

Cine-i șeful aici?

**Sfaturi pentru părinții
copiilor-tirani**

**MARCEL RUFO
PHILIPPE DUVERGER**

TREI

**PSIHOLOGIE
PRACTICĂ
PENTRU
PĂRINȚI**

COLECȚIE COORDONATĂ DE
Victor Popescu

TREI

Cine-i șeful aici?

Sfaturi pentru părinții copiilor-tirani

MARCEL RUFO, PHILIPPE DUVERGER

Traducere din limba franceză de
Alexandra Talaș

*Pentru Louise,
„tirana“ mea preferată
M.R.*

*Ochii săi nepăsători au, iată, duritatea unui
tiran năvălit în rele încă din copilărie.*

Racine, Britannicus

*Tirania în Evul Mediu a început cu libertatea.
Nimic nu începe fără ea.*

Michelet, Istoria Franței

Dragul meu Philippe,

Propunerea mea îți va stârni cu siguranță curiozitatea: am nevoie de ajutorul tău pentru a analiza, într-un mod critic, disciplina noastră: psihiatria copilului și a adolescentului. De ce?

Timp de câteva decenii, lucrările lui Serge Lebovici, Michel Soulé, René Diatkine, Roger Misès și Didier Duché, printre alții, ne-au arătat că simptomele la copii au o semnificație pe care este important să o înțelegem. Françoise Dolto, cu talentul ei de popularizatoare a acestor idei, a reușit să inculce unui număr mare de persoane dorința de a interpreta toate aceste comportamente. Ca rezultat, în zilele noastre, trebuie să-i înțelegi pe copii și să negociezi cu ei, mai ales atunci când se împotrivesc. Și am observat că mulți dintre copiii pe care îi întâlnesc în cadrul consultațiilor mele au devenit adevărați tirani.

La rândul său, Terry Brazelton ne-a învățat că bebelușul nu este doar receptor al mesajelor pe care i le trimitem, ci și emițător. Chiar și cei mai mici dintre ei, departe de a fi reduși la un tract digestiv, sunt acum considerați ca deținători de abilități. Prin urmare, dezvoltarea armonioasă a copiilor depinde de interacțiunea dintre părinți și copii. Astfel, progresul copiilor de astăzi este mai mare decât în trecut, datorită contactului îmbunătățit care s-a stabilit cu aceștia. Tații sunt implicați în sarcinile de îngrijire și îi felicităm pentru acest lucru. Dar am uitat mesajul fundamental al lui René Spitz despre faza de opoziție, care se dezvoltă în jurul lunii a 18-a, și care este un organizator fundamental al dezvoltării copiilor. Cu sfaturile noastre privind ascultarea și toleranța, le-am deschis un nou spațiu: prin extinderea acestei faze de opoziție, ei pot acum să-și persecute părinții după bunul lor plac. Își duc părinții de nas, să nu mai vorbim de bunici! Când încercăm să-i sancționăm pentru acest lucru, le spunem întotdeauna: „Gata,

ajunge acum... te iubesc“. Copiii aud doar a doua parte a propoziției.

Domnesc, atotputernici, subminând momentele vieții de zi cu zi: ora de culcare, mesele, jocurile, curățenia etc. Cu bunele lor abilități de limbaj, nu sunt departe de a adopta un comportament de preadolescenți, chiar dacă au doar 3 ani! Din fericire, grădinița îi va sprijini pe acești părinți rătăciți care au abandonat orice poziție de autoritate. Dacă și-ar putea certa odraslele un pic mai mult! Palmele la fund — nici să n-auzim de ele! — sunt emblematic pentru această schimbare de epocă. Trebuie excluse din domeniul educației, pentru că arată o mare neputință, mai ales atunci când copilul, privind direct în ochii părintelui care i-a aplicat o pălmuță, declară: „Nu mă doare, nu mă doare, c-am mâncat fasole tare!“

Evident, tirania se regăsește și la alte vârste. În școala primară, de exemplu, copilul encopretic, care face pe el, își tiranizează grav familia și pe cei din jurul său. Și cum să nu menționăm apoi tirania exercitată prin comportamentele de dependență în rândul adolescenților: dependența de jocurile video, refuzul de a merge la școală, fuga de acasă sau automutilările? Toate aceste comportamente pun în pericol organizarea și armonia familiei.

Așadar, Philippe, crezi că am putea explica acest fenomen prin cazuri clinice? Eu îți povestesc, tu comentezi și viceversa. Acest lucru ar putea contribui la schimbarea a ceea ce am creat parțial. Să îi ajutăm pe părinți să înțeleagă că există frustrări necesare — și insist asupra lor. Pe scurt, ar trebui să încercăm să obținem un respect reciproc printr-o mai bună dezvoltare socială și relațională a copiilor.

Mă bazez pe tine, sper că vei accepta propunerea mea și abia aștept să transmitem acest mesaj părinților care se află în prezent sub jugul acestor noi tirani.

Cu prietenie,

Rufo

Dragul meu Marcel,

Îți mulțumesc pentru scrisoare și pentru propunerea pe care mi-ai făcut-o. Nu mă surprinde, mai ales că, într-adevăr, copiii pe care îi întâlnim astăzi sunt diferiți. Și cred că trebuie să regândim disciplina noastră, psihiatria copilului și adolescentului.

Copiii pe care i-am întâlnit între anii 1960 și 1980 (în perioada pe care noi, francezii, o numim „cei treizeci de ani glorioși“) nu seamănă deloc cu copiii pe care îi vedem astăzi în cabinetele noastre. Mizele nu mai sunt chiar aceleași; paradigmele educaționale nu mai sunt cele de altădată. Pentru că, înainte de anii 1970, scopul educației era „să fii bine crescut“, pe când astăzi obiectivul este „să fii fericit“. Dar ce înseamnă să fii fericit?

În prezent, vedem din ce în ce mai mulți copii care pot fi calificați drept „tirani“, copii ale căror exigențe vizează iar și iar diversele sfere ale vieții, până în punctul în care își forțează părinții să își reorganizeze viața în funcție de dorințele lor. Ierarhia familială nu pare să mai fie respectată. Părinții nu mai au posibilitatea de a decide sau de a stabili regulile educaționale pe care și le doresc. Este un infern domestic!

Și nici în afara familiei nu este mai bine. „Mici despoți“, „adevărați dictatori“... Așa îi apelează unii profesori sau educatori, într-un mod nu tocmai delicat. Unii psihologi merg chiar și mai departe și par fascinați de acești copii-tirani; acești specialiști precizează că „munca lor de subminare este o formă de artă“! Toate acestea dezvăluie neînțelegerea și neputința adulților care se confruntă în fiecare zi cu copii și adolescenți din ce în ce mai duri. Dar cum a ajuns un copil atât de drăguț să se transforme într-un adevărat tiran? Cum ajung unii părinți să se pună la dispoziția unui mic suzeran? Mai mult decât atât, avem oare dreptul să vorbim despre „tirani“, de ca și cum comportamentul copilului face parte dintr-o

strategie sau dintr-un complot, de ca și cum nu ar fi decât o ființă care trebuie pedepsită și subjugată?

După cum subliniezi și tu, pentru mult timp am proclamat că toți copiii au nevoie să fie ascultați și înțeleși. Cred că acest lucru este încă valabil. Dar atunci când Dolto ne-a deschis cu înțelepciune ochii și ușa către o nouă înțelegere și a spus: „Bebelușul este o persoană“, nu cumva noi i-am supralicitat mesajul și am decis că „a fi o persoană“ îi conferea micuțului toate drepturile? Nu am contribuit oare la confuzie și nu am comis astfel o primă greșeală?

Desigur, bebelușul trebuie să fie considerat ca ființă de sine stătătoare și, prin urmare, ca subiect al dorințelor. Dar acest lucru nu înseamnă că trebuie să îi ascultăm toate dorințele sau să i le satisfacem pe toate. Pentru că în acest fel îl punem într-o poziție de omnipotență! Cu alte cuvinte, faptul că este o persoană nu înseamnă că are aceleași drepturi și obligații ca un adult. În acest caz, riscul este ca acesta să aibă întâietate față de adult și să devină un tiran, așa cum ai subliniat și tu.

Locul copilului în societatea noastră este extrem de paradoxal: pe de o parte, copilul este idealizat, i se acordă o importanță excesivă și este idolatrizat. Pe de altă parte, este din ce în ce mai mult considerat ca fiind o persoană care generează probleme și ale cărei nevoi de bază nu sunt respectate. Care este statutul său în cultura contemporană? Ce este această tiranie infantilă? Avem de-a face cu o problemă educațională sau cu una psihiatrică? Acest tip de comportament poate fi explicat printr-o intoleranță la frustrare sau prin carențe parentale combinate cu o tendință nocivă de a „psihologiza“ totul? Nu riscăm să inițiem mai degrabă un proces acuzator decât o dezbatere?

Cu siguranță, unii copii par mai degrabă egocentrici, profită de privilegii, au o toleranță scăzută la frustrare, caută plăceri imediate, nu îi respectă pe ceilalți și au multe dificultăți în a lua distanță față de ei înșiși... Dar nu există oare riscul ca acest tip de

descriere să stabilească un profil tipic al vinovatului? Și nu riscă psihiatrul de copii să devină un profiler sau un judecător, așa încât opinia sa să devină parte dintr-un proces în care copilul riscă să fie condamnat? Este rolul unui psihiatru sau al unui psiholog să ofere lecții de bună purtare? Să restabilească autoritatea? Nu cumva există o confuzie între abordarea educațională și analiza psihologică? În același timp, și sunt de acord cu tine, excesul de comunicare și explicații par a fi dăunătoare și nu îmbunătățesc cu nimic situația.

Oricum ar fi, așa cum spui și tu, psihiatrii de astăzi, care lucrează cu copiii, nu pot evita să reflecteze asupra chestiunii autorității, în vederea depășirii confuziei care domnește între autoritate și putere, între supunere oarbă și ascultare. Trebuie să ne întrebăm de ce părinții se simt pierduți și se plâng de această lipsă de autoritate asupra copiilor lor. Ca și cum nu ar mai exista standarde sau consens la nivel înalt, care să le legitimeze acțiunile. Oare ei chiar nu mai au nimic de transmis? Această criză de transmitere le otrăvește literalmente relația cu copiii lor.

Accept cu mare plăcere propunerea ta de a discuta și de a reflecta critic asupra cazurilor acestor copii care sunt descriși ca tirani. Trebuie să revizuim anumite aserțiuni care ar fi putut duce la confuzii, să explicăm și să traducem anumite comportamente de omnipotență, să reflectăm asupra originilor și cauzelor anumitor situații de infern domestic și să le oferim părinților noi puncte de referință.

Eu îți povestesc, tu comentezi și viceversa. Ideea este minunată și stimulativă! Sunt alături de tine!

Cu prietenie,

Philippe

Introducere

„Când tații se obișnuiesc să-și lase copiii să facă ce vor, când fiii nu țin cont de vorbele lor, când profesorii tremură în fața elevilor lor și preferă să-i lingusească și când tinerii ajung să nesocotească legile, pentru că nu mai recunosc autoritatea a ceva sau a cuiva superior lor, aici este, în toată frumusețea și tinerețea, începutul tiraniei.“

Platon, *Republica*, VIII, 563c

Această carte pornește de la o constatare: copiii care ajung astăzi în clinicile de psihiatrie pediatrică nu seamănă deloc cu copiii din perioada „celor treizeci de ani glorioși“ (perioada boomului economic postbelic din Occident — *n.red.*). Ne întâlnim acum mai ales cu un număr semnificativ de copii-tirani, care înainte erau excepții.

Deși facem parte din două generații de psihiatri de copii și deși practicile noastre diferă, fenomenul ne ridică aceleași întrebări: sunt copiii-tirani rezultatul unor deficiențe educaționale sau consecința unor dificultăți psihologice? Ce ar sta la originea comportamentului tiranic pe care-l vedem tot mai des? Să fie oare lipsa unui cadru și a unor limite în educație, absența unei confruntări cu principiul realității? Sau aceste comportamente sunt doar expresia unei suferințe psihiatrice? O dezbatere amplă ni se deschide în față.

Auzim deseori spunându-se că, după secole de constrângeri și interdicții, societatea noastră a basculat spre un consum excesiv și un comportament atotpermisiv și a produs copiii-rege — un simptom al vremurilor noastre —, care sunt răsfățați în exces, dar nu sunt neapărat fericiți. Unii părinți confuzi, unii profesori și pediatri depășiți de situație pledează

pentru o revenire la autoritate și la pedepsele de altădată, contrar moștenirii lui Françoise Dolto. Cu toții trag același semnal de alarmă: trebuie să ne întoarcem la elementele de bază ale autorității de altădată și să încetăm să mai fim toleranți în educație. În cadrul acestei mișcări, anumiți psihologi joacă rolul de consilieri de parenting, oferindu-le părinților rețete pentru a-și recăpăta așa-zisa autoritate asupra copiilor pe care îi descriu drept tirani. Transformându-se în consilieri parentali, aceștia oferă recomandări educaționale și lecții de bună conduită pentru „a educa fără vinovăție”. Cu toate acestea, descrierile comportamentale și regulile de conformare socială nu au rezolvat niciodată nimic.

Această viziune simplistă riscă să-l deruteze pe părinte, oarecum luat prin surprindere de copilul său, crezând că găsește răspunsuri la întrebările sale.

Este adevărat că unii copii din ziua de azi nu știu ce este autoritatea și nu suportă frustrarea; dar este acesta un motiv suficient pentru a susține teza alarmistă, conform căreia părinții din ziua de azi au renunțat să-și mai educe copiii și că aceștia din urmă sunt cu toții tirani în toată regula? Trebuie să avem grijă să nu generalizăm.

De asemenea, atribuirea acestor evoluții exclusiv eșecurilor educaționale este înșelătoare. Parentingul pozitiv și tot felul de sfaturi de bun-simț nu au rezolvat niciodată nimic. Limitarea listei de cadouri, faptul de a nu-ți imagina că ai născut un copil genial, de a nu renunța la regulile vieții de zi cu zi (a face ordine în cameră, a strânge masa etc.), faptul de a nu explica timp de trei ore de ce permisiunea de a ieși în oraș se oprește la miezul nopții și, în final, de a-i spune copilului: „Da, te poți bucura de viață, dar există constrângeri” — nimic din toate acestea nu este nou și nu am auzit niciodată pe cineva spunând că limitele nu servesc la nimic.

Există o mare confuzie între abordarea axată pe educație și disciplină și reflecția psihologică. Cele

două nu sunt în opoziție! Din contră, le putem aplica împreună. Nu trebuie să respingem una și să adoptăm alta; ci e bine să le includem în dezbateri! Deoarece comportamentul multora dintre copiii pe care îi întâlnim nu este rezultatul unor deficiențe educaționale, ci al unei suferințe pe care trebuie să o luăm în considerare. Pentru ei, nu este vorba despre o dificultate în a face față frustrării, ci despre o problemă în a-și găsi locul în cadrul unei dinamici familiale adesea perturbate.

După cum arată cazurile pe care le vom prezenta în continuare și pe care le vom comenta pe rând în această carte, suntem de acord că fiecare simptom clinic are un sens și merită să fie înțeles și analizat. Trebuie să aflăm de ce copiii sunt atât de tiranici față de cei din jurul lor. Trebuie să găsim suferința din spatele tiraniei, să o înțelegem și să o atenuăm. Acesta este scopul consultațiilor noastre: să ne angajăm într-o relație cu membrii familiei și să ne străduim să găsim o soluție prin sprijin reciproc pentru părinți și copil.

În prezentarea acestor cazuri, vom urmări ordinea cronologică a dezvoltării copilului, oferind în același timp câteva considerații tematice în capitole dedicate, de exemplu, chestiunii autorității sau relației dintre copiii-tirani și copiii cu potențial ridicat.

Unele dintre exemplele prezentate pot părea extreme, deoarece au necesitat un diagnostic de specialitate, dar am decis să le detaliez aici, pentru că suntem convinși că, de multe ori, patologicul oferă o mai bună înțelegere a normalului și că ele vor face lumină în viața de zi cu zi dificilă a părinților copiilor-tirani și a copiilor înșiși.

M.R. & Ph.D.

1

Părinți dornici să înțeleagă

„Excesul de libertate duce la despotism; dar excesul de tiranie nu duce decât la tiranie.“

Chateaubriand, *Memorii de dincolo de mormânt*

Atunci când trec pragul cabinetelor noastre, majoritatea părinților par pierduți, copleșiți, depășiți de comportamentul copilului lor tiranic. Nu-i înțeleg atitudinea. Și nici cum a putut apărea această situație în care copilul este cel care face legea, situație pe care ei sunt obligați să o suporte și în fața căreia se simt neputincioși. Ei nu înțeleg cum au ajuns în situația respectivă și adesea se simt rușinați. Se îndoiesc de calitatea lor de părinți: „Nu știu ce să mai fac... Am încercat totul... Nu mai sunt fericiți mamă/fericitul tată al acestui copil care își petrece timpul persecutându-mă. Uneori chiar mă sperie...” Unii dintre ei au sentimente de vinovăție: „De la mine a învățat, este vina mea”. Alții sunt complet deprimați și simt că au eșuat în viață. Uneori, cuplurile se destramă, pentru că fiecare dă vina pe celălalt pentru acele lucruri care le-au scăpat de sub control. Unii părinți, plini de ostilitate și chiar de ură, vor să fie și mai autoritari, pentru că nu se pot înțelege cu copilul lor. Pot să o spun direct: aceasta nu pare a fi o soluție eficientă, deoarece, cu cât te implici mai mult într-o luptă pentru putere cu un tiran, cu atât mai tiranic va fi acesta.

CARE ESTE ROLUL PSIHIATRULUI DE COPII?

Pentru noi, psihiatrii pediatri, nu se pune problema să ignorăm această suferință. Rolul nostru nu este de a emite un „pașaport de părinte” sau un certificat de bună conduită pentru părinți. Cum putem evalua în mod legitim părinții „buni” și „răi”? Nu se pune problema nici de a-i culpabiliza, ci mai degrabă de a-i sprijini și însoți pe termen lung, cu dificultățile lor, dar și cu resursele lor. Pentru că noi lucrăm foarte mult cu părinții. De altfel, cum se poate trata un copil fără a ține cont de părinții lui? În ziua de azi, este clar că sprijinul psihoterapeutic pentru un copil nu poate fi oferit fără a lucra împreună cu părinții copilului.

Însă este o sarcină delicată și trebuie să fim atenți ca, atunci când îi primim pe părinți în cabinet, să ne asigurăm că această consultație nu se transformă într-o sală de judecată în care părinții vin să se plângă de copiii lor, să ne ceară să fim martori la nefericirea lor sau să se aștepte ca noi să le rezolvăm greutățile cu o baghetă magică, chiar dacă acest lucru este în detrimentul copilului lor. Prin urmare, este important să ne ferim de jocul proiecției, care constă în a da vina pe cealaltă persoană. Este o capcană clasică: psihiatrii de copii se trezesc în situația de a judeca și de a decide cine este cel care provoacă probleme. Care ar fi totuși locul psihiatrului de copii, între judecătorul de pace și avocatul copilului? Unii părinți impun ca acesta să joace rolul de arbitru sau chiar să se deghizeze în educator sau într-un superpărinte care știe cel mai bine cum să crească un copil. Din păcate, nu există rețete miraculoase sau soluții universale.

CUM SE DESFĂȘOARĂ CONSULTAȚIA?

După o întrevedere inițială, în care părinții explică motivul vizitei lor, în prezența copilului, le cerem întotdeauna să ne întâlnim separat doar cu copilul,

pentru a-i putea pune întrebări despre situația prin care trece și despre cum îl afectează aceasta. Pentru că, în spatele agresivității și violenței, trebuie să putem asculta suferința copilului, care resimte, și el, în mod dur, eșecul de a nu fi un copil simpatic, plăcut, care crește frumos. Acesta este momentul în care el poate să completeze ceea ce au prezentat părinții săi și să explice cum vede el lucrurile. Ceea ce ne va spune în acel moment și ceea ce ne va spune în ședințele următoare va rămâne, bineînțeles, confidențial.

În cazul copiilor de 2-3 ani, este mai dificil să vorbești sau să analizezi verbal faptele; poți să te joci și să inițiezi cu ei o relație ludică. Copilul se exprimă sau se împotrivește, iar noi obținem multe informații în acest fel. Apoi ne întâlnim din nou cu părinții și cu copilul, pentru a-i informa cu privire la opinia noastră clinică și pentru a face propuneri terapeutice. În cazul în care doar unul dintre părinți este prezent la consultația inițială, insistăm să lucrăm și cu celălalt părinte, cu care ne vom întâlni mai târziu.

CE ESTE UN TIRAN?

În Antichitate, un tiran era un uzurpator al autorității regale care, având puterea supremă, o exercita într-un mod absolut și represiv, impunându-și voința și abuzând de forța sa. Tiranul nu poate recunoaște un alt subiect decât într-o relație de anihilare și supunere.

Tânărul Joffrey Baratheon, personajul principal din primele patru sezoane din *Urzeala tronurilor*, este un copil-tiran tipic. Este un adolescent temperamental, mândru și plin de sine, lipsit de orice empatie sau emoție. Crud și sadic, nu ezită să îi ucidă sau să-i tortureze pe cei care îndrăznesc să-l înfrunte. Oficial, fiul lui Cersei Lannister și al lui Robert Baratheon, Regele celor Șapte Coroane, este de fapt fiul biologic și incestuos al lui Cersei cu fratele său geamăn, Jaime Lannister. Atunci când regele moare, Joffrey îi succede.

Joffrey Baratheon este pentru serialele de televiziune ceea ce Kim Jong-Un este pentru politica internațională: un conducător suprem, un dictator capabil să își masacreze propriul popor și, în special, membrii familiei sale care i-ar putea sta în cale, pentru a-și consolida puterea. Un personaj despre care nu se știe niciodată dacă este nebun și scăpat de sub control sau sadic și machiavelic. Acesta face parte din marea familie a tiranilor lipsiți de orice simț moral, care au tendința de a da vina pe alții pentru eșecurile lor, care dau dovadă de puțin autocontrol, care nu au simțul responsabilității și nici măcar cel mai elementar sentiment de vinovăție. Le este teamă doar de cei care pot da dovadă de o violență mai mare decât a lor — escaladarea violenței fiind adesea un semn al tiraniei în acțiune.

Tiranul, la fel ca tânărul Joffrey, acționează fără să gândească. Acționează într-un mod infantil și contraproductiv și pare motivat doar de plăcerea imediată pe care o obține din acțiunile sale, care sunt de obicei crude. Se comportă ca și cum cele mai elementare reguli ale vieții în societate nu i s-ar aplica; nu ezită să înșele, este impulsiv, iresponsabil și indiferent față de tot ceea ce nu este el însuși; are cel mai mare dispreț pentru viața celorlalți. Plăcerea sa de a umili este atât de mare, încât nu ezită să râdă de alții sau chiar să-i hărțuiască. Percepția sa de sine este alterată de fantasme de grandoare: deși nu a realizat nimic și nu realizează niciodată nimic, chiar și atunci când are ocazia să se comporte ca un mare rege, îi place să se compare cu cei mai mari. Dorința sa de a atrage atenția asupra lui este atât de puternică, încât ajunge să modifice realitatea.

Lipsa de expresivitate a acestor tirani este, de asemenea, un factor important. Aceștia par să cunoască doar plăcerea (de a-i vedea pe alții suferind) și frica (de suferință). Prin urmare, suferința se află în centrul experienței lor, fie că este vorba despre relațiile cu ceilalți sau cu ei înșiși. De asemenea,

tiranul are o relație foarte primitivă cu ceilalți, bazată pe identificarea proiectivă, un mecanism prin care o persoană îi face pe alții să experimenteze sentimente sau gânduri, pentru a le înțelege ea însăși mai bine. Slăbiciunea sinelui duce la momente de disociere, în care devine dificil pentru agresor să identifice corect ceea ce a făcut sau nu a făcut.

La copilul tiran, mecanismele de apărare protejează o personalitate atât de imatură, încât aceasta nu este protejată de un Supraeu (vom reveni asupra acestui aspect în Capitolul 2 despre dezvoltarea copilului). Funcția Supraeului este de a determina persoana să se comporte în conformitate cu regulile sociale ale grupului din care face parte. Absența Supraeului lasă cale liberă impulsurilor, dar acest lucru are drept consecință angoasa de a fi fără legături sau atașamente. Cu cât această angoasă este mai puternică, cu atât mai mult tiranul percepe vidul stimei de sine și cu atât mai mult tinde să caute o compensație în plăcerile pulsionale, ceea ce, în cele din urmă, îi secătuiește și mai mult narcisismul. Trecerea la fapte, adică satisfacerea imediată a celor mai violente dorințe, semnalează eșecul majorității mecanismelor de apărare.

Acesta ar fi, așadar, portretul unui tiran „obișnuit“. Există însă pericolul de a categorisi un copil ca fiind un tiran și de a-l transforma într-un Attila al zilelor noastre, un Caligula al secolului XXI sau un Nero al timpurilor moderne. Acești tirani sunt renumiți pentru masacre și crime; au abuzat de puterea lor nelimitată și însetată de sânge. Se pot compara aceste lucruri cu unii copii, chiar și cu cei mai rebeli?

Să nu uităm că un copil-tiran nu este niciodată rezultatul exclusiv al unei anumite situații sau al unui anumit context. Expresia sa simptomatică este rezultatul unui proces. Un copil este descris ca fiind un tiran de către cineva care îl vede ca atare, care presupune că acel copil vrea să preia puterea asupra celeilalte persoane, care devine apoi o victimă

neputincioasă. Astfel, copilul este redus la comportamentul său (tiran); suferința sa personală nu este luată în considerare. Relația dintre cele două persoane este redusă la un raport de dominare/supunere în care nuanțele nu mai sunt traduse, iar acest lucru se datorează chiar folosirii termenului de „tiran“.

Este copilul-tiran un subiect care se depărtează de la ceea ce dorește și așteaptă de la el Celălalt — adesea părintele său? Este un mod de a exprima, prin așa-numitul comportament opoziționist, agresivitate, chiar violență, ca răspuns la ceea ce crede că Celălalt îi cere? Un Celălalt care poate fi perceput ca fiind absolut, care se bucură, care persecută și care poate fi neglijent sau chiar abuziv. Față de ce se apără copilul-tiran? Ce reprezintă simptomele unui copil-tiran? Cu alte cuvinte, tirania este specifică copilului sau apare ca răspuns la cineva sau la ceva? În cele din urmă, toți copiii-tirani se poartă în același fel și poate fi generalizat comportamentul lor tiranic? Noi, psihiatrii de copii, trebuie să ne punem aceste întrebări la fiecare întâlnire. În caz contrar, ar apărea pericolul de a vedea doar comportamentul și de a uita persoana din spatele acestuia.

Termenul de „tiran“ pare insuficient pentru a descrie complexitatea psihopatologiei copiilor care pot prezenta simptome atât de diverse, precum țipete neîncetate, refuzul de a dormi, anorexie, encoprezis și fobie școlară. Toate acestea sugerează că trebuie să ne alegem cuvintele cu grijă. Pentru noi, psihiatrii de copii, este întotdeauna o chestiune de singularitate clinică și de abordare de la caz la caz. Acest lucru ne încurajează, de asemenea, să ne ocupăm atât de copil, cât și de părinte, pentru a păstra legătura familială și alianța terapeutică.

Iată de ce considerăm că este mai bine să vorbim despre „tirania la copii“ decât despre „copiii-tirani“. Astfel, este mai ușor de înțeles că părinții, de cele mai multe ori dezorientați, sunt victime, dar uneori și

actori, prin agresivitatea lor, în timp ce copilul dă mâna (fără îndoială, cu stângăcie) pentru a avea o relație intensă cu ei. Adică, preferă să aibă relații negative decât să nu aibă deloc.

După cum vom vedea în capitolele din această carte, în toate cazurile descrise, tirania este o tulburare a imaginii de sine, a capacității de a-l recunoaște pe celălalt ca fiind echivalent cu sine. Copilul îl tiranizează pe Celălalt pentru a-l poseda, pentru a-l invada și, uneori, pentru a se asigura că nu va fi distrus. Scopul repetării acestor acte agresive este de a verifica dacă părintele rezistă. În cele mai bune cazuri, părinții rezistă și răspund cu calm, ceea ce îl calmează pe copil. Pe de altă parte, dacă mediul înconjurător nu se opune acestei distructivități sau reflectă violență, acest lucru îl determină pe copil să repete comportamentul distructiv pentru a scăpa de disperare. Uneori, comportamentul tiranic semnalează eșecul stăpânirii interne a impulsurilor. Copilului îi lipsește siguranța psihică și calmul: nu este capabil să stăpânească impulsurile care îl invadează și îl copleșesc. Nu reușește să se liniștească. Astfel, trebuie să se bazeze pe mediul exterior pentru a găsi soluții, fie că este vorba despre părinții săi ori despre înlocuitori. Însă pentru unii copii este dificil. În toate cazurile, în spatele tiraniei impuse de copil, există angoasă și suferință, o suferință care nu este recunoscută.

Prin urmare, nu există un profil tipic al copilului-tiran. Fiecare dintre ei are povestea sa și este unic. Tabloul clinic nu este liniar și nu poate fi clasificat într-o serie de patologii. Psihiatria pediatrică nu este nosografică (nosografia constă în clasificarea bolilor psihice) și nici nu intră în sfera de competență a sociologiei. Pentru noi, este vorba despre a efectua de fiecare dată un studiu de caz clinic și de a lucra *à la carte*, într-un mod specializat și individualizat cu copilul și familia sa.

Nu există în abordarea noastră nicio „tipologie a familiilor“, al cărei studiu ar fi foarte culpabilizant pentru părinții tiranizați. Cele mai multe dintre familiile pe care le întâlnim au un „grad normal de nevroză“ sau vin cu probleme relativ comune.

2

Câteva repere specifice pentru dezvoltarea copilului

„Omul este un copil care și-a petrecut viața restricționându-se, limitându-se, testându-se, văzându-se limitat, acceptându-și îngrădirile.“

Michaux, *Marile încercări ale spiritului*

Atunci când vin pentru o consultație cu copilul lor, toți părinții se plâng de comportamentul opoziționist al copilului, de agresivitatea lui și de lipsa de respect. Însă nu este pentru prima dată când se confruntă cu refuzul său de a coopera. În multe cazuri, foarte devreme, copilul trece prin faze de opoziție, care sunt complet normale în cursul dezvoltării sale. Și tocmai remanența, persistența tardivă sau caracterul excesiv al acestor conflicte sunt cele pe care trebuie să le analizăm îndeaproape.

Nu este vorba aici despre a urmări diferitele etape ale dezvoltării unui copil, ci doar despre a reaminti pe scurt câteva concepte utile pentru a înțelege ce stă la baza comportamentului tiranic.

PERIOADA LUI „NU“

Acest stadiu de dezvoltare, cunoscut sub denumirea clasică de „perioadă a opoziției“, apare în jurul vârstei de 16–18 luni și poate continua până când copilul împlinește 3 ani și jumătate sau 4 ani. Vorbim despre o

etapă în care copilul experimentează un sentiment de putere, atât la nivel motor, cât și cognitiv și afectiv; această perioadă reprezintă o experiență vitală pentru dezvoltarea sa. Copiii își dezvoltă abilitățile motorii și explorează mediul înconjurător. Progresează prin afirmare, se dezvoltă prin opoziție. Exprimarea lui „nu” este o bună ilustrare a acestui lucru: copilul devine conștient de faptul că este o ființă distinctă. A spune „nu” este un semn de afirmare de sine și de diferențiere față de ceilalți. „Nu”-ul este intersubiectiv, este adresat cuiva care cere sau ordonă ceva.

Pentru a fi și mai preciși, există două registre și două funcții pentru acest „nu”. În primul rând, copilul afirmă o diferențiere în raport cu adultul; în al doilea rând, acest „nu” permite identificarea cu agresorul (un proces psihic inconștient care are ca scop protejarea subiectului în timpul unei agresiuni sau în urma acesteia).

— *„Nu”-ul care constă în diferențiere* se activează întotdeauna în prezența adultului. Copilul se vede pe sine însuși ca subiect, iar refuzul îi permite să își afirme individualitatea; fiecare individ este egal cu celălalt — fără ierarhie. Acest „nu” cu rol de diferențiere arată că un copil mic devine conștient că este diferit de ceilalți, inclusiv de părinții săi. Acest „nu” contribuie la afirmarea de sine. Prin urmare, este important să fie respectat.

— Pe de altă parte, *„nu”-ul de identificare* este un „nu” internalizat. Apare în joc sau în urma unor enunțuri de interdicție pe care copilul le repetă, interzicându-și și interiorizând ceea ce adultul tocmai i-a interzis. În acest proces de identificare, este vorba despre integrarea unei părți limitative a celeilalte persoane prin reapropierea ei și acceptarea de a i se supune. În acest fel, copiii internalizează interdicțiile din mediul lor. Acest lucru vizează o relație de autoritate ierarhică. Cu alte cuvinte, „nu”-ul de identificare apare atunci când copilul, de obicei singur, joacă un joc în care își interzice ceea ce tocmai

i-a fost interzis. Copilul integrează atât secvența comportamentală, cât și interdicția părinților.

Această fază clasică de opoziție poate fi perturbată de două situații extreme.

Atunci când adultul este deosebit de irascibil și agresiv cu copilul, cererea poate fi percepută ca o amenințare. Pentru un copil, o relație cu o altă persoană este sustenabilă doar dacă este controlată și gestionată și dacă nu reprezintă un pericol. Într-o situație percepută ca un pericol, există riscul ca un copil să se identifice cu adultul agresor. Prin această identificare, poate adopta ulterior poziția de agresor și poate deveni „tiran”. „Nu“-ul devine un leitmotiv pe care el îl repetă, în același mod în care l-a trăit. În aceste cazuri, tirania copilului este o consecință a faptului că adulții din jurul său sunt ori au fost prea agresivi cu el.

În schimb, atunci când adultul nu impune nicio limită, copilul este pierdut. Absența confruntării cu limitele, de care un copil are nevoie, nu îi întărește caracterul; dimpotrivă, fortificat într-un sentiment înșelător de omnipotență, acesta primește apoi cea mai mică contradicție, cea mai mică opoziție ca pe o amenințare la adresa propriei sale existențe, ca pe un pericol, și devine dependent de nevoia constantă ca ceilalți să-i accepte dorința, capriciul.

OMNIPOTENȚA INFANTILĂ

Omnipotența este o trăsătură caracteristică a psihologiei copilului. Copiii sunt în mod natural regi și regine care cred că lumea se supune lor și că își pot exercita puterea asupra celorlalți, care le sunt servitori sau sclavi.

Această omnipotență infantilă este legată de insuficienta maturizare a micului om: nou-născutul este o ființă incompletă care are nevoie de adulți pentru o perioadă foarte lungă, pentru a supraviețui și

a se dezvolta. Această stare a fost descrisă de biologi drept „neotenie“, care se referă la persistența, temporară sau permanentă, a formelor larvare în timpul dezvoltării unui organism. Bebelușul este complet dependent de cealaltă persoană, ceea ce generează o stare de suferință pe plan psihic. Consecința acestei stări premature este prelungirea dependenței bebelușului și creșterea importanței mediului înconjurător, în special a rolului adulților care îi oferă îngrijire și educație. Pentru Freud, acest factor biologic este unul dintre motivele care „creează trebuința de a fi iubit, dorință care nu îl va părăsi niciodată pe om“¹. Neotenia este, de asemenea, un corolar al dezvoltării excepționale a ființei umane, deoarece creșterea lentă caracteristică speciei umane stă la baza capacităților sale cognitive inegalabile, precum și a creării unui psihic și a integrării într-o cultură.

Pe plan psihic, neotenia este o realitate dureroasă, o adevărată rană narcisică pe care ființa umană preferă să o ascundă sau să o uite. Copilul, pentru că se află în mijlocul ei și încearcă să iasă. Adultul, pentru că a reușit să se descurce și și-a dobândit autonomia cu prețul efortului și al renunțării. Negarea dependenței este cea care duce la tolerarea și chiar la încurajarea atitudinilor tiranice, pentru că acestea scutesc ambele părți de frustrările și separările necesare.

Potrivit lui Françoise Dolto, evoluția care îl conduce pe bebelușul omnipotent și tiranic să devină un adult capabil să țină cont de ceilalți implică o serie de interdicții, care fac parte din cultura și socializarea copilului (ceea ce ea numește „castrări simbolice“). El trebuie să accepte aceste interdicții pentru a face parte din comunitatea umană. Nereușind să instituie aceste interdicții structurante, părinții îl mențin pe copil în poziția de copil-rege, a cărui funcție este de a acționa ca un complement narcisic pentru a compensa propriile neajunsuri.

Astfel, pentru copil, trecerea de la omnipotența imaginară la castrarea simbolică (faze în care trebuie să accepte să piardă ceva) este o etapă fundamentală în dezvoltarea sa. Cu alte cuvinte, copilul trebuie să accepte să piardă, pentru a câștiga! Este de datoria părinților să-l facă să accepte acest paradox, care îl va ajuta să se maturizeze... În caz contrar, el va rămâne într-o poziție foarte rigidă de omnipotență infantilă.

CE ESTE SUPRAEUL?

Cele mai multe dintre familiile cu care avem de-a face se confruntă cu omnipotența copilului, dar nu cu cea necesară de la începuturile vieții, ci cu cea care urmărește să preia puterea și controlul asupra celorlalți prin forță sau seducție. Atunci când această omnipotență infantilă nu a fost elaborată, pentru a fi transformată într-o omnipotență temperată, urmările patologice ale acestui tip de apărare perturbă relațiile familiale, iar nimeni nu se poate bucura de jocul subtil dintre cel care oferă și cel care primește. Supraeul joacă un rol important în această reglare a omnipotenței.

Moștenitor al complexului Oedip, Supraeul este o instanță psihică ce se construiește progresiv și care îi permite copilului să accepte limitele, să integreze interdicțiile și să găsească o cale de ieșire din conflicte. Prin diferite reglaje și acordaje față de Celălalt, Supraeul crește în cele din urmă capacitățile copilului. Este inspirat de codurile culturii noastre și de „ceea ce este corect să faci“. Aceasta permite ca omnipotența inițială să fie temperată treptat. Copilul trebuie așadar să accepte că el nu este totul, ceea ce nu înseamnă că el ar fi un nimeni.

Un agent critic în mare parte inconștient, Supraeul filtrează pulsionile pe baza unor norme internalizate. Aceste „norme“ (interdicții, cerințe) pot fi de natură morală, socială sau culturală și sunt mai mult sau mai puțin restrictive în funcție de personalitatea și

educația individului. Rolul părinților în această structurare a vieții psihice a copilului este decisiv, în special cel al tatălui, care a reprezentat mult timp, în mod tradițional, autoritatea. Desigur, acest Supraeu nu trebuie să fie prea sever sau prea crud, pentru că atunci riscă să-l strivească și să-l inhibe pe copil.

Supraeul îl ghidează pe copilul devenit independent, iar mai târziu îl îndrumă pe adult în alegerile sale. Prin urmare, este o instanță complexă, considerată prea des drept „polițist intern”. Acest lucru nu este greșit, dar pare puțin cam simplist, mai ales atunci când avem tendința de a uita că polițistul protejează la fel de mult cât interzice. Supraeul poate avea o funcție binevoitoare, protectoare și încurajatoare (moștenită tot de la figurile tutelare ale copilăriei). Cu alte cuvinte, Supraeul este atunci când oprești la un semafor roșu noaptea, deși nu este nimeni acolo, și drumul este liber.

În absența unui Supraeu, se aplică legea celui mai puternic; se instaurează relații sadomasochiste, interminabile, sursă de suferință familială și de tulburări mai mult sau mai puțin grave. Acest lucru duce la probleme în sfera narcisică a copilului și la o omnipotență care pare a fi mai mult o chestiune de supraviețuire decât de distrugere. Și, odată cu aceasta, se naște un narcisism al grandiozității și un joc al controlului.

Pentru noi, este important să căutăm în spatele cuvintelor, al comportamentului și chiar al gândurilor copilului care vine la consultație, eșecurile unui Supraeu și dovezile unei omnipotențe prelungite dincolo de copilărie. Scopul este de a lucra cu Supraeul, de a-l elabora și de a-l gândi împreună cu copilul.

---

¹ Sigmund Freud, „Inhibiție, simptom, angoasă”, în *Opere esențiale*, vol. 6, Trei, 2010, p. 329.

3

De la 0 la 3 ani

Bebelușii și copiii mici pot fi adevărați „tirani“, forțând întreaga familie să se plieze după ritmul lor, împiedicându-i să ducă o viață normală. Înseamnă asta că acționează intenționat? Categorie nu, nu există nicio premeditare din partea lor. Aceștia sunt în primul rând victime ale propriilor simptome. Cu toate acestea, asupra familiei se exercită un soi de tiranie, după cum vom vedea în cazurile următoare.

MARCEL RUFO

O FETIȚĂ CU EPILEPSIE

Printre bolile grave care pot lovi un copil la începutul vieții, epilepsia infantilă poate fi devastatoare pentru dezvoltarea intelectuală, motorie și cognitivă, dar și pentru integrarea socială.

La începutul anilor 1970, în timp ce lucram într-o secție de neuropediatrie, am fost responsabil de o unitate specializată pentru copiii care sufereau de această patologie. Era o unitate foarte modernă la acea vreme, în care părintele se putea interna și putea fi tratat împreună cu copilul. Am lucrat un an întreg, fascinat de munca pe care o aveam de făcut cu părinții. Am cerut ca una dintre cele opt camere să fie transformată în cantină. Părinții, frații, surorile și familiile trebuie să apeleze, în aceste cazuri, la resurse incredibile de afecțiune și speranță pentru a rezista și a asigura cea mai bună dezvoltare posibilă pentru copilul lor și pentru ei înșiși ca părinți. Tulburarea de dezvoltare a copilului lor îi tiraniza. Nu atât copilul

însuși, cât copilul imaginar care ar fi trebuit să devină este adevăratul tiran invizibil în această relație. Se afirmă adesea — iar acest lucru este nedrept și crud — că acești părinți neagă realitatea patologiei copilului lor. Din contră, aceștia fac tot ce pot și se apără, visând cu ochii deschiși sau prin atitudini pozitive, în dragostea și susținerea copilului lor. Psihiatrul trebuie să accepte întotdeauna această rezervă de speranță din partea părinților, care-și sprijină copilul în demersul său.

Sylvia este un bebeluș foarte drăguț: cu părul blond ca grâul, cu ochii albaștri ca o lagună polineziană. Tatăl ei este înnebunit după ea, iar mama ei găsește în frumusețea fiicei sale înfățișarea soțului ei, de care este foarte îndrăgostită. Din păcate, acest copil are numeroase crize epileptice de tip grand mal. Procesul său de învățare este zădărnicit de această tulburare neurologică, ca și cum cel mai mic lăstar de grâu ar fi eliminat imediat ce se ițește. Sylvia are o întârziere severă de dezvoltare și, după o încercare dureroasă de a o integra la grădiniță, este plasată într-o instituție specializată.

Mama trece printr-o perioadă de depresie care necesită spitalizare. Aceasta ar fi avut mai multe tentative de sinucidere, inclusiv una în care s-a aruncat în apă împreună cu copilul ei: a vrut să-și distrugă fiica distrugându-se pe ea însăși. Copilul se teme de apropierea ei, țipă, vocalizează și o respinge fizic, ceea ce nu îmbunătățește starea psihică a mamei. Tatăl se ține tare și este foarte afectuos față de fiica și soția sa. A fost teribil de afectat de boală, dar face față.

O educatoare a instituției se va ocupa de copil, făcându-i baie în fiecare zi, dar fără să dorească să știe ceva despre medicamente sau examinări paraclinice. Ea își apără poziția, spunând: „Este un copil, nu o boală, nu mă interesează asta“. Trebuie să fim foarte atenți la procesul particular de atașament dintre Sylvia și această educatoare, cu riscul de a agrava poziția

mamei, care trăiește un sentiment de abandon și se consideră o mamă rea în raport cu această educatoare bună. Cu toate acestea, părinții au fost de acord ca această educatoare să vină să-i ajute și în afara instituției, pentru a petrece timp cu Sylvia ca și cum ar fi propria fiică.

Ne aflăm pe muchie de cuțit în ceea ce privește evoluția acestui copil. Pozițiile clasice sunt reduționiste, iar Sylvia va face unele progrese, în special în ceea ce privește limbajul, ceea ce îi va permite să învețe să citească, chiar dacă într-un grad limitat, în primii ani de viață. Anii au trecut și, datorită concursurilor interne, educatoarea specializată a avansat în ierarhia instituției până la funcția de director. Mama, care își revenise, și-a recăpătat controlul și a propus o școală de zi în locul unui internat unde copilul rămânea în timpul săptămânii de lucru. Tatăl vine în ajutorul soției sale, iar Sylvia devine elevă la zi. Din nefericire, crizele de epilepsie s-au accentuat, iar mama a simțit un teribil sentiment de vinovăție. Neuropediatriul urmărește constant evoluția sa psihologică și modifică tratamentul de mai multe ori, până când crizele aproape dispar.

În adolescență, Sylvia a fost plasată într-o instituție medicală care oferea și formare vocațională pentru adolescenții internați. Ea și-a dorit să lucreze cu copiii mici. Știm că adesea copiii cu dificultăți aleg profesia de educator sau de psihiatru pentru copii. Sylvia s-a adaptat și a fost recrutată într-un stagiu pentru a lucra cu copii de creșă, după ce a întocmit un dosar Cotorep², ale cărei evaluări asigură integrarea profesională și socială a persoanelor cu handicap fizic. Ea lucrează în continuare în instituție, iar directoarea, care a ajutat-o foarte mult în perioada plasamentului, s-a detașat acum de ea, în favoarea mamei, care i-a spus fetei: „M-ai tiranizat atât de mult cu boala ta, dar de fapt ea era cauza, nu tu“.

MARCEL RUFO

NU LA OLIȚĂ!

Am observat de multe ori frecvența cazurilor de consultații pentru refuzul de a folosi olița și, chiar mai frecvent, din cauza incapacității băieților sau fetițelor de a se dezlipi de scutec și de a-și face nevoile fără a purta unul. Aș dori să subliniez actuala egalitate de gen în acest domeniu, deși encoprezisul era în trecut o problemă predominant masculină.

Noémie are 3 ani și evoluează perfect, cu excepția unei frici evidente de separare. Dar o dată pe săptămână se duce să doarmă la bunica ei maternă, care este prezentă la consultație, și totul decurge fără probleme. Fetița refuză să-și facă nevoile fără scutec, fiind capabilă să se abțină timp de câteva zile, ceea ce înseamnă că trebuie să i se prescrie un Microlax, în timp ce la bunica ei i se dau două lingurițe de ulei de măsline de Maussane — cel mai bun e cel din Baux! —, o metodă la fel de eficientă și fără îndoială mai naturală. Dar obligația purtării scutecului se impune sau mai bine zis este impusă de fetiță întregii comunități familiale.

Întâlnirea noastră este decisivă. Îi explic fetei că faptul de a ține în ea înseamnă că o ține pe mama ei în interiorul ei, ca și cum aceasta ar fi un „bebeluș-caca“. Adulții sunt uimiți să audă explicația psihiatrului pentru copii. Rezultatul: în orele care au urmat consultului, ajunsă acasă, fetița a cerut să meargă la baie, după cum am fost informat prin telefon de părinții stupefiați.

Sunt foarte optimist în ceea ce privește aceste comportamente, atâta timp cât le explicăm copiilor motivul acestor rețineri. De-a lungul carierei mele, trebuie să recunosc că am obținut un real succes terapeutic cu copiii encopretici. Acest lucru poate fi comparat cu anorexia, deoarece aceasta duce la anxietate, neînțelegere și respingere. Părinții nu

înțeleg de ce fiica lor nu mănâncă sau de ce fiul lor nu folosește olița. În astfel de situații, partea voluntară a pacientului dă naștere unui sentiment de respingere. Suprimarea acestor poziții ostile este primul pas în vindecare.

MARCEL RUFO

UN „SIMPTOM GENEALOGIC”?

Când ești gastroenterolog, este greu să-ți imaginezi că regurgitățile fiicei tale în vârstă de 15 luni sunt de origine psihosomatică. Dar mama este psiholog și, la fel ca mine, este adepta unui adevărat cult pentru scrierile lui Michel Soulé, apreciind în special cartea *Copilul și corpul său*³, scrisă împreună cu Léo Kreisler, Michel Fain și Serge Lebovici, ultimul fiind pionierul teoriei psihosomaticii sugarului.

La prima întâlnire sunt prezenți ambii părinți — încă o dată, trebuie să subliniem progresele mari făcute de tați, majoritatea dintre ei fiind acum prezenți la consultațiile de psihiatrie pediatrică. La început, cu prudență, mi-am amintit rețete vechi din perioada mea de pediatrie: „Ați încercat să îngroșați bolul alimentar cu pudră de Gelopectose dizolvată în apă caldă?” Văd expresia de ușurare de pe fața tatălui, care e, și el, medic, în timp ce se gândește: „Uf, acest psihiatru nu va face ceea ce a făcut soția mea și va neglija partea organică”. Admite că această metodă, bazată pe produse mai recente, nu a funcționat.

Mama a preluat inițiativa, în timp ce fetița, în vârstă de 15 luni, părea foarte indiferentă la discuție. Aceasta sugerează că regurgitarea apare la cea mai mică frustrare. De exemplu, atunci când i se spune „Încă o gură”, micuța regurgitează; atunci când încearcă să îi întrerupă desenul animat de pe tabletă, regurgitează. Pe scurt, ea pare să comunice și să-și exprime dezacordul prin vărsături.

Este adevărat că, înainte de a se exprima prin cuvinte, copilul vorbește prin corpul său, iar această interpretare este seducătoare, dar nu schimbă cu nimic datele problemei și nici nu ajută la diminuarea simptomatologiei.

Un element din biografia familiei tatălui său aruncă o rază de lumină asupra întrevederii. În anii 1940, străbunica ei paternă a murit de cancer la stomac, cu vărsături negricioase și cheaguri de sânge. Bunicul său patern a murit de cancer de colon ca urmare a neglijării acestei afecțiuni ereditare și a refuzului de a se supune controalelor regulate recomandate. Tatăl micuței mele paciente s-a specializat în gastroenterologie și este îngrijorat de simptomele fiicei sale. Poate o teamă genealogică să creeze un simptom la copil? Poate oare să inducă o hernie hiatală sau, de ce nu, o stenoză pilorică? O afecțiune psihosomatică este, de fapt, somatopsihică, ceea ce înseamnă că este nevoie de o bază organică, pentru a exprima anxietatea. De exemplu, trebuie să ai deja tendința de a suferi de astm pentru a manifesta bronșită astmatică în momentul în care ești anxios. Nu anxietatea este cea care declanșează criza, ci suportul organic este cel ce îi permite să se exprime. Este o inversare de la psihosomatic la somatopsihic.

Îmi dau seama că, la fel ca toți proaspeții tați — și acesta este un lucru bun — colegul meu se străduiește adesea să își hrănească fiica. Din păcate, regurgitățile devin apoi și mai frecvente, ca și cum bebelușul ar „exprima” temerile tatălui său. Mama și-ar dori ca lucrurile să se rezolve cu ajutorul tatălui, dar nu e clar dacă tatăl poate să se extragă din fuziunea anxioasă, pentru ca problemele să dispară. Prin urmare, recomand ca o a treia persoană, care nu face parte din familie, să hrănească bebelușul, pentru a-i distanța pe părinți de acest moment atât de important pentru ei. Am fost surprins de acceptarea imediată a tatălui și de ezitarea mamei, ca și cum faptul că ea înțelegea

simptomul o menținea într-un rol de putere față de soțul ei.

Acest copil este în prezent îngrijit de mama sa, care se află în concediu de creștere a copilului, dar este de așteptat ca, prin faptul că va merge la creșă, să se poată distanța de anxietatea mamei legată de mese. Vom vedea dacă apariția limbajului, care se va dezvolta în curând la fetiță, îi va permite să se exprime în alte moduri decât prin limbajul corpului.

Uneori este dificil să negociem cu aliații noștri, cum ar fi mama. Nu-i așa, Philippe?

Philippe Duverger: Da, uneori este dificil să lucrezi cu unii părinți din cauza propriei lor istorii, a reprezentărilor și a anxietăților lor, mai ales atunci când există o latură somatică în tulburările copilului, așa cum se întâmplă în cazul acestei fete. Uneori suntem pe muchie de cuțit. Mai ales că simptomul copilului, prin insistența sa, devine tiranic pentru părinți.

Tulburările psihosomatice și bolile, indiferent de natura lor, sunt încă dificil de înțeles și de explicat rațional pentru copii și părinții lor. Pentru a combate această situație greu de conceput și fără sens, copilul (atunci când este suficient de mare) și părinții săi construiesc o interpretare a tulburării. Pentru că a da sens nonsensului este una dintre caracteristicile universale ale psihicului uman, permițându-i acestuia să mențină o anumită coerență.

În acest caz, mama, la fel ca și tatăl, încearcă să elaboreze psihic regurgitățile fiicei lor, cu alte cuvinte, să desfășoare un adevărat travaliu psihic, o repovestire subiectivă care nu vizează tulburarea în sine, ci experiența cu privire la aceasta.

În cazul prezentat de tine, în ciuda tuturor eforturilor tatălui de a-și găsi locul, mama pare că vrea să-și impună modul ei de a percepe lucrurile și adevărul ei despre simptomul fiicei sale. Și aici, problema adevărului nu se suprapune cu cea a

realității, ci corespunde unei încercări de a da un sens, un sens propriu, regurgitării. La rândul său, tatăl încearcă să se implice, dar insistența sa, fără îndoială încărcată de teamă, sporește tulburarea. Cred că aici sunt la mijloc și câteva aspecte legate de cuplu... Și sunt de acord cu tine: va fi important ca și alte persoane să se ocupe de această fetiță (bunicii, personalul de la creșă etc.). Dar, până atunci, va trebui „negociat“.

Uneori, în spatele unui simptom rezistent, nu este ușor să descoperi îngrijorări implicite, să explici și uneori să evidențiezi atitudini parentale discutabile. Pentru că acest lucru le ridică părinților întrebări despre reprezentările lor și, prin urmare, despre capacitatea lor de a fi îngrijitori buni și de a-și crește copilul. Riscul este că acest lucru poate duce la sentimente de intruziune, furie și chiar la despărțiri. Așadar, în loc să numim lucrurile în mod brutal sau să afirmăm un adevăr care ar putea provoca violență, ar fi mai bine să lucrăm în mod regulat cu acești părinți. În timp, îmbunătățirea stării de sănătate a copilului lor este cea care îi liniștește și le permite să vorbească despre propriile lor slăbiciuni, anxietăți și îndoieli. Așadar, este vorba despre a colabora cu părinții, cu o atenție deosebită (rămânând însă ferm în proiectul de îngrijire a copilului lor), cu o empatie sensibilă, așa cum foarte bine spui, decât cu o poziție de expert. Să fim mai degrabă aliați decât adversari. După cum știm cu toții, suferințele cele mai grave sunt silențioase, iar uneori nu putem numi lucrurile decât pe măsură ce ele progresează, foarte încet... Este și un mod de a avea grijă de părinți.

În aceste situații, propun ca acești copii să revină la consultație în mod regulat (la anumite intervale), pentru a aprecia evoluția simptomului și capacitatea copilului de a-l exprima, prin vorbire, desen sau orice alt mijloc. Și pentru a evita ca lucrurile să se fixeze. S-ar putea să dureze, dar am încredere în copii și, la fel ca tine, sunt optimist în ceea ce privește resursele lor.

PHILIPPE DUVERGER

AJUTOR!

Este vineri seara și tocmai am terminat ultima consultație a zilei, când o tânără agitată și debusolată dă buzna în sala de așteptare. Îmi atrage imediat atenția:

— Domnule doctor, trebuie neapărat să îmi vedeți fiica. Este o urgență! E un caz pe viață și pe moarte!

Lângă ea, un landou în care se află o fetiță de 16–18 luni, cu părul șaten și ochii negri, care se uită lung la mine. Pare îngrijorată, în stare de alertă și îmbrățișează în tăcere o jucărie de pluș.

— Ce se întâmplă?

— Nu se mai poate, domnule doctor, Manon m-a adus la capătul nervilor! Nu știu ce să mai fac, nu mai pot! Ceva rău o să se întâmple..., adaugă tânăra, extenuată și vizibil copleșită.

Am rămas fără cuvinte. Obosit după o zi de muncă, îmi doresc foarte mult să-i spun acestei mame că, deși astăzi este prea târziu, poate suna la începutul săptămânii viitoare pentru a face o programare. Sau că, în caz de urgență, poate merge la urgențe pediatrice. Dar nu le pot abandona pe amândouă în suferința imensă pe care o percep. Apoi mă aud spunând:

— Bine, ascultați, o să vă acord cinci minute pentru a analiza situația, dar nu mai mult de-atât. Urmați-mă.

Imediat ce s-a așezat, tânăra a reluat cu lacrimi în ochi:

— Simt că trec prin iad, cu fiica mea, domnule doctor. Din momentul în care s-a născut, mi-a fost dificil. Iar astăzi nu mai pot suporta. Înainte, era din cauza mâncării, dar de ceva timp este din cauza somnului. Nu mai doarme, și nici eu. Am venit la dumneavoastră pentru a o primi la spital. Mă va înnebuni, trebuie făcut ceva.

Cearcănele întunecate de sub ochii ei arată cât de epuizată este. Această tânără mamă mi se pare a fi în pragul unei tragedii.

Așadar, micuța Manon, atât de dulce și de drăguță, se poartă oare infernal cu mama ei? Am învățat cu mult timp în urmă, în psihiatrie, că nu trebuie să te încrezi niciodată în aparențe.

I-am cerut mamei să îmi explice de cât timp este dificilă situația. Punând această întrebare, știu că mă așteaptă o consultație lungă și că cele cinci minute anunțate vor fi depășite cu mult.

ÎNCEPUTURILE POVEȘTII LUI MANON

— Când s-a născut Manon, m-am trezit că trebuie să o cresc singură. Tatăl său tocmai fusese transferat în cealaltă parte a Franței și venea acasă doar la sfârșit de săptămână. Aveam un apartament mic într-o clădire foarte zgomotoasă. Vecinii îmi făceau observații când Manon plângea toată noaptea. Nu știam cum să o liniștesc. A fost greu încă de la început. Plângea fără încetare; încă îi aud țipetele în cap. Nu reușeam să o liniștesc. Manon era o bebelușă tiranică.

Cu toate acestea de obicei, un bebeluș vine pe lume ca o împlinire pentru părinți. Iar una dintre misiunile sale principale este aceea de a asigura continuitatea: continuitatea narcisică a părintelui și continuitatea generațională. De fapt, copilul reînvie și asigură nemurirea narcisismului parental, al cărui purtător și depozitar este. După cum spune Freud: „Atitudinea tandră a părinților față de copiii lor trebuie să fie recunoscută ca o reînviere și reproducere a narcisismului propriu, la care au renunțat demult”⁴. Este același narcisism care îi face pe părinți să spună că urmașul lor este cel mai frumos din lume (evident, pentru că le seamănă!). Acesta este, de asemenea, motivul pentru care jocul similarităților la naștere este atât de important. Bebelușul este obiectul idealizării. Cu riscul următor: cu cât idealizezi mai mult pe

cineva, cu atât îi dai mai multă putere — un fenomen bine cunoscut în politică...

Cu alte cuvinte, copilul trebuie să răspundă presiunii: „Fă-mă să fiu părintele bun al unui copil bun“. Dacă nu se va întâmpla așa și dacă copilul se dovedește a fi o dezamăgire (pentru că este bolnav, cu handicap, străin etc.), părintele este dezamăgit și fiecare, mai mult sau mai puțin conștient, îi poartă pică celuilalt. În aceste situații, un copil poate deveni tiranic.

POATE UN BEBELUȘ SĂ FIE TIRANIC?

Tirania își are rădăcinile în lumea copilăriei și în special în experiența bebelușului. Cred, de fapt, că fiecare copil este o ființă tiranică, o ființă *în mod obișnuit tiranică*. Această tiranie este una dintre sursele de ură parentală care, la rândul ei, poate produce o formă de tiranie la părinte. Se instaurează un cerc vicios. La fel se întâmplă și cu bebelușii care țipă, care nu pot fi consolati și cu toți cei care pun la grea încercare rolul de părinte. Pentru că este greu să rezisti plânsului neîncetat al unui bebeluș. Cu toții putem observa acest lucru în mijloacele de transport în comun, de exemplu, atunci când un bebeluș care nu poate fi liniștit țipă în urechile pasagerilor. Privirile furioase se îndreaptă spre părintele neajutorat, iar tensiunea crește... Trebuie să fi fost părinte ca să suporti aceste țipete ore în șir, dacă mergi cu trenul, de pildă.

Țipetele bebelușului au o funcție de atenționare; plânsul are menirea de a o face pe mamă să apară cu abilitățile ei de consolare. Și, cu cât copilul este mai puțin convins de încercările de consolare ale mamei (sau ale tatălui), cu atât mai mult își împinge părintele (sau părinții) la limita răbdării, ca și cum ar vrea să afle *ce se află la capăt*. Va găsi acolo o mamă iubitoare și liniștitoare, un tată grijuliu care să-l aline? Uneori, bebelușul va merge atât de departe, încât îl va înfuria

pe celălalt, doar pentru a avea dovada că celălalt este prezent, viu și că îi pasă de el.

Știm unde conduce faptul de a nu putea liniști un bebeluș: epuizează resursele părinților și îi poate împinge la acte extreme, chiar la acte de violență și abuz, cum ar fi sindromul copilului scuturat, o situație teribilă în care un părinte nervos își zgâlțâie puternic copilul pentru a-l face să tacă, provocând leziuni cerebrale ireversibile. Uneori, pentru a evita ce este mai rău, părintele se lasă pradă unei forme de abandon. Cererea de spitalizare este un exemplu: mama lui Manon este gata să își încredințeze copilul, ea preferă să-și vadă fetița spitalizată decât să se ocupe ea. Dacă nu reușește să se debaraseze de fetiță, ea știe că există riscul unui gest necugetat. Acest lucru îi demonstrează limitele și este un mod de a-și proteja fiica de propria violență.

Pentru mine, acest strigăt de ajutor din partea mamei reprezintă o urgență. Faptul de a nu o putea consola pe Manon este o sursă de ură și violență pentru această mamă care nu-și înțelege fiica și nu-i aude suferința. În cele din urmă, Manon se află în mare dificultate, la fel ca și mama ei.

Din ceea ce îmi povestește mama ei, Manon pare să treacă prin perioade de suferință și de mare confuzie. Se agită, se rostogolește pe jos, țipă și plânge, iar mama ei, neputincioasă, nu știe ce să mai facă pentru a o calma.

Aceste țipete și plânsete recurente atestă intensitatea acestei confuzii și experiențele emoționale copleșitoare pe care Manon încearcă să le proiecteze în exteriorul ei. Incapabilă să se liniștească singură, ea caută în exterior o limită, un sprijin, un opritor. Astfel, sunt solicitate funcțiile de receptivitate și sprijin, de structurare, cu alte cuvinte funcțiile materne și paterne. Iar atunci când părintele nu reușește să stăpânească aceste trăiri, să transforme ieșirile impulsive sau emoționale ale bebelușului, atunci va fi alimentată și încurajată violența. Copilul

recurge așadar la violență pentru a încerca să găsească un mijloc de a se stăpâni: țipă, lovește, se agață de cealaltă persoană, încearcă să rețină părintele, pe care îl percepe ca și când ar vrea să scape de el. Acest lucru dă naștere unui paradox bine-cunoscut: bebelușii își agresează inconștient mamele atunci când acestea nu reușesc să îi liniștească. Și, cu cât situația se înrăutățește, cu atât bebelușul se agață mai mult, iar cu cât se agață mai mult, cu atât mai tare va fi resimțit ca insuportabil și persecutor. Capacitatea mamei de a fi părinte este amenințată, iar aceasta se simte, și ea, neajutorată și tulburată. Copilul percepe acest lucru și se agață și mai tare.

Țipătul, urletul, agitația și plânsul neconsolat, toate reflectă angosta și sunt, în același timp, o modalitate de a scăpa de angostă, de a scăpa de lipsa de formă, de a proiecta confuzia în exterior. Rămâne de văzut cum abordează părintele această anxietate și cum o transformă în ceva suportabil. Menirea de părinte nu este de a reduce suferința la tăcere, ci de a consola. Nu constă în înlăturarea trăirilor emoționale, ci în transformarea lor. Nu este vorba despre faptul că părintele îi cere copilului să fie un adult care trebuie să tacă, să se abțină sau să ascundă emoțiile indezirabile. Scopul este de a se apropia de copil și de a-i împărtăși dificultățile, pentru a-l ajuta să le depășească. Atunci când totul merge bine, părintele o face în mod natural, chiar fără să știe.

Însă nu asta s-a întâmplat între Manon și mama ei. Aceasta nu a reușit să-și ajute fiica în momentele de suferință. Avea să-mi explice mai târziu motivele propriei confuzii, legate de copilăria ei nefericită și de relația de cuplu tulbure. Sentimentele de abandon și tristețe au copleșit-o timp de câteva luni după naștere, creând o depresie pe care a ascuns-o de cei din jurul ei. Dar, deși cei apropiați poate că nu au observat, Manon și-a manifestat, în felul ei, neliniștile într-un mod tiranic. Chiar și cei mai mici copii pot simți nesiguranța, anxietatea și tristețea părinților lor.

TIRANIA ESTE, ÎNAINTE DE TOATE, UN SEMN DE SUFERINȚĂ

Mama lui Manon mi-a descris o scenă tipică pentru tirania care le unește. Într-o după-amiază, se afla la cumpărături în magazinul din cartier, împingând printre raioane căruciorul în care stătea Manon. Dintr-un motiv oarecare, fiica ei a început să plângă și să țipe. Mama a încercat să o calmeze, a luat-o în brațe și i-a vorbit cu blândețe, dar nimic nu a ajutat. Strigătele deveneau din ce în ce mai puternice, paralizând-o pe mamă. Nici tetina, nici ursulețul de pluș, nici sărutările nu au ajutat-o. După câteva minute, mama i-a dat o palmă lui Manon, ceea ce i-a sporit de zece ori strigătele și țipetele. Nu mai exista decât o singură soluție: să iasă cât mai repede din magazin. Nici măcar acasă fetița nu s-a liniștit, iar mama ei mi-a mărturisit că a încercat să o liniștească chiar și cu un duș rece... Ascultând această anecdotă, mă întreb care dintre cele două s-a simțit mai rău.

Pentru că în spatele tiraniei se ascunde suferința. Și tocmai la această suferință ar trebui să ajungem, ca s-o alinăm — atât la bebeluși, cât și la copiii mai mari. Violența relației denotă o experiență de suferință și disperare pe care bebelușul sau copilul nu o poate stăpâni sau reprezenta și care, desigur, nu poate fi consolată; de aceea acea durere încearcă să se facă auzită. Cu cât un copil experimentează mai mult faptul că poate fi consolată, că suferința sa poate fi înțeleasă, împărtășită și transformată, cu atât mai mult va fi ferit de recurgerea la metode necugetate de defulare, precum violența și tirania. Cu cât un copil se simte mai înțeles, cu atât mai puțin va avea nevoie să facă lucruri extraordinare pentru a fi înțeles.

Mi se pare fundamental, atunci când ne confruntăm cu un copil tiranic, să explorăm natura și calitatea interacțiunilor timpurii, adică ceea ce a fost trăit de copil; acest lucru explică o mare parte din ceea ce se observă ani mai târziu. Mi se pare o greșeală să trecem cu vederea această muncă de înțelegere (așa cum fac

unii psihologi care pretind că sunt experți în copii tirani).

Dar timpul trece și, în vreme ce o ascult pe această tânără mamă, îmi spun că nu totul se va rezolva în acea seară, în câteva minute. Cu toate acestea, pe tot parcursul consultării, Manon a rămas calmă și foarte atentă la ceea ce ne spuneam. Ce a înțeles ea? Ceea ce este cert este că ea a simțit că este în joc ceva important.

După ce mama s-a liniștit, i-am sugerat ca ea și fiica ei să se întoarcă acasă liniștite și să revină să reluăm discuția luni dimineață. Aceasta a acceptat și a părut ușurată să nu mai fie singură în ceea ce ea numește „chinul” ei.

ÎN DOI TIMPI ȘI TREI MIȘCĂRI

Luni, mă reîntâlnesc așadar cu Manon și cu mama ei. Aceasta din urmă este mai puțin agitată, însă este în continuare nefericită, foarte îngrijorată și se simte la fel de neajutorată.

Manon, în schimb, nu pare impresionată. În rochița ei galbenă și sandalele verzi ca mărul, e numai zâmbete. A observat imediat creioanele colorate și jucăriile de pe măsuta de lângă biroul meu. Mă privește cu ochii ei mari, fără să spună nimic. Înțeleg, așa că o invit să se apropie și îi spun că, în timp ce se joacă, voi vorbi cu mama ei. Fără ezitare, se așază liniștită... în tot acest timp fiind cu ochii pe noi și cu urechile ciulite.

Așadar, o rog pe tânără mamă să-mi spună povestea lui Manon.

Ca și cum ar fi fost o urgență să povestească necazul, mama explică:

— Totul s-a petrecut foarte repede. Este un copil care nu a fost planificat, dar când am aflat că sunt însărcinată, am fost fericită. La fel și prietenul meu. Am venit în oraș pentru studii, pe care sarcina m-a împiedicat să le termin. Sunt departe de familia mea;

părinții mei locuiesc în cealaltă parte a Franței și mi-e dor de ei. Mai mult, m-am trezit la scurt timp singură cu fetița și au început problemele. Plângea tot timpul și nu știam de ce. Un copil care plânge tot timpul... asta devine insuportabil. Am încercat totul, dar fără niciun rezultat. Nu înțeleg, pentru că îmi iubesc fiica, dar totul merge prost. Sunt nefericită, spune ea cu ochii în lacrimi.

La aceste cuvinte, Manon se uită fix la mama ei, așteptând parcă să vadă ce mai are de spus. Dar mama n-o observă.

Astfel, în primii ani de viață, strigătele și țipetele lui Manon au primit ca răspuns plânsul și angoasa mamei sale. Nimic liniștitor. Desigur, existau și momente de înțelegere și bucurie, dar acestea erau șterse ulterior de un nou schimb de țipete.

— Puteți să-mi dați un exemplu de moment dificil? o întreb eu.

— Mesele! răspunde ea imediat. Mesele au fost un adevărat calvar. Manon refuza să mănânce cu lingurița și scuipa piureul de legume. Am încercat totul: borcănașe, supe, bucățele de jambon... Nu voia decât biberonul — și chiar și așa, lua trei guri și apoi îl arunca. Slăbea. Mă duceam la medic în fiecare săptămână. Pediatriul se săturase să ne vadă. I-a făcut o grămadă de analize lui Manon, dar nu a găsit nimic. Și bebelușii nu vorbesc! A fost un infern. Uneori chiar aveam impresia că o face intenționat. Plângea, uitându-se la mine. Și lucrul ăsta mă termina!

Este foarte frustrant pentru o mamă să își vadă copilul refuzând mâncarea. În suferința ei, ar fi putut fi tentată să o oblige să mănânce, chiar dacă știa că, reacționând astfel, risca să agraveze opoziția fetiței. Se pune atunci întrebarea: Cine este tiranul cui?

Dacă Manon este tiranică, este ca răspuns la sentimentele de teroare (inconștientă) și de anxietate masivă; este o apărare împotriva unui pericol și mai mare, acela de a se pierde pe sine (trăind o anxietate masivă de a nu mai ști cine este ea). Manon face să

domnească teroarea, pentru că ea vrea să existe. Dar mama ei nu reușește să o liniștească și, fără îndoială, se simte vinovată că nu a fost în stare să își ajute fiica. Aceasta devine agresivă, fără să-și dea seama, iar Manon o resimte ca pe o amenințare. În ceea ce o privește, Manon se identifică cu agresorul, oglindind ceea ce îi arată mama ei. Un cerc vicios infernal!

Și toate acestea pot duce la ură. De fapt, legătura tiranică favorizează sentimentele de ură pe care părinții le pot avea față de copiii lor. Poate părea incredibil ca o mamă să își urască copilul! Dar este posibil; că nu e vorba tot timpul despre dragoste. În „Ură în contratransfer“⁵, Winnicott oferă mai multe motive pentru care o mamă își urăște copilul, pe care altfel îl iubește atât de mult. Și nu trebuie să vă faceți griji pentru asta. În relațiile părinte-copil, există o ambivalență care face ca ura să existe alături de iubire în aceeași persoană și în aceeași zi, chiar dacă acest lucru nu este întotdeauna conștient.

MAMA, SCLAVA BEBELUȘULUI EI

Prin impunerea unui regim de teroare, Manon creează o sclavă: mama ei. În fapt, tirania implică supunere și creează un sclav, de care tiranul are nevoie din motive narcisice: sclavul este cel care suportă angoasele tiranului, sentimentele sale de neputință și suferința sa. Și acesta se supune pentru că este îngrozit.

În același mod, atunci când bebelușul experimentează o angoasă extremă care îl copleșește și îl hărțuiește, el găsește o altă persoană (de obicei mama lui), un „marsupiu“ care să-i adăpostească afectele, în care să își proiecteze emoțiile nereprezentabile⁶. Această persoană este nevoită să i se supună. Nu este deloc o plăcere, dar este o chestiune de supraviețuire pentru bebeluș. Tocmai de aceea este atât de violent pentru părinte uneori. Acest lucru este ceea ce am putea numi „tirania obișnuită“, care, în general, este destul de clasică și banală.

Strigătele și țipetele sunt o ilustrare a acestui urlet de ajutor, a acestei nevoi imperioase pentru prezența celuilalt (de exemplu, pentru a face față unei situații dificile, unui coșmar, unei anxietăți etc.). Dar uneori bebelușul, din motive narcisice, poate, în mod paradoxal, să îl abuzeze tocmai pe părintele care îl susține. Prin urmare, reacția părintelui este crucială. În mod evident, modul în care acesta din urmă prezintă realitatea, în care liniștește anxietățile, stabilește interdicții și determină limite depinde de ceea ce trăiește în realitate, dar și de propriile experiențe din copilărie (și de eventualele reparații din copilărie). Cu cât părintele acționează mai mult ca răspuns la copilul care a fost, și nu ca răspuns la nevoile copilului real, cu atât mai mult se află în dificultate atunci când se confruntă cu acest copil real. La fel se întâmplă și cu părintele care nu poate stabili limite sau care stabilește granițe doar într-un mod crud și nedrept, fiind extrem de supărat pe copil pentru că îl pune în dificultate, pentru că îi atacă sentimentul de a fi un părinte bun. Atunci, nu numai că bebelușul impune constrângeri și exigențe tiranice, dar poate fi și obiectul unor exigențe narcisice din partea părintelui său, în așa măsură încât copilul devine puternic persecutor în măsura în care dezamăgește; ura părintelui va fi de zece ori mai mare.

Chiar și în cele mai crude tiranii, obiectul atacat, mama, este întotdeauna obiectul iubirii, iar menținerea dorinței violente de distrugere provine din temerile precoce excesive că obiectul rănit va deveni un dușman. Pentru mine, este important să îi spun mamei lui Manon că fiica ei o iubește.

BEBELUȘUL, SĂMÂNȚĂ DE VIOLENȚĂ?

Este fascinant și instructiv să observăm oscilațiile anumitor procese în interacțiunile timpurii ale copilului mic cu părinții săi: articularea dintre plăcere și neplăcere, senzații și emoții, dorințe și pulsioni,

interior și exterior, Eu și Celălalt. Dansul interactiv și acordajul afectiv, baletul emoțiilor și muzica ritmată care există între cei doi fac parte din arta de a merge mereu înainte, cu impresia că greșești tot timpul, dar te revanșezi în fiecare clipă.

În cadrul primelor lor relații, bebelușii își dezvoltă propria capacitate de autocontrol (capacitatea de a aștepta și de a fi singuri), sentimentul continuității existenței și capacitatea de a apela la ceilalți și de a se implica. Acestea sunt procese fundamentale care au loc, de obicei, atunci când relațiile sunt liniștite și bazate pe încredere. Dacă acest lucru eșuează, se instalează deficiențele și-l pun pe bebeluș în dificultate.

Astfel, experiențele trăite de părinți răspund anxietăților masive de anihilare, de pierdere sau chiar de agonie ale bebelușului, acceselor ocazionale și momentelor de confuzie psihică, tensiunilor psihice și izbucnirilor impulsive. În cele mai bune cazuri, un părinte care este „suficient de bun“, datorită capacității sale de a ține lucrurile în frâu, poate contribui la calmarea situației și la restabilirea plăcerii de a fi împreună și de a relaționa. Pe de altă parte, atunci când părintele este neputincios, bebelușul este perceput ca o amenințare la adresa propriului sentiment de existență și devine o sursă puternică de anxietate. Se instaurează un cerc vicios în care prinde rădăcini violența.

Nu există violență care să nu-și aibă rădăcinile într-o suferință teribilă. Violența este semnul eșecului unui strigăt de ajutor al celuilalt. Este amprenta unei traume permanente care afectează sentimentul existenței. O reacție nepotrivită la o presupusă amenințare narcisică. Violența reflectă imposibilitatea de a menține intactă distanța care guvernează relațiile umane, bazate pe recunoașterea celuilalt ca fiind diferit.

La copiii mici, în afară de patologie, violența este adesea un indiciu al fricii de colaps. Este semnul unei

dezorganizări pulsionale și al unei juisări în afara discursului, care se exprimă fără rețineri pentru că nu poate fi exprimată. Țipetele, gesticulațiile și urletele din toți plămânii sunt doar câteva exemple. Creează o dominație asupra celui alt pentru a evita să devină obiectul stăpânirii celui alt. Aceasta poate fi sursa unor relații sadice, în care plăcerea de a-l pune în dificultate pe celălalt sau chiar de a-i face rău preia controlul.

Bebelușul face eforturi constante pentru a evita momentele de colaps. Tensiunea și emoțiile pe care le resimte nu au nicio explicație pentru părinte și, prin urmare, sunt fără legătură și reprezentare. Totul devine apoi confuz atât pentru copil, cât și pentru părinte. În fața acestui pericol, care este perceput ca fiind vital din punct de vedere psihic, Eul bebelușului este încă incapabil să înțeleagă ceea ce trăiește. Recurge așadar la mecanisme arhaice de apărare, la reacții motorii (de exemplu, gesticulații) sau psihice (de exemplu, clivajul, adică negarea realității, acționând ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic). Este ceea ce s-a întâmplat cu Manon. Cu mama ei, se străduiește să mențină o legătură (chiar tiranică, ca și cum nu ar putea fi altfel), dar, în afară de asta, este capabilă să mențină relații sociale calme. Manon merge la creșă și apoi la grădiniță în fiecare zi și totul merge destul de bine, atât cu asistentele și îngrijitoarele de la creșă, cât și cu ceilalți copii. Desigur, există întotdeauna primele momente complicate în care Manon încearcă să reproducă modul ei tiranic de relaționare, dar, odată ce este liniștită de mediul înconjurător și de adulții care o însoțesc, se adaptează și se pliază pe cealaltă persoană. Ceea ce, pentru mine, este foarte liniștitor.

Pe de altă parte, o face pe mama ei să se simtă vinovată, pentru că acest lucru înseamnă că ea nu ar fi o mamă bună, că nu ar fi capabilă să aibă grijă de fiica ei în mod corespunzător, când alții sunt capabili să facă acest lucru fără probleme.

COPILUL CARE VĂ TESTEAZĂ LIMITELE

Manon se comportă în continuare tiranic cu mama ei, reușind în același timp să își găsească locul în afara familiei (la bunici) și în societate (creșă etc.). Fetița testează limitele mamei ei. Iar tatăl — total absent atât din realitatea cotidiană, cât și din discursul mamei —, nu-i este de niciun ajutor acestei femei pline de bunăvoință, dar total copleșite de fiica ei.

Când nu obține ceea ce își dorește, Manon plânge și țipă din răspuțeri. Ea știe că acest lucru o supără pe mama ei, care, pentru a-și recăpăta calmul, cedează la capriciile ei. Situația devine rapid infernală, pentru amândouă. Acest lucru a determinat-o pe mamă să nu mai accepte invitații de la prieteni, să nu mai organizeze petreceri acasă și să trăiască doar pentru fiica ei. Este o dramă între mamă și fiică, o dramă de familie, pentru că tirania nu se observă în afara casei.

Relația lor oscilează între momente de fuziune și faze de violență. În cele din urmă, Manon este cea care decide o mulțime de lucruri, de la mese până la ora de culcare. De altfel, tocmai a decretat că, de acum încolo, va dormi în patul mamei sale, fie că acesteia îi place, fie că nu. Are 18 luni și este la conducere! Mama îmi declară spontan: „Noi două suntem foarte apropiate“. Atunci a apărut întrebarea: Cum aș putea să le separ fără să le despart sau fără ca ele să se piardă?

Manon nu vrea să se maturizeze, vrea să rămână un bebeluș, bebelușul mamei sale. Trebuie să o ajutăm să accepte maturizarea și să o liniștim, ceea ce mama ei nu poate face. Nu încă... Îi voi vorbi despre asta lui Manon în cadrul unei consultații. Mă va asculta fără să clipească.

Este nevoie de timp pentru a te gândi la toate aceste mișcări emoționale și relații tiranice. Măsurile educaționale nu sunt suficiente și nu au niciun efect dacă nu au sens pentru copil și pentru părinți.

„PARE CĂ VREA SĂ FIE PLESNITĂ!”

Tirania pune la încercare calitatea de părinte. Copilul tiranic distruge, nu de dragul de a distruge, ci pentru a verifica dacă obiectul supraviețuiește atacului său. Plăcerea vine din sentimentul de triumf pe care îl dezvoltă și îl trăiește în fața confuziei celuilalt. Tirania este o căutare susținută de vinovăția de a greși, ceea ce duce la o căutare repetată de sancțiuni și pedepse (cu scopul de a ușura această vinovăție). Așa se întâmplă când mama lui Manon îi interzice să se joace cu mingea acasă, iar Manon, în timp ce o provoacă din priviri, ia mingea și o aruncă în ea. O provocare insuportabilă... „Pare că vrea să fie plesnită!” îmi spune mama. Primește o palmă; pedeapsa alină vinovăția (dar nu o rezolvă). Și declanșează plânsete.

Relația tiranică dintre copil și părinte este aparent paradoxală. Pentru că nu există niciun dubiu că a doua zi Manon o va face din nou, pentru a se asigura că bătaia are loc cu adevărat. La nivelul următor, copilul se oprește din plâns și așteaptă cu stoicism să fie pedepsit. Acest lucru este și mai insuportabil pentru părinte, care exclamă: „O face intenționat! Mă provoacă! Este diabolică...” Cum putem opri această spirală?

ADĂUGAREA UNUI TERTĂ FĂRĂ A-L REDUCE PE COPIL LA TĂCERE

Mă întâlnesc cu Manon și cu mama ei în mod regulat, pentru a le urmări evoluția. Scopul meu este de a o sprijini și de a o liniști pe mamă în rolul ei matern, de a-i permite să nu mai fie sclava ficei sale, fără a o abandona, și să nu se mai simtă vinovată sau anxioasă atunci când își aude fiica plângând. Pe de altă parte, Manon trebuie să realizeze că nu mai are nevoie să se agațe de mama ei pentru a-și dovedi că există. Pe scurt, e nevoie să se restabilească o relație de încredere între ele. Deși cererea inițială a fost de a o reduce la tăcere pe Manon, pentru a restabili calmul, mama acceptă că scopul nu este liniștea, ci seninătatea.

În cabinetul meu au loc mai multe scene de conflict între cele două. Așa că le reiau și încerc să le explic ce fel de mize sunt în joc. Numind lucrurile, liniștind, reasigurând, reluând un gând, permițând fiecareia dintre ele să-și găsească un loc suportabil.

Pentru a face acest lucru, am folosit jocuri, cântece de copii și desene. Jocul este despre acceptarea celorlalți...

SĂ NE JUCĂM!

A ști să te joci înseamnă să accepți regulile și legea; înseamnă să poți pierde fără să te pierzi, să produci reprezentări, să îți canalizezi propria agresivitate sau distructivitate. Pentru că este vorba despre a te juca fără a fi nici cel care distruge, nici cel distrus. Prin exprimarea agresivității, copilul se afirmă ca subiect, ca loc al dorințelor și al voinței, și cucerește granițele Eului său. Bebelușul își atacă jucăria de pluș... și pe mama lui. Atacurile sale nu se limitează la ceea ce îl amenință sau îl înspăimântă, ci se îndreaptă și către ceea ce iubește. Agresivitatea este o parte inerentă a dezvoltării fiecărui copil. Important este să canalizăm această agresivitate, iar jocul este una dintre cele mai bune modalități de a face acest lucru.

Mamele, precum și dădacele și asistenții maternali știu foarte bine că trebuie să se joace cu copiii mici. După cum spune Winnicott: „Un copil care nu se joacă este un copil cu probleme. Treaba copiilor este să se joace⁷“. Prin joc, copilul învață, datorită adultului care îl însoțește, să dea formă pulsionilor care îl copleșesc uneori și să găsească satisfacție în relația cu ceilalți, în ciuda limitelor impuse de joc și, prin urmare, de viața socială. Acest lucru necesită supunerea la ordinea simbolică (limbaj, reguli, lege) și implică învățarea de a face față frustrării. Acest lucru îi arată copilului că nicio persoană nu poate face tot ce vrea și că împlinirea de sine și a propriilor dorințe necesită,

pentru fiecare individ, o relație cu celălalt. Ceea ce este opusul omnipotenței.

A urmat apoi să mă joc cu Manon și m-am lămurit rapid cu privire la resursele ei psihologice. Este jucăușă, isteată, chiar poznașă. Râde în hohote când câștigă și acceptă înfrângerea. Îmi amintesc totuși că la un joc, în care tocmai pierduse, s-a uitat fix în ochii mei, ca și cum m-ar fi provocat. Nu mi-am ferit privirea și i-am propus să jucăm din nou. A acceptat și i-a plăcut. Și, în cele din urmă, a suportat și finalul jocului. Pe parcursul consultațiilor, am observat că, atunci când voia să se joace singură, era din ce în ce mai tandră și mai atentă cu păpușa ei.

În acele momente eram doar eu cu ea în cabinet. Mama aștepta în sala de așteptare. Chiar dacă prima dată Manon a refuzat categoric să stea singură cu mine (arătându-mi ce înseamnă crizele ei de furie), la următoarea consultație a acceptat.

Desigur, a trebuit să atenuăm anxietatea de separare și să ieșim din relația de tipul „totul sau nimic”. Consultațiile au făcut acest lucru posibil prin crearea unui spațiu de tranziție, adică un spațiu protector, care a acționat ca un mediator; o zonă de iluzie care permite distanța și diferențierea între ea și cealaltă persoană și încurajează jocul intersubiectiv și flexibilitatea relațională. Mama și fiica au putut să se bucure din nou de a fi împreună, fără a fi nevoie ca una să se agațe de cealaltă. Inițial, am acționat în calitate de terță parte, pentru a sprijini acest travaliu. Iar acest lucru a permis oprirea procesului tiranic.

Întrevederea inițială trebuia să dureze cinci minute. Mă întâlnesc cu Manon și cu mama ei în mod regulat de aproape doi ani. Sunt amândouă mult mai bine și am distanțat ședințele. Legătura care le unește nu mai este tiranică și s-a dezvoltat un sentiment de complicitate. Mă voi strecura afară din viața lor, fără ca asta să constituie un abandon. Trebuie să știi cum să te separi.

Tatăl, pe de altă parte, a plecat definitiv și de atunci nu s-a mai auzit nimic de el.

Manon are acum 3 ani și jumătate. Este în continuare exigentă, dar tolerează frustrarea și acceptă că mama ei are autoritate asupra ei, fără să se simtă în pericol. Între cele două a fost restabilită o legătură de încredere.

PROPUNERI

Nu există un profil tipic al copilului tiran. Fiecare caz este unic și are propria sa poveste. Așadar, nu există o rețetă universală, dar există mulți profesioniști care pot găsi soluții pentru fiecare caz în parte. Nu ezitați să apelați la ei. Nu încetează niciodată să mă uimească modul în care unii părinți tolerează ani în șir situații de nesuportat. Câtă rezistență! Dar cu ce preț! Este mai bine să ne consultăm și să găsim soluții împreună.

Este foarte dificil să crești un copil ca părinte singur. Mama lui Manon a avut o experiență dureroasă în acest sens. Într-o astfel de situație, nu există un terț care să aducă separarea, iar relația față în față devine foarte repede fuzionată și, prin urmare, insuportabilă. Se instaurează o tiranie distructivă, pentru a vedea cine îl va domina pe celălalt.

Miza principală, în terapie, este de a restabili încrederea părinților. Scopul nu este de a le explica totul, ci de a le oferi elementele-cheie pentru a înțelege ce se întâmplă... pentru a-i ajuta să-și regăsească locul. Părinții care nu înțeleg atitudinea copiilor lor își petrec timpul seducându-i în loc să îi educe. Iar atunci când seducția nu mai funcționează, predomină dinamica de acaparare a puterii și deciziile de tip incisiv. Pentru a se justifica, aceștia le explică copiilor motivele furiei lor... Însă părinții nu trebuie să se justifice. Atunci când ne justificăm, înseamnă că ne îndoim de noi înșine. Este exact opusul unei autorități temperate și liniștitoare care le permite copiilor să se maturizeze.

Pentru a crește un copil, acesta trebuie să știe că are ceva de învățat de la noi. Că avem ceva de transmis. Nu copilul este cel care comandă, ci părintele este cel care transmite, pentru a-l ajuta să se maturizeze, să fie mai presus de noi.

Marcel Rufo: Mulțumesc, Philippe, ne-ai arătat că tirania care domnește între Manon și mama ei creează un cerc vicios: cu cât plânge mai mult, cu atât doarme mai puțin și mănâncă mai puțin, deci cu atât relația ei cu mama ei devine mai intensă. Ne-ai demonstrat de asemenea, prin calitatea și talentul tău, disponibilitatea ta de a sprijini, înțelege și împărtăși. Iei locul tatălui absent, iar cele două persoane abandonate găsesc în tine terțul separator, care ar fi trebuit să fie tatăl. Este de remarcat, de asemenea, faptul că tirania dispare atunci când nu mai suntem izolați. De aceea nu trebuie să ezităm să cerem ajutor.

---

² Comisia tehnică de orientare și reorientare profesională.

³ Michel Fain, Léo Kreisler, Serge Lebovici și Michel Soulé, *L'Enfant et son corps*, PUF, 1974.

⁴ Sigmund Freud, „Pentru a introduce narcisismul“, *Opere esențiale*, vol. 3, Trei, 2010, p. 55.

⁵ Donald W. Winnicott, „Ură în contratransfer“ (1947), în *idem*, *De la pediatrie la psihanaliză*, Trei, 2002.

⁶ Albert Ciccone, „Aux sources du lien tyrannique“, *Revue française de psychanalyse*, PUF, ianuarie 2012, vol. 76, pp. 173–191.

⁷ Donald W. Winnicott, *Joc și realitate*, Trei, 2003.

Copii prețioși, copii cu orice preț

Copiii născuți prin FIV⁸, datorită progreselor remarcabile din domeniul reproducerii asistate medical (RAM) nu sunt diferiți de cei născuți prin metode convenționale. Și totuși, ei sunt incontestabil mai capricioși, pentru că dorința care îi înconjoară îi face mai prețioși în ochii părinților lor.

Ce devin ei când cresc? Dezbaterea actuală privind RAM sau mamele-surogat (MS) este cu atât mai specială cu cât aceste reușite tehnologice sunt posibile. În zilele noastre, donarea de spermă și de ovule este un lucru obișnuit, iar RAM pentru cuplurile aflate în dificultate nu este, nici ea, o piedică; însă problema fundamentală comună tuturor acestor cazuri este infertilitatea.

MARCEL RUFO

UN SECRET PREA GREU DE PĂSTRAT

Mama este o strălucită profesoară universitară de filosofie. Soțul ei, profesor universitar în același domeniu, este steril. Cu acordul acestuia, ea a decis să recurgă la un donator de spermă, dar fără să apeleze la Cecos.⁹ Este o femeie frumoasă, elegantă, cu stil și planuiește să dea de urma unuia dintre iubiții ei din adolescență și să aibă un copil cu acesta, în urma unui raport sexual. Funcționează. Băiețelul născut din această relație avea să strălucească în curând, nu numai prin abilitățile sale intelectuale remarcabile, ci

și prin opoziția sa timpurie și sinceră față de tatăl său civil. Să nu uităm că există două etape în opoziția unui copil față de părinții săi: o opoziție foarte naturală la 18 luni, urmată de faza oedipiană din jurul vârstei de 3-4 ani, în timpul căreia băiatul este în rivalitate cu tatăl său și vrea să fie la fel de puternic ca el, visând în același timp să îl înlocuiască cu mama sa. La cererea tatălui, originile sale au fost ținute secret.

În cazul acestui copil, de-a lungul anilor, orice devenea pretext de ceartă. Tatăl a reacționat prin înăsprire. Acest lucru a avut un impact asupra rezultatelor școlare ale adolescentului, în ciuda inteligenței sale. Și-a respins cu violență bunicii materni, care proveneau din medii modeste și lucrau în industria textilă din Lyon, pe motiv că nu avea nimic în comun cu această ramură a familiei. Într-o seară, în sufragerie, și-a bruscăt cu brutalitate tatăl. După această scenă l-am primit, la cererea mamei, în timp ce tatăl, rușinat, a amânat momentul întâlnirii noastre.

Băiatul este fermecător și seducător, la fel ca mama sa. El declară imediat că, de când se știe, nu și-a acceptat niciodată tatăl, a refuzat să îl îmbrățișeze, să se joace cu el, să fie însoțit de el la școală...

Întrebarea evidentă care decurge din această primă constatare este: Ar trebui rupt secretul originilor sale? Există o complicație majoră în acest caz: s-a născut un frate mai mic în urma unei donări de embrioni în Spania (acest lucru nu era posibil în Franța). Ar trebui ca acest frate, care nu are probleme, să fie implicat în secretul originilor fratelui său mai mare? O altă dificultate este că tatăl biologic nu este deloc încântat de ideea de a se dezvălui. Are trei copii și nu dorește ca donarea de spermă să fie dată la iveală. Tatăl civil se simte dublu steril, din cauza celor două sarcini-surogat ale soției sale, și nu vrea ca secretul să fie dezvăluit.

Unii psihiatri, care cred că adevărul este un bun medicament, vor susține că în acest caz este bine să îl

spui. În realitate, situația este mult mai complexă decât această simplă poziție teoretică.

Contactul pe care îl am cu adolescentul este de cea mai bună calitate. A venit pentru o consultație cu fratele său mai mic, căruia îi mărturisește presimțirea sa că ei doi nu sunt din aceeași familie. Discut cu el tema freudiană conform căreia fiecare copil inventează o poveste de familie, cum ar fi: „Eu nu descind din tatăl meu, ci din relația ideală a mamei mele cu un rege“. Băiatului îi place ideea. A urmat cursurile unei școli franceze de top, dar a început să bea mai mult decât ar fi trebuit pentru a-și „vindeca dependența de hașis“.

Între timp, tatăl civil a fost diagnosticat cu o boală de temut, care în curând avea să-i fie fatală: cancer pancreatic. I-a lăsat fiului său o scrisoare în care îi vorbea despre dragostea și admirația sa, dar și despre faptul că nu avusese niciodată curajul de a-i spune despre infertilitatea sa. De asemenea, îi cere fiului său cel mare să îl ajute pe fiul său cel mic să facă față descoperirii propriilor sale origini.

L-am revăzut pe acest băiat câțiva ani mai târziu. A venit să-mi mulțumească pentru că am păstrat secretul, întrucât, spunea el, secretul era proprietatea tatălui său, și nu a celorlalți. De asemenea, și-a exprimat câteva regrete în legătură cu momentele conflictuale și dureroase pe care le-a trăit cu tatăl său. Mai târziu, acest tânăr și-a ajutat fratele mai mic să lucreze în cadrul unui ONG, care se ocupa de copiii abandonați, și în care a participat în mod activ și cu talent. Mama sa este mândră de el, iar fiul său cel mic îl admiră pentru sprijinul pe care i l-a acordat în privința dezvăluirii originilor sale. Iată un tiran de cursă lungă, cu un secret îngropat despre originea sa.

Tu ce părere ai, Philippe?

Philippe Duverger: Între otrava secretului și pumnalul adevărului, ce este de făcut?

Ai dreptate, uneori comportamentul tiranic al unui copil se bazează pe un secret de familie. Dar, pentru inconștient, nu există secrete de familie. Simptomul tiranic al copilului apare așadar ca un răspuns la adevărul cuplului parental. Copilul poartă pică pe părinte sau pe părinți, fără să știe măcar de ce.

Ai făcut bine că ai păstrat secretul. Dezvăluirea sa nu ar fi rezolvat probabil nimic.

Un secret de familie cântărește întotdeauna greu asupra copilului, pentru că este secretul dureros al părinților. Dezvăluirea sa nu este un scop în sine; mitul adevărului și prejudecata că transparența poate vindeca sunt fantezii. Să nu uităm că nu întotdeauna copilul este pregătit să audă acest lucru. Dezvăluirea unui secret poate fi chiar traumatizantă și, adesea, nu schimbă nimic în viața sau comportamentul persoanei în cauză.

Așadar, între transparență și secret nu ai de ales; trebuie să inventezi un joc secret, ale cărui reguli transparente să permită comunicarea... și trebuie să te bazezi pe resursele copilului care, ca în cazul acestui băiețel, găsește soluții. L-ai ajutat și i-ai fost alături, iar el ți-a mulțumit pentru asta. Bravo! Acest lucru i-a permis să conștientizeze dificultățile tatălui său și să accepte secretul, de la distanță, fără să sufere prea mult. Tiranul agresiv și violent de care ne temeam a devenit un frate mai mare de care suntem mândri. Ce evoluție frumoasă!

MARCEL RUFO

DE CE AM DOI TAȚI ȘI NICIO MAMĂ?

Când o fetiță de 4 ani mi-a pus această întrebare, i-am răspuns că explicația este complexă: „De fapt, tu ai doi tați și două mame“.

Născută prin mamă-surogat (MS) în Statele Unite, ea a avut de fapt un tată biologic, care a donat sperma,

și un tată adoptiv, precum și două mame: donatoarea de ovule și mama-surogat, care a primit embrionul.

Fetița a fost adusă la consultație pentru a fi îngrijită de părinții ei, care ne-au cerut să resolvăm o tulburare gravă de somn și o intoleranță la frustrare, însoțită de agresivitate. Acest copil prețios s-a născut în condiții care nu sunt posibile în Franța, iar unul dintre cei doi tați, cel mai tandru desigur, are probleme cu ea.

Fetița nu admite să vorbim despre existența vreunei mătuși sau vreunui unchi, deși pe noi ne-ar fi ajutat prezența altor membri ai familiei, pentru identificări masculine sau feminine transversale; ea susține că tații ei sunt copii unici, ca și ea.

Informată despre condițiile în care s-a născut, fetița declară apoi că are două mame: una din care s-a născut și o alta care i-a dat sămânța, ceea ce este o analiză bună pentru un copil de vârsta ei. Este tentată să spargă obiecte, în special obiecte de familie, și manifestă un comportament agresiv atunci când se află în casa bunicilor ei. Este atotputernică și prețioasă, dar este bine. Dacă, la întâlnirea programată pentru anul următor, ea nu se va fi maturizat, va începe psihoterapia.

Trebuie remarcat faptul că, în această situație, care nu se încadrează în cadrul legal din Franța, tații cunosc identitatea donatoarei de ovocite — care a fost de acord să își vadă fiica —, precum și pe cea a mamei-surogat. Fetița se plânge de faptul că Statele Unite sunt atât de departe, dar va putea să-și întâlnească oricând cele două mame. Nu am întrebat care dintre cei doi tați a donat spermă, ca să nu mă amestec în relația lor.

Acest caz ridică problema juridică a anonimatului donării de spermă și de ovule în Franța, care, se speră, va fi eliminat prin revizuirea legii bioeticii. Nașterea sub anonim este un scandal pentru copii: avem dreptul de a-i abandona, dar nu și dreptul de a-i priva de istoria lor. În același timp, evoluția acestei fetițe ridică problema maternității-surogat. Unele persoane

sunt pentru, altele sunt împotriva, iar altele, ca mine, sunt ezitante. Multă vreme m-am opus cu vehemență ideii de mamă-surogat (MS); acum nu mai știu ce să cred. Ca să fiu sincer, aștept să se inventeze pântecul artificial, care va rezolva problema.

În decursul carierei mele, am avut ocazia să observ vreo douăzeci și cinci de copii născuți prin MS, la cererea părinților lor. Întrebarea acestora era: „Ce atitudine ar trebui să adopți față de copil? Ce întrebări ne va pune și cum putem răspunde la ele? Ar trebui menținută legătura cu donatoarea de ovule și/sau purtătoarea de embrioni?”

Problema pentru toți acești copii născuți prin MS este că trebuie să fie ocrotiți, chiar dacă sunt rezultatul unei metode de procreare care este interzisă în Franța.

Situația justifică punerea în comun a datelor clinice referitoare la aceștia, pentru a realiza un studiu longitudinal cuprinzător. Acest lucru ar face posibilă luarea în considerare a diversității cazurilor și ne-ar ajuta să răspundem la întrebarea: Această metodă de procreare duce la dificultăți specifice pentru copii? Are vreo importanță dacă mama-surogat își donează sau nu propriile ovocite sau dacă donatorul de spermă este sau nu tatăl? De fapt, nașterea prin MS într-un cuplu homosexual masculin are ca rezultat atât o adopție, cât și un copil biologic: copilul este descendentul biologic al unuia dintre tați și este adoptat de celălalt, ceea ce reprezintă o situație unică.

Cuplurile de același sex aspiră la egalitate și ar dori să poată utiliza tehnicile de reproducere asistată. Ceea ce ridică problema excluderii lor din cauza unei legi părtinitoare și sexiste, care-i penalizează pe bărbați în detrimentul femeilor. În cazul unei separări a celor doi tați, apare problema aranjamentelor de custodie, deoarece tatăl nonbiologic nu are niciun drept și nici posibilitatea de recunoaștere a paternității. Prin intermediul analizei ADN, donatorul de spermă ar putea dovedi că el este tatăl biologic, în timp ce partenerul său este doar un „tată vitreg”, fără niciun

fel de drepturi asupra copilului, indiferent dacă partenerii sunt sau nu într-un parteneriat civil.

Copiii născuți prin MS pe care i-am întâlnit nu erau diferiți de ceilalți în ceea ce privește caracteristicile psihologice. Desigur, aceștia sunt copii prețioși, care sunt foarte asemănători cu cei născuți prin fertilizarea *in vitro* (FIV) și pot fi capricioși, chiar insuportabili. Aceștia au fost atât de doriți, încât cred că au drepturi suplimentare și uneori dau dovadă de tiranie față de părinții lor. Pe de altă parte, având în vedere ilegalitatea nașterii lor, ei poartă secrete cu privire la originile lor, iar acest lucru riscă să îi pună în mare dificultate dacă problema nu este clarificată printr-un studiu general al acestor cazuri într-un corpus teoretic. În opinia mea, este un pariu. Pentru acest tip de copii, evoluția ar fi mai favorabilă dacă mama-surogat sau donatoarea de ovocite ar fi cunoscută și dacă s-ar ridica acest anonimat care, la fel ca în cazul donării de organe și al nașterii anonime¹⁰, le impune un secret care îi persecută.

Philippe Duverger: Ce situație dificilă! Înțeleg că această fetiță este furioasă și se comportă într-un mod tiranic. Pare a fi ostaticul unei situații a cărei complexitate te amețește! La fel ca tine, nu am răspunsuri sau soluții. Cred, de asemenea, că nu avem suficientă retrospectivă și destule date pentru a ne putea pronunța asupra acestui tip de caz, indiferent cât de mult iubim acești copii. În legătură cu acest subiect, am observat întotdeauna că cuplurile homosexuale acordă o atenție deosebită dezvoltării psihoafective a copilului (copiilor) lor și că, de obicei, consultă un medic chiar și atunci când totul merge bine, doar pentru a se asigura că lucrurile decurg fără probleme.

Nu trebuie să confundăm familia, care este un fapt social, cu nașterea, care este un fapt biologic. Toate societățile creează forme de familie care se îndepărtează de familia biologică. Două persoane care

nu au născut un copil pot fi părinții acestuia, care îl iubesc și îl cresc. Acest lucru nu este o problemă dacă lucrurile sunt clare pentru copil. Întrucât ceea ce este important pentru el este să știe de unde provine din punct de vedere biologic și cine are drepturi asupra lui.

Mentalitățile se schimbă într-o societate în evoluție. Din punct de vedere simbolic, acest lucru reprezintă o bulversare uriașă pentru o societate bazată pe stereotipul „un singur tată, o singură mamă“, în care se presupune că părinții sunt și progenitori. Nu este vorba despre a fi pro sau contra (cu riscul de a fi etichetat drept homofob), ci despre a veni în întâmpinarea copiilor ai căror părinți se află într-o situație particulară și de a-i sprijini, ca pe oricine altcineva. Deci, fără judecăți morale! Psihiatrii pentru copii ar trebui să-și asculte pacienții, nu să le dicteze norma. Și cu cât această situație, deranjantă astăzi pentru că este inedită, se va banaliza mai mult, cu atât își va pierde din puterea destabilizatoare și cu atât mai ușor va fi și pentru copil să găsească răspunsuri la lipsurile sale, la nevoile lui de identificare sau la întrebările sale.

Din experiența mea, am considerat întotdeauna că a avea doi părinți, indiferent de sex, este mai bine pentru dezvoltarea unui copil decât a avea doar unul singur. Și că funcționarea psihică a ființei umane, și în special a copilului, este extrem de plastică. Așadar, indiferent de forma familiei, ceea ce contează este calitatea relației dintre părinți, precum și resursele pe care părinții le pun la dispoziție. Pentru a se maturiza, un copil are nevoie de doi părinți (mai degrabă decât de unul singur), de transparență, de adevăr și de consecvență. De asemenea, are nevoie ca părinții săi să fie împliniți în ceea ce privește sexualitatea lor și ca faptul că sunt de același sex să fie acceptat de restul familiei și de mediul lor. Într-adevăr, mulți copii ai cuplurilor homosexuale se plâng că au suferit nu pentru că părinții lor sunt diferiți, ci din cauza

modului în care au fost priviți de societate și de cei din jurul lor.

MARCEL RUFO

CARE ESTE LOCUL UNUI COPIL PREȚIOS?

Familia pe care o întâlnesc a trecut printr-o adevărată cursă cu obstacole. După eșecuri repetate ale fertilizării *in vitro* (FIV), părinții au fost nevoiți să călătorească în străinătate pentru a recurge la proceduri care nu sunt legale în Franța. Au reușit să apeleze la Spania pentru donarea de embrioni, la Belgia pentru donare de spermă și la Ucraina, Statele Unite și India pentru mame-surogat. În cele din urmă, s-a întâmplat un miracol: mama a rămas însărcinată la vârsta de 43 de ani. A fost o sarcină cu risc, având în vedere vârsta ei, dar pe care cuplul și-a dorit-o atât de mult încât au fost foarte fericiți.

Când s-a născut copilul, mama a încetat să mai lucreze. Aceasta a avut grijă de el zi și noapte, din cauza problemelor sale de somn, până când a început grădinița. În unele privințe, mama chiar l-a exclus pe tată. Cuplul nu a abordat cu mine problema originii copilului și nu a precizat dacă acesta s-a născut prin inseminare cu donator sau cu sperma tatălui. Este posibil ca FIV-urile anterioare nereușite să fi fost din cauza fragilității spermei paterne, dar părinții au păstrat un caracter discret în această privință și, întrucât întrebările mele îi stânjeneau, m-am abținut să insist.

Copilul este înspăimântător atunci când începe grădinița. Țipă, este agitat și insuportabil, vecinii se plâng de el și l-au reclamat la serviciul de asistență socială pentru copii, crezând că părinții lui îl bat. Se trimite un raport judecătorului pentru copii. De notat că și la grădiniță a urlat la educatoarea sa, care a cerut o evaluare.

Atunci când l-am întâlnit pe acest mic tiran, i-am cerut să rămână singur cu mine. A început să urle, desigur. I-am rugat pe părinți să părăsească încăperea. Mama a ezitat, și-a mângâiat fiul și i-a spus: „Nu îți fie frică, sunt aici“. I-am răspuns: „Trebuie să îi fie frică și să rămână singur cu mine“. Copilul, năucit de ceea ce am spus, a început să țipe și mai tare. I-am spus că nu-i voi chema părinții înapoi atâta timp cât el țipă. Și că nu mă impresionează. S-a oprit spontan și, sughițând, mi-a spus că el nu e rău. I-am repetat că este băiat mare și că trebuie să nu mai țipe așa, pentru că îi compromite relațiile sociale.

Copilul s-a liniștit, așa că i-am chemat înapoi pe părinți, iar mama, surprinsă, a întrebat:

— De ce te-ai oprit din țipat?

— Când era mic, obișnuia să țipe, pentru că ăsta era limbajul lui, iar acest lucru vă plăcea, am spus. Acum, vorbește și nu mai este nevoie să țipe.

Băiețelul s-a întors spre mine și mi-a spus:

— Ai dreptate.

L-am revăzut câteva luni mai târziu și sunt convins că autoritatea mea binevoitoare l-a ajutat pe acest băiat tiranic, extrem de prețios pentru mama care și-l dorise atât de mult. Trebuie să știe că nu este omnipotent și că, doar pentru că este prețios, nu înseamnă că trebuie să primească totul.

Philippe Duverger: Sunt într-un total de acord cu interpretarea ta și cu acțiunea pe care ai întreprins-o, separând mama și copilul și impunând calmul. Ai permis, cu autoritate, o separare liniștitoare. Mama a ezitat, dar a avut încredere în tine; băiatul a ezitat, dar te-a ascultat. Și, cum din gura copiilor iese mereu adevărul, ți-a spus mai bine decât aș putea eu s-o fac: „Ai dreptate“.

Dorința parentală, în special cea maternă, nu trebuie să-l sufocă pe copil. Pericolul ar fi ca el să se apere devenind tiranic, o tiranie care ar reflecta pur și simplu suferința sa. În calitate de terț, ai întreprins o

acțiune care a deschis relația dintre mamă și comoara ei. Păcat că tatăl, care fără îndoială era un pic exclus (după cum spui tu), nu a reușit să separe mama de fiu... În aceste situații, îmi place, de asemenea, să prescriu cuplurilor weekenduri fără copii, astfel încât și mama să își recapete locul de femeie alături de partenerul ei.

Cu alte cuvinte, să vrei să obții un copil cu orice preț... asta pot s-o înțeleg! Dar acest preț nu trebuie să fie plătit de copil, care, prea prețios, ar rămâne închis într-un punct mort (ca o bijuterie într-un seif). Pentru că revolta acestuia s-ar putea dovedi teribilă. Iar tirania este o ilustrare perfectă.

MARCEL RUFO

UN BEBELUȘ CARE NU DOARME

Aceasta este povestea unui bebeluș din Insulele Comore, care nu doarme și pe care părinții îl iau în patul lor în fiecare noapte. Potrivit lui Françoise Dolto, „dormitul cu copii este o tulburare a sexualității cuplului“. Dar nu cumva simpla prezență a unui copil diminuează temporar fuziunea sexuală?

Când l-am cunoscut, acest bebeluș de 9 luni se uita fix în ochii mei și insista să privească doar spre mine. Era în brațele tatălui său. S-a născut cu o malformație a arterei pulmonare, care a fost operată perfect de o echipă de chirurgie cardiacă. De atunci, a fost cocoloșit de părinți, bunici, prieteni de familie... În urma spitalizării sale, părinții săi, îngrijorați pe bună dreptate, au dormit cu el în patul lor pe timp de noapte, pentru a-i putea monitoriza respirația; dar, cufundat în mirosuri, sentimente și zgomote, acest bebeluș a rămas la ei în pat pentru mult timp, și încă domnește acolo.

Îi spun față în față acestui copil ce cred despre tirania pe care o exercită asupra părinților săi ca

urmare a operației sale, deși acum și-a revenit și trebuie să doarmă în propriul pat. Sub privirile uimite ale părinților, copilul a dat din brațe ca și cum ar fi vrut să mă lovească. S-a opus afirmațiilor mele și a lăsat să iasă un „nu” răsunător, ca și cum ar fi anticipat faza de opoziție din luna a 18-a. Deși părinții sunt uimiți, eu sunt liniștit.

Saïd Ibrahim, un psihiatru de copii din Comore, a arătat cât de important este să îi primim pe toți cei care îl însoțesc pe copil în cabinetul nostru de consultații: unchiul matern — care este esențial în cultura comoriană —, prietenii și chiar vecinii. La această consultație au participat bunicul patern și soția acestuia. Șocul este evident: acest copil este o replică în miniatură a bunicului său, a cărui privire acvilină a moștenit-o. Bunicii m-au ajutat foarte mult, acceptând ca bebelușul să stea cu ei o noapte pe săptămână, astfel încât părinții să își poată recăpăta intimitatea conjugală. Părinții sunt de acord, în timp ce băiețelul dă din cap în semn de protest. Această măsură chiar a funcționat, deoarece șase luni mai târziu dormea în propriul pat, mulțumită asigurărilor părinților săi, care acum se puteau bucura de nopți liniștite. M-au rugat să-l văd pe fiul lor la fiecare șase luni pentru a-i evalua dezvoltarea. Nu știu dacă acest lucru îi va conveni copilului.

Așadar, Philippe, iată un mare succes, dar tu ce părere ai?

Philippe Duverger: Da, un mare succes! Încă o dată, cu autoritate, le-ai permis acestor părinți să se separe de prețiosul lor copil. I-ai liniștit și le-ai permis să își încredințeze bunul cel mai de preț bunicilor lor, în ciuda fricii lor copleșitoare de moarte. Iar aceștia au fost, fără să știe, aliații tăi terapeutici.

Părinții au fost de acord, de asemenea, să acționeze împotriva bebelușului lor, fără să se gândească la faptul că, dacă i se opun, aceasta ar putea pune sub

semnul întrebării dragostea lor. Toți părinții se tem că nu vor mai fi iubiți dacă își refuză copilul. Ce greșeală!

Intervenția ta a fost crucială, pentru că, fără ea, această situație ar fi putut dura ani de zile. În numele iubirii lor părintești (și al anxietăților lor), acești părinți ar fi continuat, fără îndoială, să accepte prezența copilului în patul lor. Este ca și cum nu ar fi avut încredere în el. Ce sentiment de nesiguranță! Faptul că bebelușul nu doarme (și, prin urmare, luptă împotriva somnului) arată clar că nu este odihnit, senin și fericit în legătură cu această situație. El resimte neliniștea părinților săi și cere să rămână în baia senzorială care l-a legănat încă de la naștere. Cineva trebuia să pună capăt acestei stări de lucruri, cu o autoritate binevoitoare și netraumatizantă. Ai făcut-o, iar acest copil s-a deschis către alte lumi, către alte descoperiri.

---

⁸ Fecundare *in vitro*.

⁹ Centrul pentru studiul și conservarea ovulelor și spermei.

¹⁰ „Nașterea anonimă” este situația în care mama își abandonează copilul în maternitate, spre a fi adoptat, iar spitalul n-are voie să-i dezvăluie identitatea (*N.red.*).

5

De la 3 la 6 ani

Majoritatea copiilor încep grădinița la vârsta de 3 ani, așadar trebuie să se separe pentru a se maturiza.

Copiii plâng dimineața, uneori refuză să participe la ore sau să urmeze instrucțiunile educatoarei, se bat pe terenul de joacă și pot manifesta o regresie a controlului sfincterian, adesea însoțită de tulburări de somn. Ca să nu mai vorbim despre rivalitatea dintre frați, care agravează situația.

MARCEL RUFO

NU POT SĂ-ȚI DAU DRUMUL, MAMI

Un băiețel, în vârstă de 5 ani, era în mod clar anxios în legătură cu separarea de mama sa. Când intră în cabinetul de consultații, într-un mod aproape chirurgical, îi indic locul într-un fotoliu, lăsându-l pe tatăl său să-l îndepărteze de corpul mamei sale. În ciuda acestui fapt, copilul se întoarce să mângâie pieptul mamei sale, comportându-se ca un bebeluș și plângând. Acesta încearcă un truc și se preface că vrea să facă pipi pentru ca mama să îl însoțească la toaletă, dar tatăl se ocupă subtil de acest aspect.

Băiatul îmi spune că a înțeles, că vrea să se maturizeze și, de două ori, repetă că vrea să devină mare. Trebuie remarcat faptul că mama sa l-a alăptat până la vârsta de 2 ani, că are o întârziere în ceea ce privește mersul la oliță, deoarece încă folosește scutecul, și că suferă de o tulburare majoră de somn, mama sa fiind obligată să doarmă cu el.

Am sugerat așadar „salteaua care călătorește prin casă“, recomandată de Françoise Dolto. De fapt, marea psihanalistă sugera ca tinerii pacienți cu această tulburare să plaseze o saltea lângă patul părinților și să o îndepărteze treptat, salteaua navigând prin casă însoțită de un steag, astfel încât să poată fi urmărit traseul ei. Copiii sfârșesc întotdeauna prin a se întoarce în camerele lor. Prescriu, de asemenea, mai multe „momente doar cu tatăl“, astfel încât acesta să poată dispune de un timp aparte cu copilul, fără mamă. Ar putea chiar să petreacă un weekend împreună, participând la un meci de fotbal sau la orice alt eveniment sportiv. Acest lucru i-ar permite mamei, care nu mai poate, să nu resimtă respingere și saturație față de fiul ei, care este de altfel un copil mult-dorit.

În timpul întrevederii, am sunat-o pe educatoarea de la grădiniță, care a spus că este de acord cu poziția mea. Este planificată o excursie la țară, pe care o încurajez cu tărie. Sunt de acord să îi lăsăm acestui copil suzeta, ca mijloc de regresie și obiect tranzițional (echivalentul mamei), chiar dacă, mai târziu, va trebui să meargă la ortodont!

La finalul întrevederii, băiețelul îmi spune de două ori că este de acord, dar, după ce îi permit să se apropie de mama lui, acesta se lipește de ea și începe din nou să spună „nu“. În mod clar, separarea nu va fi ușoară.

Philippe Duverger: Anxietatea de separare este o cauză relativ frecventă a comportamentului tiranic la copii. Fiecare separare este trăită ca o ruptură atât pentru copil, cât și pentru mama sa, iar anxietatea acționează ca un liant între cei doi. „Salteaua călătoare“ este un dispozitiv ingenios, dar mi se pare că întotdeauna copiii tind să vină cu diverse trucuri, pentru a ocoli obiectivele. Prefer să planific înnoptări la bunici sau la alți membri ai familiei.

După cum știm amândoi, adevărata meserie a părinților este de a se separa de copilul lor. Acesta este singurul mod în care copilul poate înflori. Dar pentru a se separa, este nevoie ca micuțul să aibă încredere în sine: încredere în capacitatea de a face față dacă este necesar, de a reacționa la riscuri fără a te pune în pericol, de a înfrunta dificultățile și de a trece prin eșecuri fără a te prăbuși. Pentru că a te separa nu înseamnă a te pierde! Să te separi înseamnă să te iubești pe tine însuți, oricât de paradoxal ar părea. Dacă părinții nu permit această separare, copiii riscă să mențină o relație fuzională și să-și creeze o dependență care va fi greu de îndepărtat. În mod paradoxal, tirania este o formă de dependență. Este cu siguranță cazul acestui băiețel.

Dar, dacă el nu se poate separa de mama lui, poate că nici mama lui nu se poate despărți de el. Și aceasta din tot felul de motive întemeiate (legate de propria ei copilărie, de temerile sale, de riscurile unui mediu complex etc.). Într-o asemenea situație, în calitate de psihiatri pentru copii, îi putem ajuta și sprijini pe părinți. Acest lucru reprezintă un mare serviciu pentru copii.

MARCEL RUFO

DIN CAUZA UNEI AMINTIRI UITATE

Această fetiță de 6 ani a venit la mine cu mama ei. Motivul consultării a fost tirania pe care o exercita prin accesele ei de furie și țipetele fără sens, care tulburau întreaga familie și o puneau pe mama ei în dificultate, în ciuda prezenței tatălui. Părinții se tem că acest comportament va avea un impact asupra fiicei lor și a celor din jur.

După o ameliorare temporară, această atitudine a recidivat în ciuda autorității naturale a mamei. Aceasta îmi povestește brusc o amintire interesantă. În timp ce

era într-o vacanță, iar fiica ei avea 2 ani și jumătate, fetița țipa atât de tare, încât vecinii au venit să se plângă: au văzut-o lovindu-se cu capul de pământ, rănindu-se la frunte, în timp ce o rugau să nu mai țipe.

Așa cum se întâmplă adesea, primesc o explicație la finalul întrevederii. Mama povestește despre un accident care a avut loc în timpul unei plimbări cu căruciorul în care copilul, care avea atunci 10 luni, a fost lovit de o mașină. Lovită prima de mașină, mama a început să țipe pentru a proteja căruciorul. Bebelușa a țipat la unison. Acum, țipând din nou, copila crede că menține o relație specială cu mama sa, bazată pe anxietate și fuziune.

Ajungând la grădiniță, fetița s-a adaptat bine, dar are un temperament impulsiv și coleric, un efect traumatic al accidentului pe care l-a avut la vârsta de 10 luni și de care nu-și amintește. Este un tiran din cauza unei amintiri uitate.

Am sfătuit-o pe mamă să nu mai fie atentă la fetiță când țipă așa, ca să nu re trăiască accidentul cu căruciorul lovit de mașină. Sunt convins că explicațiile legate de originea traumei vor vindeca simptomele acestei fetițe.

Philippe Duverger: În această poveste, îmi spui că accidentul a fost uitat. Nu sunt chiar așa sigur de acest lucru... De fapt, se pare că este exact invers! Nu cumva urma dureroasă a traumei se manifestă, ca o „cicatrice a gândirii” care rămâne dureroasă și se reactivează?

Această fetiță pare să nu fi depășit acel accident, suferind de reminiscențe. Țipetele sale fără sens sunt un apel; comportamentul său tiranic este un semn al suferinței sale. Nu atât accidentul o doare, cât țipătul speriat al mamei sale. Iar comportamentul este cu atât mai tiranic cu cât este o chestiune de viață și de moarte! Cum poate depăși acest lucru?

Explicațiile pot ajuta, fără îndoială, la înlăturarea simptomelor, dar cred că este important ca și relația mamă-fiică să se poată detensiona și ca, pentru mamă,

spectrul pierderii fiicei sale să nu fie prea copleșitor. Faptul că îți vorbește despre asta încă de la prima consultație arată clar că este încă foarte afectată de acest episod, ceea ce este perfect de înțeles. Prin alinarea mamei, adică ajutând-o să depășească această traumă (fără a o uita), psihiatrul pediatric îl va ajuta și pe copil.

MARCEL RUFO

NU SE INTEGREAZĂ LA GRĂDINIȚĂ

Éléonore este în grupa mijlocie la grădiniță și se comportă agresiv cu copiii mai mici decât ea. S-a bătut în mai multe rânduri atunci când colegii ei nu s-au supus voinței sale și nu se supune instrucțiunilor părinților ei. Tocmai s-a născut sora ei mai mică, Carole, pe care o maltratează în pătuțul ei: o lovește, o ciupește, o lovește în cap sau pe mâini cu biberonul pe care i-l smulge din gură. Un adevărat pericol pentru părinți, care nu o pot lăsa singură în prezența bebelușului.

Éléonore este foarte apropiată de bunica ei maternă, al cărei nume îl poartă. Aceasta din urmă ar fi întrebat-o pe fiica sa: „Dar de ce ați făcut un al doilea copil?” Éléonore nu o ascultă decât pe bunica ei, care asistă la întrevederea din cabinet și care nu înțelege necesitatea acestei consultații. Mama lui Éléonore nu a avut niciodată o relație bună cu propria mamă, considerând că sora ei mai mare era favorită; bunica recunoaște parțial această opinie, susținând că sora mai mare a fost mai ușor de educat. Le scot pe bunică și pe fetiță afară pentru a rămâne între patru ochi cu părinții și bebelușul. Mama izbucnește apoi în lacrimi și îmi mărturisește că are impulsuri agresive puternice față de fiica ei cea mică. Ar fi preferat să aibă un băiat pentru a nu-și retrăi copilăria și relația dificilă cu propria mamă. Ea însăși era agresivă la școală, avea o

ușoară deficiență de vorbire și adesea le mușca pe celelalte fete de la creșă, în special pe cele cu obraji roșii ca mărul. Ne vorbește despre copilăria sa și despre calitatea relației cu bunica maternă. Éléonore reproduce așadar comportamentul mamei sale. Aceasta din urmă a fost de acord să desfășoare un travaliu personal, cu sprijinul soțului ei, care îi sugerase acest lucru de multă vreme.

În timpul unei consultații de evaluare ulterioară (*follow-up*), în anul următor, am observat cum comportamentul lui Éléonore s-a îmbunătățit considerabil. Este în grupa mare, are o mulțime de prieteni și nu mai este agresivă. Mama ne spune că fiica ei a crescut și că ea însăși a uitat sau s-a împăcat cu propria copilărie. Din fericire, bunica a regăsit recent o iubire din tinerețe și trăiește acum la tropice. Vorbește pe Skype adesea cu familia, dar acest nou domiciliu i-a ajutat pe toți protagoniștii să se poziționeze mai bine. Când s-au menționat tropicele, tatăl a făcut cu complicitate cu ochiul, pentru că nu îi displace atât de mult să fie atât de departe de acea bunică!

Philippe Duverger: Éléonore are un comportament agresiv și violent față de sora ei mai mică. Desigur, rivalitatea dintre surori și sentimentele de intruziune joacă un rol important în această agresivitate. Dar comportamentul tiranic al fetei este și un ecou clar în istoria familiei sale, în special a mamei sale. Éléonore reproduce perfect comportamentul mamei sale la vârsta ei. Povestea se repetă, sub privirea amuzată a bunicii materne. Jocul bunicii este însă ambiguu: ea pare să aibă o plăcere malițioasă în a o descalifica pe mama lui Éléonore, iar fetița pare că profită de ocazie, pentru a se revolta! Pentru a-și arăta disprețul, bunica se folosește de nepoata sa, care are același prenume ca și ea, ceea ce nu este o coincidență. Éléonore se află așadar într-un conflict de loialitate între mama și

bunica ei, într-o poziție imposibilă. Comportamentul său tiranic îi reflectă suferința.

Acest caz demonstrează cât de important este pentru psihiatrii pentru copii să ia în considerare locul copilului în dinamica familiei, atât conștient, cât și inconștient. Ce funcție îndeplinește (fără să știe)? Ce rol joacă? La ce mandat transgenerațional trebuie să preia copilul? Într-adevăr, copiii sunt extensia narcisică a părinților lor, dar pot fi și altceva. Depinde de noi să descoperim acest lucru împreună cu copilul, pentru că poate fi sursa unui comportament tiranic inexplicabil, mai ales că totul se reactivează atunci când se naște un nou copil.

Ceea ce este încurajator este faptul că Éléonore a reușit să își rezolve problemele și se simte mai bine. Și-a (re)găsit un loc stabil și liniștit în familie, cu o mamă mai puternică și mai conștientă de ceea ce este în joc. Era și timpul!

MARCEL RUFO

UN CAZ DE ÎNTÂRZIERE COGNITIVĂ

Din cauza întârzierii sale cognitive, René nu a reușit să achiziționeze competențele școlare predate în grupa mare de la grădiniță, așa încât să poată începe școala. Comisia pentru educație propune ca acesta să rămână încă un an la grădiniță și să primească sprijinul unui psihopedagog pentru copiii cu nevoi educaționale speciale. Părinții au venit la mine cu fiul lor pentru a confirma sau infirma această propunere, dar mai ales pentru a se plânge de comportamentul cumplit al acestui băiat acasă. Acesta persecută bătrâna pisică a familiei — „primul lor copil“, spun părinții: o stropește cu apă, încearcă să o otrăvească cu produse de curățare din mașina de spălat vase sau îi dă foc cu ziare aprinse. Își insultă bunicii și are perioade de agresivitate severă, în special față de sora sa mai

mare, alternând cu perioade de encoprezis. Nu acceptă nicio propunere de sprijin și refuză să intre în cabinetul meu cu părinții săi. Aceștia îl obligă să facă acest lucru folosind forța fizică, la fel ca în judo, unde trebuie să te folosești de violența adversarului pentru a-l imobiliza. Am cerut imediat să fiu lăsat singur cu René. Părinții au părăsit de îndată biroul și, fără să aibă timp să reacționeze, băiatul s-a uitat la mine, uimit și speriat. Interacțiunea va fi dificilă, deoarece are o capacitate redusă de exprimare și de înțelegere.

Întrevederea a scos la iveală suferința reală a copilului, care nu părea să fie în stare să urmeze calea familiei spre succes, de unde și rivalitatea formidabilă cu sora sa mai mare, Sophie, o elevă excelentă. René se îndoiește de el însuși, nu are încredere în sine și simte un sentiment de eșec; viitorul său pare deja foarte limitat. Acest lucru îl zdrobește. Mă gândesc cu regret la examenele din septembrie, care sunt o a doua șansă pentru copiii care n-au performat la grădiniță, dar care vor totuși să înceapă școala. Dar, uitându-mă la acest băiat, îmi dau seama de limitele cunoștințelor sale. S-a discutat o soluție cu părinții, sub rezerva acordului profesorilor. Se pare că menținerea sa în grupa mare nu ar face decât să-i confirme eșecul. De aceea o mutare într-o clasă pregătitoare specială, de incluziune școlară, i-ar permite să nu se simtă dizabilitat, dar și să rămână cu aceiași profesori timp de doi sau trei ani la rând și astfel să-și recapete o oarecare încredere în sine, învățând în ritmul său, fără a fi blocat într-o stare de confuzie. Scrisoarea redactată de către mine școlii în acest sens va contribui la implementarea acestui sistem. În decursul anului următor, va trebui să vedem dacă și-a recăpătat stima de sine.

Uneori, copiii pot fi tiranici din cauza dificultăților lor cognitive.

Philippe Duverger: Trebuie să îți mărturisesc că sunt foarte îngrijorat pentru René și, având în vedere

descrierea simptomelor sale pe care ai făcut-o, mă întreb dacă nu cumva există o patologie psihiatrică la bază sau care să fie legată de întârzierea sa cognitivă. Un detaliu îmi atrage atenția: comportamentul băiatului față de pisica familiei. Nu este normal să maltratezi un animal de companie în așa manieră, un animal despre care precizezi că este considerat „primul copil al familiei“. Acest lucru ridică problema relației sale cu Celălalt, a relației sale cu lumea și a modului său de a se bucura de ceva. Altfel spus, comportamentul său tiranic nu este oare rezultatul unei boli psihiatrice? Acest lucru este, desigur, cu atât mai dificil de evaluat cu cât capacitatea de exprimare și de înțelegere a copilului este limitată.

Iată de ce mi se pare că ar putea beneficia de un tratament psihiatric pentru a redescoperi o lume mai puțin persecutorie, un mediu mai primitiv și mai liniștitor. Ar atenua, de asemenea, ceea ce eu consider că este o suferință reală.

MARCEL RUFO

MUTISM SELECTIV

Anissa, în grupa mijlocie la grădiniță, prezintă mutism selectiv. Am întâlnit adesea această simptomatologie în cariera mea. Vorbește cu prietenii apropiați și cu familia, dar nu deschide gura către lumea exterioară, comunică puțin cu câțiva colegi de clasă și nu îi răspunde educatoarei, pentru că nu vorbește niciodată cu un adult pe care nu îl cunoaște. Acest fenomen este întărit de relația strânsă pe care o are cu mama sa. Are o soră mai mare, care se descurcă bine, dar acest lucru nu încurajează niciun progres la Anissa, al cărei limbaj este întârziat și puțin elaborat, deoarece a început să vorbească abia la vârsta de 3 ani. Ea se folosește de această fragilitate și de întârzierea în vorbire pentru a-

și afirma omnipotența asupra adulților, dând comenzi tuturor prin exprimarea nonverbală.

Am încredințat-o pe Anissa unei logopede, pentru ca relația cu ea să se dezvolte, chiar dacă nu-i vorbește și contaminează relația cu alți adulți, mai ales la grădiniță. Având în vedere că trecerea în grupa mare se apropie, Anissa ar trebui să participe activ la activitățile școlare pentru a face față cerințelor legate de admiterea în școala primară.

O voi revedea în iunie, după câteva ședințe de logopedie, cu speranța unei evoluții favorabile. Însă ceea ce m-a frapat în timpul acestei ședințe a fost faptul că Anissa îi șoptește mamei sale făcând pe bebelușul. Este clar că ea obține mari beneficii secundare de pe urma acestui statut, refuzând să se maturizeze.

MARCEL RUFO

UN COPIL CU MUTISM

Cazul unui copil mut, Héloïse, care a rezistat ani de zile îngrijirii specializate, continuând în același timp să primească o educație foarte decentă în scris, este ceva ce nu se uită ușor.

Din grădiniță până la liceu, nu a scos niciun cuvânt. Pentru ca lucrurile să fie și mai complicate, fratele lui Héloïse, cu doi ani mai mic decât ea, i s-a alăturat în anul următor în tăcere. Cu toții eram hotărâți să găsim cauza.

Evident, moartea subită a mamei într-un accident rutier era cea mai probabilă explicație. La acea vreme, Héloïse avea 5 ani și era înscrisă în grupa mare la grădiniță, iar fratele ei, în vârstă de 3 ani, la grupa mică în același loc. Ea vorbea în acel moment, dar a încetat să mai comunice atunci când tatăl ei, care venise să îi ia pe cei doi copii, le-a spus (așa cum fusese sfătuit) cumplita veste.

Héloïse mergea în mod regulat la un psiholog, dar nu se întâmpla nimic între cele două. În ceea ce mă privește, am discutat cu tatăl singur, apoi cu tatăl și cu cei doi copii într-o ședință de grup. Am inițiat o terapie individuală cu Héloïse, consultații cu tatăl și cu cei doi copii ai săi, precum și altele în cadrul cărora făceam un bilanț al situației, discutând cu tatăl. Acesta din urmă a dat impresia că este extrem de tolerant, poate chiar parțial solidar cu cei doi copii îndurerați, dar acest lucru era de înțeles având în vedere moartea bruscă a soției sale. În orice caz, situația a fost dificilă din cauza sentimentului nostru de inutilitate.

În timpul ședințelor de sinteză cu întreaga echipă care a avut grijă de Héloïse și apoi de Arthur, au apărut două explicații teoretice. În primul rând, faptul că Héloïse a fost lovită și șocată de moartea mamei sale, chiar în momentul în care copiii descoperă, de obicei, ideea de moarte. Ipoteza este susținută de Melanie Klein, marea psihanalistă de copii, potrivit căreia un copil inhibat, care nu vorbește, se teme să nu fie ucis, ca și cum cuvintele rostite ar fi periculoase. Al doilea aspect teoretic era de ordin psihotraumatic: moartea mamei a dus, se pare, la un tip de șoc, mai clasic. Nimic nu s-a schimbat în timpul psihoterapiei lui Héloïse. Am decis să îi plasăm pe cei doi copii într-un internat pentru a nu-i expune la un regim normal de grădiniță. Trebuia să îi ferim pe cei doi copii de grupul de îngrijitori — ne includem și pe noi aici — care încerca să-i convingă, să-i seducă sau chiar să-i amenințe pe acești copii muți. Simțeam că eșuăm din cauza contratransferului nostru față de tată, având în vedere toleranța acestuia față de simptomatologie.

Instituția care i-a primit pe copii a trecut prin aceleași dificultăți ca și noi. Dar un inspector școlar a fost de acord ca, mai târziu, Héloïse să susțină probele scrise pentru bacalaureat, pe care le-a trecut cu brio. Pentru Arthur a fost mai dificil, dar și-a găsit locul la un prieten al tatălui său, un tâmplar remarcabil din satul său natal, care l-a îndrumat și l-a angajat în mica

sa afacere. Arthur vorbea puțin, dar acest lucru nu era o problemă, deoarece nu se ocupa de partea comercială.

Héloïse avea un comportament tiranic față de ea însăși, pentru că nu vorbea, punându-se în pericol de eșec școlar și periclitându-și dezvoltarea. Avea, de asemenea, un comportament tiranic față de școala specială unde învăța, lăsând echipa care o îngrijea în întuneric timp de ani de zile.

În urmă cu aproximativ zece ani, după ce pierdusem orice urmă a lui Héloïse, am primit un telefon extraordinar. Fata ne-a căutat. M-a cuprins imediat un sentiment de vinovăție, nimic ieșit din comun pentru un psihiatru de copii care tratase copii care nu avuseseră o evoluție favorabilă. Veștile ne-au surprins! Am aflat că Héloïse era psiholog într-o secție de pediatrie și că își iubea meseria. Tatăl său suferise un atac cerebral care îl lăsase afazic. Exact ce mai lipsea! Arthur se căsătorise cu fiica tâmplarului. Vorbea puțin, dar făcea parte din corul satului. Héloïse mi-a povestit, în hohote de râs, că nepoata ei a fost pedepsită la grădiniță pentru conversații nepotrivite. Iată o ereditate care nu se confirmase.

În cele din urmă, Héloïse ne-a dat o explicație pentru simptomul invalidant pe care l-a avut în copilărie. A început prin a ne mulțumi și a ne felicita pentru amabilitatea și empatia de care am dat dovadă în timpul întâlnirilor cu tatăl și fratele ei. „Și, de asemenea, pentru intuiția dumneavoastră“, a adăugat ea. Spre uimirea mea, mi-a explicat că, la scurt timp după moartea mamei sale, tatăl, care era de neconsolat și care nu și-a refăcut niciodată viața, le propusese celor doi copii ai săi un ritual: în fiecare seară, se așezau în jurul unei mese fără să vorbească, pentru ca mama lor să poată comunica cu ei. Atunci m-am prins ce se întâmplase. Héloïse mi-a mărturisit că a observat că eu îl consideram pe tată prea tolerant față de tăcerea lor. Mulțumesc, domnișoară, mulțumesc,

dragă colegă, pentru interpretarea acestui fenomen, pe care nu am reușit niciodată să îl rezolv.

Héloïse m-a asigurat că mă va suna din când în când, dacă voi fi de acord, deoarece primea adesea copii la psihoterapie și știa că o aveam pe psihoterapeuta ei în supervizare. Visa să participe la colocviile noastre. Am acceptat, bineînțeles. „Sper ca iubitul meu, care e tot psihiatru pediatru, să nu fie gelos!”, a conchis aceasta. Minunat transfer silențios și mulțumesc pentru că m-ai ajutat să-mi clarific acel vechi caz.

Philippe Duverger: Ce poveste! Și, cum a spus Héloïse, ce intuiție!

Ai fost alături de această tânără fără să o forțezi, ai propus o ipoteză probabilă (moartea maternă) fără să o impui cu forța, ai acceptat ceea ce era de neexprimat. Nu ai încercat să descrii drama în cuvinte. Pe scurt, l-ai respectat pe copil, cu bunătate și empatie. Sigur, când te distanțezi în timp, ți-e ușor să știi ce e de făcut. Dar când ești în miezul lucrurilor, e greu să intuiești ce are nevoie copilul. Bravo!

Da, să vorbești poate fi periculos. După cum știm cu toții, un cuvânt poate ucide. Iar ca psihiatri de copii, este important să nu uităm niciodată asta. Acest lucru ar trebui să le dea de gândit celor implicați în unitățile de intervenție medical-psihologică de urgență sau susținătorilor *debriefing*-urilor, care susțin că, în perioada imediat următoare unui dezastru, victima trebuie să vorbească pentru a se elibera de traumă! Să nu-l forțăm pe copil să vorbească. Amenințările și seducția provoacă prizonierat și violență. Așadar, să îl întâlnim, să îl ascultăm și să încercăm să îl găsim acolo unde s-a pierdut. Este mult mai delicat și mai complex, dar oferă o șansă ca vocea care contează să reapară.

Héloïse (și fratele ei) au avut nevoie de timp pentru a scăpa de șoc. Și este normal! I-ai respectat tăcerea. Pentru că uneori nu există cuvinte.

Atitudinea tiranică a fetei îi masca, așa cum se întâmplă adesea, marea sa suferință. Dar ceea ce este admirabil este faptul că tăcerea ei nu a împiedicat-o să gândească, să-și continue viața și să se descurce cu brio la școală. Bravo ei!

Și apelul său telefonic, ani mai târziu... Ce surpriză extraordinară! Ai avut dreptate, iar ea ți-a mulțumit pentru asta. Printr-o întorsătură a sorții, devine psiholog, pentru a-i ajuta pe alții să vorbească despre necazurile și suferințele lor. Ce resurse! Trebuie să avem întotdeauna încredere în copii și să rămânem optimiști cu privire la capacitatea lor de a-și reveni.

MARCEL RUFO

PRIETENII MEI ENCROPETICI, TIRANI AI MURDĂRIEI

Sunt atât de obișnuit cu aceste situații de encoprezis (defecație involuntară) încât, chiar înainte ca părinții să-mi spună motivul vizitei, mă adresez copilului pentru a-i spune că a venit pentru o problemă legată de treaba mare. Părinții sunt uimiți, iar copilul este convins că am fost informat în prealabil de către părinți. Ceea ce nu este adevărat.

Ești un copil special, în vârstă de 5 ani. În fiecare seară, ceri un scutec și faci caca în el, cu o adevărată anxietate de separare, pe care părinții tăi nu o pot suporta. În timpul consultației, tatăl tău își exprimă exasperarea, care uneori ia forma unei corecții fizice, iar tu îi zâmbești în față cu un aer de omnipotență.

Ești de acord să rămâi singur cu mine, în ciuda vârstei tale mici. Vorbim despre o pisicuță care își face nevoile în cutia ei, și îți spun că acest lucru înseamnă că pisica este mai dezvoltată și mai independentă decât tine. Râzi copios și spui:

— Nu e adevărat, ea e pisică. Eu sunt băiat.

— Desigur, dar ești un băiețel care face caca în chiloți și în scutec.

Te iau de mâini și te rog să te uiți la mine. Cobori capul. Ți cer să repeți după mine:

— Vreau să merg la toaletă și voi învăța să o folosesc.

La început, îți miști buzele, dar eu nu aud nimic. Te pun să repeți propoziția de trei sau patru ori, până când se aude ce spui, ceea ce și faci.

Ai învățat să folosești toaleta. Felicitări!

P.S. Să nu fim megalomani. Uneori, părinții mă sună după aceea pentru a-mi spune că copilul lor a început să facă pipi în pat. A transferat simptomul. Cu alte cuvinte, poți fi un tiran nefericit și anxios, nu doar unul agresiv.

Philippe Duverger: Întrebarea este dacă tulburările sfincteriene, în acest caz encoprezisul, fac parte din comportamentul tiranic. Dacă luăm cuvântul „tiranic” în sensul său comun, aș zice că aici nu vorbim despre tiranie, pentru că nu este vorba despre un comportament activ și zgomotos. Dar putem considera, de asemenea, contrariul, deoarece este un comportament insuportabil pentru părinți. În afară, bineînțeles, de incontinența cauzată de bolile somatice, dimensiunile provocării și plăcerii sunt foarte prezente.

Acest lucru are de-a face cu relația copilului cu corpul său și, prin urmare, cu imaginea corporală. „Imaginea corpului este sinteza vie a experiențelor noastre emoționale”, observa Françoise Dolto. Și datorită acestui lucru putem să comunicăm cu ceilalți. Prin urmare, este vorba despre o chestiune de dorință inconștientă, o problemă centrală în tulburările sfincteriene.

La drept vorbind, faptul de a nu mai face pe el depinde de respectarea de către copil a cererii părintelui. Dar oare vrea el să-și mulțumească mereu părintele? De ce ar ceda? Și de ce nu i-ar face plăcere să arate că nu-i pasă de solicitarea părintelui? Cât de puternic și de plăcut este să joci jocul abținerii, pentru a mulțumi sau a nemulțumi un părinte exigent? Acest

lucru poate deveni un comportament tiranic care va ceda doar dacă copilul acceptă în cele din urmă ideea că, pierzând ceva (acceptând să folosească toaleta), el câștigă altceva.

6

Problema autorității

„În orice societate, fie ea animală sau umană, violența creează tirani, iar autoritatea blândă creează regi.“

Buffon, *Păsările acvatice*

În situațiile în care copiii sunt prezentați ca fiind tirani, este important să se facă distincția între autoritate și putere, respectiv între ascultare și supunere. În prezent, se pare că există o mare confuzie între aceste concepte diferite. Dar despre ce este vorba?

„Nici nu ne bagă în seamă și face numai ce vrea el“, se plâng părinții. „Aleargă de colo-colo, se urcă pe canapele, face crize de furie pentru orice, refuză să facă ceea ce i se spune, vrea să decidă totul și să-și impună alegerile...“ Opoziție, refuz, descalificare, amenințări, insulte... Copilul devine un veritabil „tiran domestic“, exercitând o influență amenințătoare asupra oricărui dintre părinți. Profesorii nu sunt, nici ei, de neglijat în descrierea copiilor care nu mai respectă pe nimeni și nimic.

Cu toate acestea, cei mai mulți dintre acești copii excesiv de turbulenți nu sunt copii cu dizabilități sau care au suferit abuzuri, ba, dimpotrivă. De cele mai multe ori, aceștia au fost răsfățați și au „tot ceea ce își doresc“. Crescuți într-un climat de atenție și de vigilență, uneori cu tentă de îngrijorare, de către părinți dornici să facă bine, acești copii au „totul pentru a fi fericiți“.

Totodată (și în mod paradoxal), autoritatea are o reputație destul de proastă: asociată cu represiunea,

cenzura și privarea de libertate și, prin urmare, cu asuprirea personalității individuale, a devenit un obstacol în calea împlinirii de sine, ca urmare a unei frustrări considerate dăunătoare și inutile.

Așadar, ce-ar putea însemna restabilirea autorității? O injoncțiune la modă? O terapie socială pentru a reconferi un sens relațiilor dintre indivizi? O necesitate imperioasă pentru a preveni proliferarea unor „sălbatici” incontrolabili și periculoși?

Educația se află în centrul dezbaterii, un câmp de luptă între susținătorii autorității și cei ai liberalismului educațional, cu această întrebare centrală, sub forma unui paradox: Care poate fi natura unei legi generale care să fie în același timp justă și legitimă, capabilă să formeze subiecți autonomi într-o societate democratică? De parcă autoritatea și democrația nu s-ar potrivi de la sine.

Cu această criză a autorității, a educației, a familiei, însăși ideea de copil pare să fie în criză. Propulsați la statutul de copil-rege în societățile noastre contemporane, mai pot fi copiii supuși vreunui fel de autoritate? Cine este acest copil care domnește atât de maiestuos? Este cu adevărat o ființă umană? Nu este mai degrabă o idee sau chiar o ideologie, cea a unui individ cu un potențial deja înscris în patrimoniul său genetic, practic închis în el însuși, în slujba căruia trebuie să se pună părinții, educatorii și întreaga societate? Ar putea fi vorba despre o criză relațională?

Psihiatrii de copii nu pot evita să reflecteze asupra conceptului de autoritate.

AUTORITATEA ESTE, ÎN PRIMUL RÂND, O AUTORIZARE...

...o autorizare care îi permite copilului să descopere lumea. Așadar, este exact opusul pedepsei!

Copilul caută privirea părinților și așteaptă un răspuns. Și este de datoria părintelui să răspundă la această întrebare. Transmiterea se află în centrul relației părinte-copil. Pentru că autoritatea este, de

asemenea, ceea ce îi permite copilului să se îndepărteze, să se emancipeze și să își croiască propriul drum, într-o relație de încredere, în loc să rămână lipit de un părinte care îl ține aproape de el pentru a-l controla mai bine. Profesorul este respectat de către elevii săi atunci când acceptă că aceiași elevi îl vor depăși la un moment dat; prin asta, el are autoritate.

Autoritatea poate fi instituită la orice vârstă:

- Atunci când un copil este prea mic pentru a vorbi, i se cere să fie „ascultător“. Acest lucru îi oferă o lume coerentă, inteligibilă, cu limite între ceea ce este permis și ceea ce nu este permis. Odată ce s-a supus, i se oferă o explicație și o semnificație a interdicției. În acest caz, apelăm la inteligența sa. Aici, explicația vine după actul de ascultare.
- Când copilul a dobândit limbajul, este diferit: ne adresăm mai întâi inteligenței sale. Îi explicăm lucrurile, este un mod de a-l respecta. Aici, este important să împărtășim intențiile și emoțiile. Toate acestea necesită o relație de încredere reciprocă. Și tocmai pe această relație se bazează ulterior relația de autoritate.

Atunci când relațiile de autoritate eșuează, acestea sunt înlocuite de relațiile de putere. Așadar, puterea vine atunci când autoritatea a eșuat. Puterea este impusă; este o chestiune de putere, până la punctul de a deveni „putere deplină“. Și implică supunerea.

Supunerea este legată de putere, fie că este obținută prin forță, fie prin seducție. Supunerea înseamnă să te faci mic, să pleci capul. Dar a educa un copil înseamnă a-l crește, ceea ce este exact opusul. Autoritatea este legată de ascultare, care reprezintă recunoașterea legăturii cu părintele care autorizează. Termenul de „ascultare“ este sinonim cu cel de „obediență“, dar acesta din urmă este evitat din cauza conotațiilor sale

religioase. Și totuși, aceasta este tema oricărei consultații privind copiii tiranici: ei nu ascultă!

CE ESTE ASCULTAREA (OBEDIENȚA)?

„Obediența” vine din latinescul *oboedire* („a da ascultare cuiva”) și se referă la actul de a învăța ceva, la fel ca și „ascultarea”. Relația de ascultare/obediență este una care se dezvoltă în timp și se bazează pe încredere reciprocă. Putem să fim ascultători numai dacă înțelegem de ce o facem.

Când îi cerem unui copil să asculte, îi cerem, fără seducție sau forță, să intre într-o relație de autoritate, și nu într-o relație de putere. Cu alte cuvinte, atunci când un părinte strigă tare sau se răstește la copilul său, nu este vorba despre o relație de autoritate, ci despre o relație de putere și, prin urmare, despre stăpânire, cu partea sa de satisfacție adusă de subjugarea celuilalt. Totuși, a crește un copil nu înseamnă a obține satisfacție, ci a fi într-o relație de încredere. Părintele trebuie să aibă încredere în el însuși și să fie capabil să se priveze el însuși de această putere asupra celuilalt (și, în consecință, de această satisfacție).

La rândul său, copilul este perfect conștient de ceea ce îl stârnește pe părintele său și de ceea ce provoacă emoțiile, chiar dacă nu știe de ce. În acest fel, el descoperă „declanșatorii” care produc emoții parentale. Astfel și copilul poate obține satisfacție, la rândul său, prin provocarea acestor emoții la părinți. Nu este vorba despre o satisfacție conștientă, ci despre o dorință inconștientă de a-l juca pe celălalt pe degete.

În cele din urmă, relația de autoritate nu este o relație ierarhică (Hannah Arendt), ci o relație asimetrică (Daniel Marcelli) — ceea ce nu este același lucru — între cineva care comandă și cineva care se supune. Din nou, nu este vorba despre o relație între o persoană care are puterea forței (cea mai puternică) sau a seducției (cea mai vicleană) asupra altei

persoane, asupra unei persoane vulnerabile (mai puțin puternice și mai puțin viclene). Dimpotrivă, renunțăm să ne folosim de aceste punctele forte, pentru a exercita controlul asupra copilului și a obține ceea ce ne dorim.

DIN PUNCTUL DE VEDERE AL COPILULUI

Acceptarea autorității înseamnă să accepți și să respecti superioritatea adultului, într-o relație de încredere, și să accepți să faci ceva fără a fi forțat sau persuadat. Autoritatea nu poate fi înțeleasă decât din punctul de vedere al celui mai slab — copilul — și nu din cel al celui mai puternic; altfel ar exista pericolul de a o confunda cu puterea. Copilul îi vede pe părinți ca fiind „cei mari“. Este o recunoaștere a autorității.

În această relație există, de asemenea, o noțiune de protecție. Copilul se simte protejat și încrezător.

Același lucru este valabil și pentru relația profesor-elev. Profesorul are autoritate doar dacă aceasta este recunoscută de către elev. Iar această autoritate se bazează pe capacitatea profesorului de a nu constrânge, forța sau seduce, ci de a autoriza, în special de a se lăsa depășit. Așadar, acestui maestru îi este recunoscută valoarea; el este o autoritate. Dar elevul este cel care o va recunoaște.

Odată ce copilul crește și devine la fel de puternic și de inteligent ca și părintele (sau chiar mai mult), autoritatea menține relația de respect; în schimb, dacă relația s-ar baza pe putere, copilul devenit mare ar dori să devină dominant și ar recurge la revanșă sau la răzbunare. O periculoasă inversare de roluri! Pentru că în acest caz s-ar aplica legea celui mai puternic, acea arhaică și periculoasă cutumă. Relația de putere este una de satisfacere, de control asupra celuilalt, o formă de violență. În societățile noastre democratice, este esențial să evităm forța și seducția dacă vrem să trăim împreună și să stabilim o legătură de autoritate bazată pe respectul reciproc.

ÎN CE MOMENT COPILUL ÎȘI DĂ VOIE SĂ NU MAI ASCULTE?

Pentru a nu mai asculta de cineva, trebuie să fi învățat inițial cum să fii ascultător. Cu alte cuvinte, trebuie să fi integrat interdicția, să fi internalizat pericolul și să fi înțeles limitele. Așadar, faptul de a nu mai asculta de cineva este o metodă de deveni independent fără riscuri. Cel mai important este ca acest lucru să se facă în siguranță. Părinții trebuie să accepte acest lucru în măsura în care copilul nu se expune vreunui pericol. Creșterea unui copil înseamnă să i se delege treptat capacitatea de a avea grijă de el însuși, de a evalua problemele care îl privesc și de a face alegerile care îi vor modela viitorul. Fără îndoială că acest lucru va implica momente de neascultare...

PHILIPPE DUVERGER

REGELE ARTHUR

Arthur este un băiat de 8 ani și jumătate care a venit la mine din inițiativa părinților săi, care erau total copleșiți de comportamentul fiului lor. Apelul lor telefonic a fost ca un SOS, iar secretara mi-a spus că era foarte urgent să mă întâlnesc cu el, deoarece părea să tiranizeze familia până la punctul în care toată lumea se temea de un dezastru!

Așteptam cu nerăbdare să îl cunosc. Îmi plac aceste prime ședințe, care oferă surpriza unui lucru inedit. Când nu știu ce mă așteaptă, orice este posibil. Acest prim contact este crucial și determină multe lucruri, mai mult sau mai puțin conștiente. Empatia sensibilă (așa cum spui tu, Marcel) îmi permite să mă situez la înălțimea celuilalt, să împărtășesc ceva cu el, să fiu pe aceeași lungime de undă, să percep și să primesc mișcările interioare care îi animă vorbele, vibrațiile, pulsațiile concrete ale vieții. Această experiență nu

poate fi prezisă, calculată sau explicată; ea este dezvăluită în timpul întâlnirii. În acest sens, mă simt ca un practician al neprevăzutului.

NU PLÂNGE NICIODATĂ

Arthur este un tânăr îngâmfat, care intră primul în biroul meu, urmat de mama sa. Cu o privire vicleană și un zâmbet malițios, pare în largul lui, spre deosebire de ea, care pare copleșită. Îl întreb la început dacă știe care este motivul consultării. Fără ezitare, îmi răspunde:

— Lovesc pe toată lumea. E urât, dar când cineva mă deranjează, lovesc. Nu-mi place, dar nu mă pot abține. Ieri mi s-a întâmplat, pentru că ceilalți nu au vrut să-mi paseze mingea.

În timp ce Arthur îmi descrie isprăvile sale, mama lui plânge în tăcere. Îmi dau seama de acest lucru și o întreb cum se simte.

— Este un subiect foarte dificil pentru mine, răspunde ea. Încă de când era mic, Arthur nu se integra, este diferit. A fost deja la trei psihologi, dar fără niciun rezultat. Îmi e tare greu. Când era mic, nu plângea niciodată. Se împotrivește și, când nu i se face pe plac, scoate un țipăt insuportabil. Când îl certăm, nu-i pasă. Întotdeauna trebuie să aibă întâietate. Încă de la grupa mică la grădiniță, era tot timpul pedepsit. A fost dat afară de mai multe ori. Arthur este mereu în conflict; îl copleșește și explodează. Acasă, nu mai suportăm! A devenit ca un tiran pentru noi. Suntem neputincioși în fața lui. Ne domină.

Dar mă întreb când au început toate acestea.

Mi-ar plăcea să știu de unde începe povestea, pentru că îmi place să înțeleg originea problemelor. Așadar mama continuă:

— Deja în timpul nașterii, nu a vrut să iasă; a trebuit să facem cezariană. De-a lungul copilăriei sale timpurii, Arthur a fost un copil foarte cuminte. Tare ca piatra, nu plângea niciodată. Era inflexibil,

intransigent; când se concentra pe un joc, rămânea fixat pe el fără să renunțe. Puțin mai târziu, nașterea fratelui său a complicat lucrurile. La cea mai mică supărare, mușca. Iar când era certat, nu părea să-i pese. Parcă își controla emoțiile. În plus, nu vorbește niciodată despre sentimentele sale.

După care mama continuă:

— Astăzi, nu există un minut fără conflict în casă, fără ca el să strige sau să ridice mâna la fratele său. Mă sperie. Arthur vrea să fie în centrul tuturor lucrurilor. Iar când îi spunem că nu este posibil, devine frustrat și se descarcă. Nu știm ce să mai facem. Pentru a evita conflictele, cedăm în fața cererilor sale. Nu e bine, dar ce altceva putem face? Cel mai rău este cu tatăl său. Mai mult, soțul meu nu mai suportă. Nici măcar nu a vrut să vină. Este îngrijorat, dar renunță. Se simte foarte dezamăgit de fiul său. Există momente bune între ei, dar apoi, foarte repede, lucrurile explodează. Este totul sau nimic! Oscilăm între fericire și exasperare. Nu se mai poate continua așa!

Arthur, care este foarte atent intervine cu simțul umorului:

— Așa este!

Reiau comentariul său:

— Ești de acord cu ceea ce spune mama ta?

— Da, răspunde el, este adevărat că există lucruri care nu funcționează...

Mă liniștește faptul că recunoaște dificultățile și îi sugerez așadar să discutăm despre asta doar noi doi. Mama iese din cameră și mă trezesc față în față cu el. Nu apuc să deschid gura, că el ia deja hârtie și creioane, și desenează spontan, fără nicio instrucțiune. Desenele sale sunt marcate de o agresivitate puternică: lovituri, ciocniri, lupte, accidente, răniți, morți... Totul este despre excese și exagerări necontrolate, iar el — în centrul producțiilor sale, ca un dirijor atotputernic — organizează haosul, războiul, exploziile, dar și liniștea, pacea, reparațiile. Îi face mare plăcere să pună în scenă aceste scenarii și

mă ia ca martor. Dar la sfârșitul consultației, fără îndoială puțin sătul de aceste războaie imaginare, îmi spune:

— M-am săturat să lovesc; vreau să înceteze asta.

La următoarea ședință, Arthur este însoțit de tatăl său. De fapt, eu am insistat să îl cunosc. Acest tată îmi povestește rapid despre relația cu fiul său, dar și despre propria sa poveste:

— Arthur și cu mine avem o relație foarte puternică. Îl iubesc enorm de mult, este ceva foarte intens între noi. Suntem foarte apropiați. Mă întristează foarte tare comportamentul lui. Totul se aseamănă cu propria mea poveste. Nu am avut niciodată un tată; sau, mai degrabă, am aflat târziu în viață că acela pe care îl numeam tatăl meu nu era tatăl meu. Mi-a lipsit dragostea. Nu știu ce este un tată. Astăzi, am o problemă de autoritate cu Arthur. Nu mă înțeleg cu el; ne facem rău. Este legea celui mai puternic. Funcționăm cu On/Off. Avem nevoie de un cadru, de limite, de echilibru între noi, de stabilitate. Avem nevoie să comunicăm, dar nu reușim să o facem.

L-am rugat apoi pe tatăl lui Arthur să descrie o scenă din viața lor de zi cu zi, pentru a ilustra această relație complexă tată-fiu:

— Ne place foarte mult să jucăm cărți împreună, explică el. Atunci când jucăm, totul e bine... deși e și mai bine dacă el conduce jocul. Dar când redevin tatăl lui și îi cer să își facă ordine în cameră, de exemplu, se dezlănțuie iadul! Aseară, la cină, voia o pizza. Nu aveam, iar meniul pe care îl prevăzusem era șuncă și piure. A refuzat. S-a dus la culcare fără să mănânce, atât de insuportabil era. Simțeam că nu mai pot!

Arthur îi răspunde:

— Nu e vina mea, așa e corpul meu!

În spatele acestei suferințe părintești, înțeleg cererea tatălui: Cum putea ieși din această relație fuzională? Cum să fie tatăl lui Arthur? Care sunt criteriile pentru a fi un bun părinte? Iar din partea

fiului: Cum își poate găsi locul, separat, fără să se piardă? Cum se (re)construiește o relație de încredere?

În ciuda tensiunilor și conflictelor puternice dintre Arthur și tatăl său, am simțit o complicitate între ei și o dorință de a se apropia unul de celălalt. Am stabilit împreună cadrul și periodicitatea consultațiilor. Arthur a fost de acord să revină să mă vadă în fiecare săptămână pentru a descâlci aceste relații de control și putere, care distrugeau armonia familiei și îi subminau dezvoltarea personală. Și să revizuiim în mod regulat situația cu părinții săi.

La următoarea ședință, în mod miraculos, mi-a spus că a avut o săptămână extraordinară. Fără conflicte, fără violență, fie ea verbală sau fizică.

— Dar îmi vine greu să nu lovesc, recunoaște el.

Nu cred deloc în această îmbunătățire bruscă și amândoi suntem de acord că nu înseamnă că problemele lui au luat sfârșit. El confirmă, în felul său, că nu totul este rezolvat, adăugând:

— E greu de înțeles povestea tatei. Sunt acele povești pentru adulți. Și care sunt spuse copiilor pentru că aceștia vor să înțeleagă. Mi-ar plăcea să inventez o mașină a timpului pentru a afla ce s-a întâmplat în trecut cu tata.

Faptul de a cunoaște povestea tatălui ar putea oare să calmeze frustrările băiatului?

REGATUL HAOSULUI

În același timp, mă invită să mă joc.

— Ne jucăm? Avem fiecare câte o mașinuță. Dacă mă lovești cu mașina ta, ești mort!... Dar nu de-adevăratelea! adaugă el, ca și cum ar fi simțit jena mea.

Jocul constă în confruntări de mașini în care interjecțiile se multiplică: pppfff, vruuum, paf, bing, bang! Accidente, tamponări... Sosește poliția.

— Poliția îi bate! Și bang! Poliția e moartă! Și toată lumea e moartă! Cu excepția Omului Rău! Când nu-mi place ceva, distrug tot. Fac accidente tot timpul.

L-am întrebat dacă este posibil să reparăm aceste mașini.

— Tatăl meu este cel care repară, răspunde el. Eu stric!

Apoi se oprește, se uită la mine și mă întreabă:

— Mai sunt și alți copii care lovesc? Le-ai rezolvat problemele? (Altfel spus: „I-ai reparat?”)

Arthur se raportează la lume foarte haotic. Această lume pare să-l amenințe și nu-i lasă altă opțiune decât să atace și să domine. Invazia gândurilor sale este enormă și, în fața acestei situații, pierderea controlului ar fi periculoasă — este o chestiune de viață și de moarte. De altfel, atunci când ne este frică de moarte, o punem în scenă cu ideea că, așa, poate o s-o controlăm, o s-o stăpânim, o să dominăm ceea ce nu poate fi controlat.

Atunci când, în timpul meciului, îl întreb cine ia deciziile acasă, îmi răspunde fără ezitare:

— Tata și mama. Nu eu, dar uneori mi-aș dori...

Timp de câteva ședințe, Arthur a fost copleșit de aceste anxietăți și tendințe distructive. Jocurile, desenele și poveștile sale nu sunt altceva decât punerea în scenă repetată a anxietăților și coșmarurilor sale, al căror corolar este un comportament defensiv de omnipotență infantilă: tirania. Agitația, instabilitatea, izbucnirile, agresivitatea și violența ocupă un loc central. Fără frână, fără frustrări, fără limite! Arthur a preluat o formă de putere și de stăpânire asupra familiei pentru a menține o legătură cu orice preț. Sunt foarte îngrijorată pentru el și pentru părinții lui. În ceea ce-l privește, este bucuros să vină la consultație și îmi spune poznaș:

— Tu ești Ștrumful vorbăreț. Eu sunt Ștrumful care spune „nu“!

LEGEA CELUI MAI PUTERNIC

La o întâlnire ulterioară, Arthur mi-a spus:

— Știi ce-i zic fratelui meu când nu vrea să se joace cu mine? „Dacă nu-l vrei, îți dau una.“ Apoi părinții îmi zic: „Oprește-te, altfel îți dăm o palmă!“ Păi, ar trebui să se hotărască odată! Ba spun că ei nu mă lovesc, ba mă amenință că mă vor lovi. Vorbesc aiurea! Oricum, dacă mă ceartă, nu plâng. Și dacă primesc o palmă, le zic: „Ce mare lucru!“

Mi-a atras atenția unul dintre desene, un desen pe care l-a făcut pe o foaie de hârtie din dosarul său medical, între notele mele personale (ceea ce arată, retrospectiv, în ce măsură am fost și eu invadat, fără să-mi dau seama). Acest desen înfățișează mașini explozive și amenințătoare. Totul sare în aer. Și în mijlocul tuturor acestor mașini foarte răutăcioase se află una frumoasă, pe care o numește... moarte!

— Pentru că este moartă, ea poate face orice! confirmă el.

Folosind toate mijloacele pe care le are la dispoziție, Arthur încearcă să-și stăpânească impulsurile și să-și oprească juisarea debordantă, dar nu reușește (încă). Nimic nu-l oprește. Este inteligent, pune sub semnul întrebării legea, tatăl și filiația și, din acest punct de vedere, este greu să te identifici cu un tată care spune că el însuși este în mare dificultate. Cu alte cuvinte, tatăl nu întruchipează funcția de tată; tatăl este o mamă. Așadar, ce loc poate ocupa Arthur?

Băiatul este atât de conștient de acest lucru, încât, în timpul unei conversații cu tatăl său, chiar în timp ce acesta îi enumeră problemele, îl întrerupe și îi spune: „Problema nu este această problemă. Problema adevărată este atitudinea ta față de problemă“, citând o frază a lui Jack Sparrow pe care o reținuse din filmul *Pirații din Caraibe!*

Cu mine, Arthur încearcă să se impună și să decidă totul, dar eu nu cedez. Și, în cele din urmă, pe măsură ce consultațiile au continuat, mi-a acceptat autoritatea și rolul. Cadrul de consultații este instrumentul meu de lucru; trebuie să am grijă de el. Astfel, în ciuda tuturor încercărilor lui de a încălca regulile, de a forța

limitele, eu mă țin tare. Îmi testează fermitatea și este vital să-i dau de înțeles că acest cadru este rezistent.

DE UNDE VINE TIRANIA

Comportamentul tiranic al lui Arthur este însoțit de angosta tatălui său. Acesta spune că are mari dificultăți în a ocupa poziția de tată față de fiul său și în a fi autoritar față de băiat. Atunci când tatăl nu ocupă locul sau funcția de tată, apare haosul. Mai bine absența unui tată decât prezența unui tată care nu-și îndeplinește rolul, pentru că atunci este pus sub semnul întrebării, disprețuit, chiar negat. Pentru Arthur, tatăl său este succesiv un amic, un prieten, chiar și o mamă, dar nu un tată. Cuvântul lui nu contează, este descalificat continuu. Cu alte cuvinte, nu are autoritate. Nu este o chestiune de voință sau de dragoste; este un eșec. Arthur își asumă așadar un rol care nu este al său. În acest caz, ocupă un loc de tiran.

În ciuda iubirii și a bunăvoinței sale, mama nu poate să se opună dorinței tiranice a fiului său. Tatăl, în rafale de autoritarism, încearcă să își (re)ia locul, dar nu reușește, iar scenele se repetă.

Aceasta nu este o situație de privare emoțională sau de eșec educațional, ci de suferință psihică. Și a sosit momentul să intervenim, pentru că modul în care Arthur se poartă cu tatăl său începe să semene cu o lovitură de stat, iar acesta din urmă nu mai știe, din păcate, să răspundă la aceste tentative de puci. Imperativele educaționale și pedepsele nu schimbă nimic. Arthur se află într-o poziție de omnipotență de nezdruncinat. Trebuie să fim foarte atent când insist asupra importanței însoțirii sale psihologice, fără ca băiatul să-o resimtă ca pe ceva impus. Mergem pe muchie...

CUM ÎL AJUTĂM PE ARTHUR SĂ DEPUĂ ARMELE?

În timpul ședințelor, nu pot să nu mă gândesc la Regele Arthur și la Excalibur, legendara sa sabie

magică. Se spune că este indestructibilă și că este capabilă să taie orice material, dar este prevăzută și cu o teacă pentru a-l proteja pe purtător de răni accidentale. Regele Arthur, în posesia ambelor artefacte, era invincibil pe câmpul de luptă.

Cum îl putem ajuta pe Arthur să lase sabia jos fără să se simtă prea vulnerabil? Cum îl putem ajuta să renunțe la omnipotența sa fără să se piardă pe sine? Acest lucru se află în centrul activității mele ca psihiatru de copii. Și, pentru a face asta, trebuie să găsesc o cheie, un sesam, un detaliu care să deschidă cartea de povești a copilului, lumea lui interioară, grădina lui secretă...

În timp ce Arthur desenează și îmi povestește despre dificultățile pe care le are cu profesorii de la școală, mă gândesc la prima noastră întâlnire și la ce mi-a spus mama lui: „Când era mic, nu plângea niciodată. Iar când îl certam, nu-i păsa“. Cum putem explica această insensibilitate aparentă? Ce poate ascunde o astfel de atitudine? Fără îndoială, pentru Arthur, emoțiile pot fi înfricoșătoare. Exprimarea lor nu este lipsită de riscuri, iar împărtășirea sentimentelor poate fi primejdioasă. Emoțiile stau mărturie vieții noastre interioare și sunt o reflectare a lumii noastre interioare. Când aceasta este fragilă și șubredă, se pune un lacăt. Orice expresie emoțională ar fi văzută ca un semn de slăbiciune, o trădare. Mai degrabă se păstrează totul, se ține totul sub lacăt, nu se dă drumul la nimic.

Să te lași dus de val, să fii flexibil și să ai capacitatea de a te lăsa surprins sunt semne ale unei bune sănătăți mentale. Reprimarea emoțiilor, rigiditatea relațională și refuzul schimbării sunt semne de fragilitate psihologică, contrar a ceea ce cred unii părinți, care atribuie acest lucru „tăriei de caracter“.

Îl voi ajuta pe Arthur să nu se teamă de emoțiile sale și să accepte să le împărtășească. În acest fel își va permite să își exprime fără risc bucuria, tristețea etc.

În mod similar, pe parcursul jocurilor, îi voi permite să experimenteze dezamăgirea, frustrarea, rateul, eșecul și pierderea, fără ca acest lucru să-i pună la îndoială valoarea și calitățile. E important să se arate și să se dezvăluie, fără teama că s-ar pune în pericol; să piardă fără a fi distrus, să se desprindă fără a deveni neajutorat; să cedeze fără a fi rănit. Și Batman este cel care ne va ajuta!

Timp de mulți ani, am avut o figurină Batman pe birou. Încă de la prima consultație, Arthur avea de gând să pună mâna pe el și să se joace cu el. Identificându-se cu acest personaj, îi va atribui cele mai glorioase misiuni și îl va face să iasă mereu triumfător. Însă, pe parcursul aventurilor, am introdus terțe părți, alternative, cu alte cuvinte, oameni care ne stau în cale. Primele dăți, era insuportabil pentru Arthur, care întrerupea brusc jocul. Apoi, treptat, a acceptat să nu fie întotdeauna cel care câștiga și îl domina pe celălalt. Și am ajuns să râdem împreună despre asta.

Destul de repede, consultațiile îi oferă băiatului o gură de aer proaspăt, un loc unde să respire și să se relaxeze, un moment de calm atât pentru părinți, cât și pentru fiul lor.

Trece un an. Treptat, jocurile lui Arthur s-au liniștit, desenele sale au devenit mai structurate, iar cuvintele sale, mai senine. Este foarte mândru să sublinieze el însuși acest lucru atunci când îmi spune că totul merge bine la școală. Acasă, momentele bune se înmulțesc, iar părinții au o viziune mult mai pozitivă asupra fiului lor, în ciuda câtorva momente dificile. Arthur se maturizează și este mai relaxat. Este foarte curios. Își dorește să înțeleagă lumea. Vivacitatea sa intelectuală și întrebările pe care le pune sunt o dovadă a apetitului și a setei sale de a învăța. Dar nesiguranța psihologică și izbucnirile îi joacă în continuare feste. Vrea în continuare să domine lumea: lumea exterioară (cu control și violență asupra celorlalți) și lumea sa

interioară (care uneori îl copleșește). Trăiește sentimente dureroase de neînțelegere și excludere.

Apoi, într-o zi, Arthur vine la cabinet plângând: „Sunt un rebut, nu sunt bun de nimic. Sunt inutil“. Acest moment depresiv a venit după noi conflicte cu colegii de la școală. În mod paradoxal, sunt mai degrabă bucuros să îl văd trist și capabil acum să își exprime emoțiile. Era în stare să își dea frâu liber și să accepte faptul că nu este omnipotent. Relația de încredere pe care o avem noi doi îi permite să se deschidă fără să simtă vreun pericol, iar el își permite, ceea ce este nou, să-și arate fragilitatea și vulnerabilitatea. Îl liniștesc.

Aceste schimbări sunt confirmate de mamă, care povestește că au parte de momente frumoase acasă: „Ceva s-a întâmplat, Arthur se simte mai bine. Mă simt mamă ca orice altă mamă, iar asta mă face să mă simt bine“. Și apoi rostește această frază, în același timp enigmatică și corectă, cu referire la fiul ei: „Este mai real“. Da, Arthur nu mai are (mereu) această nevoie de a-și dovedi existența printr-o omnipotență insuportabilă. Desigur, a trebuit să cedeze în anumite puncte, dar a câștigat foarte mult. Mai accesibil, își împărtășește emoțiile, jocurile și jucăriile. Este în continuare curios, iar apetitul său pentru lume este la fel de viu ca întotdeauna, chiar dacă nu mai are nevoie să se impună tiranic față de cei din jur.

Dar nu este totul rezolvat. Există încă o rivalitate între Arthur și fratele său:

— Cu fratele meu, este Al Doilea Război Mondial! Primul a fost când aveam 6 ani; acum am 9 ani și e al doilea!

RIVALITATEA ÎNTRE FRAȚI

Arthur se plânge de fratele său, pe care îl descrie ca fiind un intrus, și pare să fie în permanență în căutare de conflicte. Acesta nutrește o gelozie infantilă viscerală, vitală. Acest „complex de intruziune“, așa

cum l-a descris Lacan¹¹, poate, în anumite forme, să fie la limita despotismului, deoarece fratele devine un rival, un uzurpator. Pe de o parte, seamănă cu mine, îl iubesc ca pe un seamăn (identificare) și, în același timp, este prea mult (și îmi umbrește narcisismul). Nevoia de a dovedi statutul dominator este omniprezentă și reprezintă o sursă de violență.

Oare frații sunt în competiție pentru atenția mamei sau a tatălui lor? Reacția agresivă a unui copil la o nouă naștere este atât de clasică, încât se poate spune că este o etapă obișnuită în viața de familie. Părinții pot atenua această reacție prin evitarea favoritismului și prin luarea de măsuri preventive. În realitate, lunile premergătoare sosirii unui nou-născut sunt cel mai bun moment pentru a pune bazele unei vieți de sprijin reciproc într-o relație fraternă.

Cu alte cuvinte, în timp ce rivalitatea între frați și gelozia sunt inevitabile, ele pot lua forme mai mult sau mai puțin virulente. Acestea sunt manifestarea unui antagonism existențial între cel mai în vârstă, care trebuie să învețe să facă loc celui mai tânăr, și cel mai tânăr, care trebuie să reușească să-și impună prezența. A fi frate (sau soră), adică a aparține de un grup de frați sau surori, nu este suficient pentru a stabili fraternitatea, o legătură idealizată de societate și de părinții înșiși. Încă de la începuturile timpului, legătura frățească a ridicat semne de întrebare. Miturile fondatoare ale diverselor civilizații — în *Biblie*, de exemplu — au ca ecou crimele fraticide. Fraternitatea este o legătură care nu se înfiripă de la sine; ea se construiește și se inventează în mod constant. Este ca și cum fiecare generație de frați și surori participă la această lucrare neterminată (neterminabilă?).

În fond, fratele (sora) este acea figură a „Celuilalt Asemănător” care ne revelă în mod constant pe noi înșine și ne provoacă în mod continuu. A fraterniza înseamnă a face un aliat chiar din persoana care reprezenta o amenințare și a face un pact cu sine. În

acest sens, relația fraternă este creuzetul alterității, adică al relației cu ceilalți, în ceea ce este asemănător cu mine și în ceea ce îmi este mai străin.

Pentru Arthur, miza este uriașă, pentru că, dincolo de fratele său, este în joc relația sa cu Celălalt.

— Nu-l iubesc! îmi spune fără ezitare.

Insolența și respingerea sunt semnele distinctive ale relației de zi cu zi dintre frați. Ar trebui ca Arthur să cedeze și în această privință? Cum poți iubi pe cineva pe care îl consideri cauza tuturor problemelor tale? Și, în final, cum poți înceta să mai fii victima inconștientă a propriei tale răutăți? Noi doi vom mai vorbi adesea despre asta. Oricum, cu cât Arthur se maturizează, cu atât această rivalitate se diminuează. Interesele sale devin extrafamiliale, iar conflictele se estompează.

Încetul cu încetul, Arthur se maturizează și se liniștește. Trecerea în clasa a VI-a, de care se temeau părinții, a decurs fără probleme. Arthur îmi povestește cu mândrie despre relațiile sale cu prietenii de la școală; s-a înscris în clubul local de baschet și îi place să joace în echipă. Este o noutate reconfortantă. Pentru că un copil-tiran este adesea singur, foarte singur. Iar Arthur devine conștient de această evoluție și de această deschidere către ceilalți. Deși poate avea tendința să facă pe șeful, este, de asemenea, capabil să vadă când greșește și să accepte că nu are întotdeauna dreptate.

L-am văzut de mai multe ori pe Arthur în compania tatălui său. Aceste momente au devenit de o mare importanță pentru băiat. A profitat de aceste consultații pentru a-și întreba tatăl despre propria copilărie. Deși relațiile au fost inițial foarte tensionate, fiecare intrând în defensivă, acestea s-au calmat treptat și s-a dezvoltat o legătură tată-fiu. În același timp, Arthur s-a împrietenit cu doi băieți. Relațiile sale cu colegii, care înainte erau superficiale și lipsite de implicare, s-au transformat în relații de colegialitate și

prietenie; este invitat la zilele de naștere ale prietenilor săi și îi invită pe aceștia la ale sale.

PRIVIND ÎN URMĂ

Părinții lui Arthur au fost foarte repede depășiți de băiețelul lor. Și aici nu e o problemă de sentimente, ci de fragilitate parentală. De aceea am și pus accent pe sprijinirea părinților pentru a-și ajuta mai bine copiii.

L-am cunoscut pe Arthur când avea 8 ani și jumătate; acum are aproape 16 ani. Ce drum au parcurs acest tânăr băiat și părinții săi!

În plus, aceștia din urmă au avut încredere în mine și mi-au permis să le cunosc fiul. Împreună, am identificat cauzele care stau la baza frământărilor și conflictelor; ei au găsit răspunsuri și soluții la impasurile cu care se confruntau. Bravo lor!

Iar între mine și Arthur s-a legat o relație de încredere. Mic rege și tiran al familiei, a avut încredere în mine și îi mulțumesc pentru asta. În schimb, am încercat să-i ofer cheile libertății. Cele care să-l elibereze de tirania care îl condamna la o poziție imposibilă. Pentru asta există psihiatria pediatrică. Nu pentru a-i închide pe nebuni și tirani, ci pentru a le oferi copiilor instrumentele libertății, astfel încât aceștia să poată înflori și să se poată maturiza fără obstacole. Iar atunci când reușim, simțim că am făcut ceva bun.

Însoțirea psihoterapeutică a lui Arthur s-a întins pe parcursul a șapte ani și a fost presărată cu sușuri și coborâșuri, cu îmbunătățiri și regresii; totuși, relația noastră a rămas solidă și liniștitoare în ciuda vijeliilor și furtunilor. La școală se descurcă foarte bine, atât în ceea ce privește rezultatele sale, cât și în ceea ce privește relațiile cu colegii săi. A găsit distanța potrivită și devine independent. Acum este un adolescent în toată regula.

Marcel Rufo: O terapie în care copilul a fost monitorizat între 8 și 16 ani — asta e ceva! Uneori este

nevoie de mult timp pentru a obține rezultate. Iată noblețea disciplinei noastre, dar și semnul că a rezista, „a ne ține bine“ împreună, în alianță cu părinții, așa cum ai subliniat, este cheia succesului.

Istoricul personal al tatălui lui Arthur — care nu și-a cunoscut niciodată propriul tată — ne ajută să înțelegem comportamentul opozițional al copilului. Încă de la început, băiatul nu plânge. Apariția unei note depresive îl face în cele din urmă să renunțe la poziția sa megalomană de omnipotență. Este simpatic pe tot parcursul. Foarte bine pentru el, dar ce se întâmplă cu cei care sunt mai puțin?

---

¹¹ *Complexes familiaux*, Navarin/Seuil, 1984, pp. 36–37.

De la 6 la 12 ani

Unii părinți vin în consultație, deoarece copilul lor nu îi mai ascultă: refuză să facă duș, să își aranjeze camera, să se spele pe dinți, să își facă temele sau să se îmbrace singur înainte de a merge la școală. În fiecare zi, întârzie, imploră, negociază cu o rezistență pasivă, veselă sau încrâncenată — în funcție de situație — la cerințele pe care i le impun în viața de zi cu zi.

MARCEL RUFO

DE CE COPIII ADOPTAȚI DEVIN UNEORI TIRANI?

Benoît este un copil de 6 ani pe cât de prietenos, pe atât de dificil. Fură obiecte și jucării de la bona sa și are dificultăți la școală.

În cazul copiilor adoptați, în timpul adolescenței apare dorința de a testa limitele adulților pentru a se asigura că sunt iubiți. Aceasta este o atitudine comună la mulți dintre copiii adoptați pe care i-am văzut la consultație. Dar trebuie să ne ferim să generalizăm și să preluăm această perspectivă cu privire la adopție, pentru că noi, de fapt, nu vedem decât niște copii care suferă ca urmare a unor adopții nereușite — observație împărtășită și de asociațiile de părinți adoptivi care pot depune mărturie despre existența unor dificultăți, în special în adolescență.

Benoît a fost adoptat la vârsta de 3 ani. S-a acomodat bine, fiind primit de părinți și de doi bunici minunați, dintre care unul îl duce la pescuit. Întotdeauna am considerat că adopțiile nu sunt treaba unui cuplu, ci a unei întregi familii. Chiar și în cazul

unui copil biologic, nu doar cuplul formează copilul, ci și bunicii și familia au un rol important de jucat. Adopția ar trebui să implice două familii care să-l aducă pe noul-venit în sânul lor.

Odată rămas singur cu Benoît, îl întreb care sunt motivele comportamentului său. Îmi spune că nu știe. Îl întreb: „Vrei s-o revezi pe asistenta maternală care te-a îngrijit în primii ani de viață? Ți-ai dori să afli mai multe despre mama ta biologică? Despre tatăl tău natural?” (Trebuie menționat faptul că, de obicei, copiii adoptați vorbesc mai mult despre mama lor biologică decât despre tatăl lor biologic). Mi-a răspuns că da, ar fi interesat. Consider că aici există o oportunitate terapeutică. Îi voi sugera să continue psihoterapia pe care a început-o dinainte să ajungă la mine și la care are dreptul, fiind copil adoptat. Orice pierdere de legătură, orice ruptură — de exemplu, o schimbare de profesor în fiecare an — îl trimit înapoi la experiența sa de abandon.

— Ai trecut prin multe plasamente, abandonuri și ți-ai pierdut contactul cu originile tale, i-am spus. Istoricul tău explică de ce, uneori, trebuie să te faci insuportabil, pentru ca oamenii să te iubească. Mi-ar plăcea să te porți amabil, pentru ca noi să te putem iubi cu adevărat. Pe curând!

Aș dori să îl însoțesc pe acest copil și să îl văd din când în când, pentru a-i observa progresele.

Philippe Duverger: Copiii abandonați nu sunt, în general, conștienți de nașterea lor. Ei sunt chinuiți de amintiri neclare, dureroase, acoperite de amnezia copilăriei, și fiecare încearcă, în felul său, să adune bucățile împrăștiate ale existenței lor, să le cârpească, să le transforme într-un fel de a doua piele și să dea un sens vieții lor. Dar unii tineri adoptați sunt insuportabili și se sabotează pe ei înșiși, comițând acte care nu fac decât să perpetueze dubla catastrofă din care simt că au ieșit: catastrofa abandonării lor și catastrofa celor doi părinți adoptivi care nu au reușit

să aibă copii. Provocările, furturile și fugile sunt tot atâtea moduri de a pune singura întrebare care contează: Pot să fiu iubit? Valorez ceva? Merit și eu puțin interes? Și, dacă da, cum mă pot face iubit? Poate fi iubirea periculoasă?

Copiii adoptați nu suferă atât de mult pentru că au fost abandonați, cât pentru că nu știu dacă au fost vreodată iubiți. Iar această ignoranță transformă începutul vieții lor într-o gaură neagră. Ei au nevoie de o confirmare, că pot să fie iubiți, că se pot iubi pe sine, că pot investi în ei înșiși, în mod narcisic, că ei reprezintă o ființă aparte pentru semenii lor, în special pentru părinții lor adoptivi. Acest lucru este posibil datorită psihoterapiei și înțeleg de ce îți dorești să îl vezi din nou pe acest tânăr, pe Benoît, pentru a-i sugera căi de ieșire.

MARCEL RUFO

UN DAR DIN HÂRTIE

Acest băiețel are 9 ani. Bunicii săi, ambii chirurghi, erau prieteni din universitate. Are o soră mai mică, cu trei ani mai mică decât el, care a excelat în clasa pregătitoare. Este inteligent, dar refuză să facă orice sarcină școlară; nimic nu-l ajută, nici blândețea, nici fermitatea, nici promisiunile, nici măcar jucăriile făcute de bunicii lui, care sunt foarte îndemânatici. Părinții au încercat să îl lase în plasament familial, dar fără succes. Apoi, în clasa a IV-a, copilul a fost încredințat unei învățătoare bine-cunoscute pentru autoritatea sa. Acum, băiatul nu vrea să mai meargă la școală și pretinde că este supradotat, sub pretextul că a dat teste la grădiniță, ceea ce i-a permis să sară o clasă. Această nouă învățătoare nu este pregătită, spune el, pentru a-l învăța și a-l accepta. Plânge, țipă, refuză orice ajutor.

Cu toate acestea, a fost de acord să mă vadă pentru o consultație, deoarece, pe lângă problemele sale de caracter, observase o anumită suferință în el însuși.

Ostilitatea tatălui crește cu fiecare întâlnire a noastră. Cu o oarecare dezamăgire, observă bunăvoința mea față de fiul său, ca și cum între noi s-ar fi creat o complicitate. Între timp, mama are îndoieli serioase cu privire la capacitatea de readaptare a copilului său. L-am pierdut din vedere pe băiat o vreme, apoi l-am revăzut în urma unei prescripții de medicamente de la neurologul pediater. Familia îl consideră mai concentrat și mai atent, dar încă nu s-a întors la școală. Directoarea i-a asigurat că îl va accepta în clasa a V-a, ceea ce îi va permite copilului să își confirme nivelul ridicat de competențe.

Relația mea cu acest băiat a continuat să fie bună datorită unui joc pe care îl jucam cu el: lansam avioane de hârtie de la etajul trei al cabinetului în care îl primeam și apoi, discret, ne duceam să le căutăm jos, pe trotuar. De altfel acest copil a continuat această activitate haioasă acasă, cu un vecin din clădirea de vizavi. În ciuda acestui fapt, a continuat să devină din ce în ce mai agitat și să se opună la orice. „Vreau să termin cu viața asta, ca să fiu în sfârșit liniștit“, spunea el. Autoagresivitatea este un semn de vulnerabilitate. Părinții au acceptat în cele din urmă să îl înscrie la un centru de învățământ la distanță, în ciuda rezistențelor din partea directoarei, care avea un adevărat interes pentru acest copil și îi propunea un sprijin pe care acesta nu îl accepta. I-am recomandat băiatului să petreacă o perioadă într-un spital de zi, pentru a evita izolarea socială (nu avea niciun amic, cu excepția aceluși vecin). Acum îl așteptăm să înceapă gimnaziul și apoi liceul, iar părinții lui sunt încă sub papucul refuzului său. Băiatul a vrut să mențină relația cu mine și bineînțeles că am fost de acord. Vom lansa și alte avioane!

MARCEL RUFO

O PRIETENĂ IMAGINARĂ CARE FACE BOACĂNE

Această fetiță, în vârstă de 10 ani, este inteligentă, sensibilă și receptivă. Este total invadată și parazitată de existența unei prietene imaginare, Annie, în care crede atât de mult, încât aceasta devine realitate.

Fetița susține că ea și prietena imaginară se ceartă des, momente în care fetița își creează încă o prietenă imaginară pentru a face noi boacâne alături de ea. Când o întreb în ce constau boacănele, fetița povestește una foarte dureroasă: când era mică, a spart o vază — prețioasă în ochii mamei sale, pentru că era moștenire de familie —, un vas chinezesc ornamentat care a aparținut unei străbunici.

Cum ar trebui interpretată această atitudine? Este vina mamei, care a fost atât de atașată de acest obiect, încât și-a făcut fiica să se simtă vinovată (după care fetița, la rândul, ei și-a acuzat prietena imaginară)?

Pe măsură ce discuția a progresat, mi-am dat seama că mama a fost foarte izolată când era copil. Tatăl său era plecat de acasă pentru perioade lungi din cauza muncii sale pe platformele petroliere. Se muta adesea de la o casă la alta și își pierdea prietenii adevărați. Prietenii pe care fetița și-i inventează sunt prietenii pierduți ai mamei sale, ca urmare a faptului că aceasta s-a tot mutat cu domiciliul. I-am cerut fetei să abordeze această pistă cu psihologul ei.

Apoi am întrebat-o:

— Nu cumva printre boacănele pe care le faci sunt incluse și jocuri sexuale sau de masturbare?

Aceasta se înroșește și îmi răspunde:

— Nu eu le fac, ci Anne face asta des.

Philippe Duverger: Ceea ce este tiranic este halucinația acestei prietene imaginare care i se impune. Este o halucinație sau o fantezie

copilărească? Mai degrabă decât tiranie, nu ne aflăm oare într-o situație de gravă tulburare patologică?

MARCEL RUFO

ÎNCĂ UN CAZ DE MUTISM SELECTIV

La vârsta de 10 ani, Louise nu vorbește cu nimeni, în afară de părinții ei, care îi descriu limbajul ca fiind perfect corect. De când a început să meargă la grădiniță și chiar și dinainte, atunci când întâlnește alți membri ai familiei sau prieteni, ea nu le răspunde nimic. Se apropie de mine cu un zâmbet curios, refuzând să comunice. Nici măcar nu dă din cap când îi vorbesc, e închisă într-o tăcere de sfinx. Își tiranizează la propriu familia, care nu îi înțelege atitudinea și nu vede cum ar putea să rezolve această problemă.

Cum a reușit ea, până în clasa a V-a, cu acest comportament singular, mai ales atunci când profesorii o interogau în clasă? De fapt, mama sa este profesoară, ceea ce explică situația. Fiica a făcut școala în instituția în care predă mama ei. Copilul primește sprijin din partea serviciului pentru persoane dizabiliate și are și o educatoare-însoțitor, care este inutilă pentru că fata nu vorbește cu aceasta. Acum urmează să înceapă gimnaziul, unde mama ei nu mai beneficiază de același sprijin în relația cu profesorii.

Sugerez ca Louise să se adreseze unui logoped. Bineînțeles, știu că fetița va rămâne tăcută, cel puțin la început. Dar acest reeducator va încerca o „contaminare prin limbaj“, pentru ca acest copil mut să se deschidă și să vorbească în afara cercului său de apropiați. Este posibil ca logopedul să poată fi o trambulină pentru „a vorbi cu cineva din afara familiei“. De aceea trebuie să găsim logopezi grijulii, care să accepte tăcerea în locul corijării vorbirii. Este o

cale posibilă, pe care am urmat-o întotdeauna, cu mare succes.

Solicit, în plus, familiei să organizeze întâlniri cu un psihoterapeut pe care îl cunosc, pe toată durata vacanței. Când am revăzut-o pe Louise în septembrie, mi-am dat seama că procedura mea eșuase, pentru că încă nu putea vorbi. Mai mult, ea se află acum într-o atitudine de opoziție fățișă, refuzând chiar și comunicarea intrafamilială.

Am decis să fie internată într-o unitate pentru adolescenți, cu acordul ei și al părinților săi. Echipa de îngrijire și ceilalți tineri pacienți au fost informați cu privire la starea specială a acestei fete.

Aceștia s-au arătat dornici să o ajute pe Louise. Se creează o relație cu Hélène, o adolescentă cu care acceptă să vorbească. Louise este chiar pedepsită de un profesor pentru că a vorbit în timpul orei! (Particularitatea acestei unități de îngrijire constă în faptul că în această unitate sunt detașați profesori din sistemul de stat, care au multă experiență).

Am cunoscut-o pe Hélène. Nu mai suportă confidențele lui Louise, care îi împărtășește suferința și povestea violenței domestice, fără îndoială imaginară. Hélène ar vrea să renunțe la relație, pentru că vrea să fie îngrijită, nu să facă pe îngrijitoare.

Cred în coterapia adolescenților în cadrul unei unități de asistență, precum și în eterogenitatea lor. Adolescenții din toate categoriile patologice ar trebui să fie internați împreună în spital: o anorectică alături de o adolescentă cu altă patologie, un caz social cu un mut selectiv și un fugar cu o persoană cu tentative de suicid. Categoria de vârstă este cea care îi unește pe adolescenți, nu patologia lor. Le place ideea de echipă, o observație pe care am dezvoltat-o pe larg în *La Vie en désordre*¹².

Însă a fost un eșec: Louise nu vrea, nici așa, să vorbească. Rostește doar câteva cuvinte. Când este întrebată care este prenumele ei, răspunde. Dar de îndată ce este întrebată concret: „De ce ești aici?“, ea

recidivează în mutism, motivul tratamentului și al patologiei sale.

Întrucât starea ei nu s-a îmbunătățit, este externată în cele din urmă. Va fi transferată la un spital de zi. Cu toate acestea, suntem în continuare îngrijați de faptul că acest mutism selectiv ar putea masca o patologie mai gravă, cum ar fi o tulburare de personalitate. Se introduce un tratament medicamentos, de comun acord cu familia, dar și cu fetița, care suferă cu adevărat din cauza faptului că nu poate comunica, adică nu poate fi în lumea noastră prin intermediul limbajului.

Dacă inconștientul este structurat ca un limbaj, lumea constă în a vorbi cu ceilalți pentru a vorbi despre sine, cu sine și cu ceilalți.

Philippe Duverger: Ai ridicat problema rezistenței simptomului, în ciuda tuturor sugestiilor de tratament. Și este adevărat că, uneori, nu reușim să găsim un rezultat favorabil: ședințele sunt dificile, ca să nu spunem sterile, și ne lovim de simptom, de acel bloc pe care nimic nu-l sparge și în fața căruia orice tentativă de comunicare eșuează.

Cum poate fi salvată Louise din închisoarea ei? Îți împărtășesc îngrijorarea. Uneori, discuțiile nu funcționează, iar psihoterapia convențională nu dă rezultate. Eu aș fi propus o abordare interculturală și spații de mediere. Ai dezvoltat foarte mult acest lucru la Maison de Solenn¹³ și cred că această abordare ajută adesea la relansarea unei dinamici de îngrijire și gândire.

Unii părinți sunt surprinși, chiar sceptici, atunci când copiilor sau adolescenților lor li se propun activități terapeutice originale, folosind mijloace neobișnuite (pictură, sculptură, video, radio etc.). Copiii sunt în proces de devenire, iar atunci când acest proces de devenire este amprentat de o boală — fie ea fizică sau psihică —, trebuie să folosim toate resursele pe care cultura, jocurile, mijloacele de comunicare și,

bineînțeleș, îngrijitorii le pot oferi. Această abordare terapeutică urmărește să readucă la viață plăcerea de a gândi, de a crea, de a reflecta, de a învăța și de a visa, prin reabilitarea funcțiilor psihice esențiale care au fost neglijate sau deteriorate. A oferi mediere înseamnă a face legături, a construi punți între ceea ce produce tânărul și suferința sa. Ar fi putut acest lucru să o ajute pe Louise să vorbească din nou?

Louise stăpânește limbajul (vorbește perfect cu părinții ei), deci este vorba despre o tulburare de vorbire, un mutism selectiv. Acest lucru ridică problema dorinței sale inconștiente de a se afla într-o relație cu Celălalt. Întrebarea care se pune este ce-ar putea s-o motiveze să comunice.

MARCEL RUFO

NU VREAU CA MAMA MEA SĂ POARTE BRĂȚĂRI

Un băiat în vârstă de 10 ani suferă de emetofobie: are o teamă irațională de a vărsa sau îi e frică de persoanele care varsă lângă el. Acesta le interzice părinților săi să meargă la restaurant, să iasă în oraș sau să folosească transportul în comun. Viața întregii familii este paralizată de această teamă.

Ce s-a întâmplat? În timpul unui prânz organizat într-un restaurant de renume, pentru a sărbători un eveniment fericit, băiatul a comandat un al doilea desert la sfârșitul unei mese deja copioase. Apoi i-a venit să verse. Mama lui l-a dus la toaletă. În acea zi, mama purta brățări de aur, care zornăiau în timp ce îi susținea capul. De atunci, emetofobia a fost asociată cu o interdicție de a le purta din nou. Oricât de mult ar protesta mama că îi plac bijuteriile, fiul ei continuă să-i interzică să le poarte, mai ales pe cele dăruite de tatăl său, ca și cum ar fi o problemă oedipiană: mama e a mea, nu se împodobește, nu e onorată de darurile

tatălui meu. În plus, există și simbolismul falic asociat cu aurul, brățările și podoabele seducătoare.

Acest băiat s-a împotrivit mult timp, până când, într-o zi, i-am cerut să îi permită mamei sale să poarte bijuterii, insistând ca el să fie cel care îi spune. Lucru pe care l-a acceptat.

Philippe Duverger: Ce simptom tulburător! Fobia, precum cea a acestui băiat de 10 ani, dar și TOC (tulburările obsesiv-compulsive) pot duce la un comportament tiranic, care-i afectează nu numai pe copii, ci și pe părinți și pe cei din jurul lor (frați, profesori etc.). Adesea este vorba despre o experiență inițială care naște aceste tulburări, un prim eveniment pe care este important să-l depistăm pentru că este marcat, adesea în mod traumatic, de o anxietate puternică și de emoții intense. Este un moment crucial, o scenă esențială, chiar dacă poate părea banală și de neînțeles pentru părinte. Factorul declanșator este identificat, dar copilului îi este imposibil să treacă mai departe, se simte prins în capcana amintirii. Simptomele sale stau mărturie în acest sens. Se instalează repetiția, și comportamentul devine tiranic.

În cazul acestui băiețel, dimensiunea dorinței, a seducției și a efectului corporal sunt deosebit de evidente. Ai făcut bine că ai intervenit pentru ca dimensiunea de satisfacție să înceteze și pentru ca el să se poată elibera de tulburarea sa. Pentru că este într-adevăr o tulburare, în toate sensurile cuvântului.

MARCEL RUFO

UN TIRAN CARE NU SE POATE SEPARA

Am primit la consultație un băiețel, în clasa a III-a, care încă de la prima întâlnire se agață de mama lui, incapabil să se desprindă de ea.

În dosar se menționează că tatăl a murit cu trei ani în urmă. Circumstanțele dispariției sale sunt tragice, punând în lumină fuziunea și teama copilului de a se separa de singura figură părintească pe care o mai are.

Familia deține o casă frumoasă pe malul unui pârau, căci tatăl a fost un mare pescar de păstrăv la muscă. Obișnuia să împărtășească această activitate cu fiul său. În ziua tragediei, copilul nu l-a însoțit, pentru că trebuia să rămână să-și facă temele cu mama sa, profesoară, căreia îi spusese, nu fără răutate: „Când pescuiești, ți se face foame, așa că aș vrea să-i duc tatei ceva de mâncare“. Iscusit, recuperase o undiță de pescuit, iar mama lui, care observase, îi zâmbise în timp ce-i înmâna gustarea pentru tatăl său. Câteva minute mai târziu, din grădina din spate s-au auzit țipete cumplite, iar mama și-a găsit copilul îngrozit. Tatăl alunecase, cel mai probabil, și se înecase, îngropat sub o tulpină în râu, cu undița încă în mână. De la acest episod dramatic, băiatul nu a mai putut să se despartă de mama sa, nici pentru a merge la școală, nici pentru a participa la activități sportive. Fusesse dus la terapie foarte devreme, chiar prea devreme, pentru că retrăirea momentului traumatic în timpul ședințelor de consiliere psihologică mamă-copil nu făcuse decât să accentueze fuziunea dintre cei doi. În același timp, băiatul era un pic dominator, interzicându-i mamei sale să fumeze sau să conducă mașina, de teamă să nu dispară și ea.

Deoarece a refuzat să vorbească cu mine, am cerut să îl văd din nou câteva luni mai târziu. Acesta acceptă, apoi pare să ezite. Nu sunt sigur că se va ține de cuvânt, pentru că durerea sa întărește fuziunea cu mama sa, stabilind o relație exclusivă cu ea și izolând-o pe sora sa mai micuță, care prezintă simptome de bebeluș regresiv și nu-și amintește de tatăl dispărut. Durerea băiatului face ca și durerea mamei să fie intensă, iar ea nu poate ieși din ea. Cu toate acestea, terapia individualizată, fără mamă, este singura soluție pentru a-l scoate din această depresie, din acest

doliu imposibil, având în vedere dramatismul scenei: acest băiat a împărtășit o pasiune cu tatăl său, iar această pasiune a fost letală.

Vreau să-l ajut, dar sistemul lui de apărare — să se lipească de mama lui pentru a-l proteja de oroare — este atât de puternic, încât nu știu dacă se va mai întoarce să mă vadă.

PHILIPPE DUVERGER

UN MIC DRĂCUȘOR SAU UN COPIL ÎNGROZITOR?

— Nu știm ce să mai facem... Îl certăm constant... Am apucat-o pe o cale greșită... Durează de mult timp, dar nu mai putem suporta! Toată lumea este obosită!

Biroul meu a fost copleșit de suferință la această ședință de urgență. În fața mea se află un cuplu epuizat. Doamna are ochii unei femei care tocmai a plâns, iar domnul are privirea neagră a unei mâini crâncene; dar simt și o mare tandrețe și implorare în vorbele lui, când îmi spune:

— Ajutați-ne, ne bazăm pe dumneavoastră.

Între ei, un băiețel blond, de 8 ani, purtând un tricou cu supereroul Spider-Man (!). Pare surprins să se afle aici și se uită la mine pe furiș, deopotrivă suspicios și provocator. Este ceva nebunesc în atitudinea lui, un amestec de insolență și curiozitate care denotă o inteligență ascuțită. Atent la fiecare cuvânt al meu, pare să aștepte să dau greș.

Când le cer părinților să descrie viața lor de zi cu zi, este doar o succesiune de nemulțumiri, plângeri și critici:

— Acasă e un iad în fiecare seară. Este de ajuns să îi ceri să facă ceva și se declanșează ostilitățile, fie că este vorba despre a-și face temele sau despre a se spăla pe dinți. Chiar aseară, și-a impus propriul program de televizor! La școală totul e bine, dar acasă e un infern!

— Dar de când?

— A început de mult timp...

TOTUL A ÎNCEPUT ÎNCĂ DE LA NAȘTEREA LUI

Deși nașterea a decurs bine, zilele următoare au fost îngrozitoare.

— Nimic nu-mi ieșea bine, povestește mama, cu lacrimi în ochi. Am alăptat, în ciuda problemelor, și nu știam dacă să continui sau să mă opresc. Voia mereu să fie la sân. Iar pe mine mă durea. Nu aveam încredere în mine. Mă simțeam singură, total neajutorată, copleșită. Nu știam ce să fac atunci când plângea. Relația noastră a fost foarte dificilă încă din primele clipe. Lucrurile au mers prost între noi încă de la început.

Fără să-și dea seama, îmi descrie toate semnele depresiei post-partum. Și continuă:

— Apoi problemele s-au ținut lanț: a fost refluxul gastroesofagian, după care, problemele de somn. Plângea tot timpul. Primele câteva săptămâni au fost un calvar. Apoi m-am întors la muncă. A fost o ușurare. M-am implicat în mod exagerat în activitatea mea profesională, doar pentru a putea scăpa de acasă; era singura soluție să rezist. Chiar și astăzi, mă simt bine doar la serviciu.

Pierre nu se poate abține să nu se îndrepte spre poala mamei sale și să o îmbrățișeze puternic, în timp ce tatăl său privește cu admirație, dar copleșit. Acesta din urmă, parcă pentru a evita această scenă deranjantă, ia cuvântul:

— Nu doarme bine de mult timp și am făcut totul greșit.

— Cum? Ce anume, de exemplu?

— În ultima vreme, a fost infernal în momentul în care trebuia să meargă la culcare. Așa că i-am pus salteaua în garaj. Nu mai puteam suporta!

Dar Pierre a crescut foarte bine, a început să meargă de la 15 luni. Învățatul la oliță și alte abilități au fost

dobândite în mod normal și la timp. În special limbajul, spune tatăl:

— Pierre a vorbit foarte bine, de foarte devreme. Este inteligent. Acum este în clasa a III-a, iar la școală se descurcă bine. Este lăudat. Desenează genial! Ceea ce face el este magnific.

Însă tatăl a adăugat:

— Acasă, nu se mai supune regulilor și își pierde cumpătul la cea mai mică supărare. Situațiile de zi cu zi se termină cu drame, cu pedepse, iar noi ne simțim vinovați tot timpul.

Mama adaugă:

— De când s-a născut fratele său — sunt la un an distanță, totul s-a intensificat. Este diabolic! Îl necăjește tot timpul. Și atunci celălalt țipă, iar acasă e un iad. În ciuda a tot ceea ce facem pentru ei, sunt veșnic în război. Nu mai există momente frumoase. De îndată ce lucrurile merg bine, trebuie să strice totul! Suntem cu toții nefericiți.

Și pentru a încheia:

— Cu mine, este teribil. Mă trece prin toate stările. E ca și cum noi doi nu ne-am fi cunoscut niciodată.

Pierre este ghemuit în brațele mamei sale, ca un bebeluș, iar contrastul dintre descrierea părinților și realitatea care se desfășoară în fața ochilor mei este izbitor. Este vorba despre același copil? Nu mă îndoiesc de asta, dar mă gândesc că în spatele acestui drăcușor trebuie să fie un băiețel foarte vulnerabil...

Complet depășiți de situație, acești părinți nu mai știu cum să trăiască cu fiul lor. Dacă sunt prea blânzi, nu sunt suficient de blânzi; dacă sunt prea stricți, sunt văzuți ca niște persecutori. Ce impas!

Decid să discut cu copilul, singur, și îi rog pe părinți să aștepte pe coridor.

IMATURITATE SAU TIRANIE?

Pierre confirmă cele spuse de mama sa, recunoscând că îi este greu să fie ascultător și că nu este

întotdeauna drăguț.

— Uneori nu fac ceea ce îmi spune, cum ar fi să mă spăl pe dinți sau să-mi fac ordine în cameră. Dar chiar nu am chef.

Este foarte conștient de dificultățile cauzate de atitudinea sa, dar totul pare să-l copleșească. Este nefericit și îmi spune că nu știe cum să găsească o soluție. Îl rog să deseneze, pentru că am înțeles că se pricepe la asta. Iar în timp ce continuăm să vorbim, desenează „o poveste preistorică“, cu un monstru amenințător — jumătate dinozaur, jumătate dragon —, care se află singur în fața unei mulțimi de soldați înarmați cu arme de epocă pe care le enumeră: arcuri, săbii, spade, lănci, sulite, halebarde și alte pumnale. Însă acești soldați par neajutorați și nici scuturile, nici coifurile nu-i pot proteja să facă față puterii monstrului. Dincolo de metaforă, se pare că Pierre a înțeles că soluția la problema care îl frământă face parte din povestea pe care o are în fața ochilor. Cum va găsi el o cale de ieșire din această confruntare? Enigma are legătură cu preistoria, cu preistoria lui... cu povestea care precedă sosirea lui.

Această primă ședință m-a convins: Pierre are capacitatea de a povesti și de a elabora. Este sociabil, neastâmpărat, și creativitatea lui este intactă. A fost chiar de acord să vină să mă vadă din nou. Mă îngrijorează mai mult mama lui, care este tristă și plină de vinovăție.

În următoarele săptămâni, m-am întâlnit de mai multe ori cu Pierre pentru a discuta despre dificultățile din familie și despre rolul său în aceste conflicte. Deși este de acord că uneori se află la originea tensiunilor, mesajul său principal este că, de cele mai multe ori, este „vina celuilalt“... Atunci când vorbește despre fratele său, spune:

— Mă întreb de ce s-a născut!

Discursul său se învâрте în cerc, fără să ia distanță față de sine. De mai multe ori, el este de acord că face

tot ce-i stă în putință pentru ca lucrurile să meargă prost, dar fără să știe de ce acționează așa.

— Eu creez o atmosferă neplăcută; este vina mea. Mă întristează. Mai ales când tata îmi ia consola!

Conflictele persistă. Nu vrea să mai vină să mă vadă, întrucât are impresia că nu are rost. Oare își dorește să decidă el ritmul și frecvența întâlnirilor?

Analizez situația cu mama sa, care confirmă dificultățile familiale:

— Este la fel, ba chiar mai rău. Pierre este egocentric, vrea totul numai pentru el, nu suportă frustrarea, caută plăcerea imediată, nu-i respectă pe ceilalți, nu se îndoiește de sine, nu ajută în casă... Este infernal! Viața familiei este condusă de cerințele și capriciile sale.

Aceasta adaugă:

— Între noi doi lucrurile merg tare rău. Relația noastră este clădită pe conflict. Mereu caută să se certe cu mine. Îmi scoate în evidență incapacitatea de a fi o mamă bună. Descalifică tot ceea ce fac. Este un eșec! Nu știu ce să fac și îl învinovățesc. Tatăl său țipă în fiecare seară. Până și el cedează, în ciuda răbdării sale. Uneori Pierre este nesuferit. Cum o să găsim plăcerea de a ne petrece timpul împreună? Toată lumea este obosită.

Oare relația dintre Pierre și mama este marcată doar de confruntare? O mare tristețe, combinată cu un sentiment de nesiguranță psihică, domină întâlnirea. Părintele și copilul se agață unul de celălalt, părând să se întrebe: „Până când... ?” În orice moment poate să se aprindă o scânteie. Anxietatea pune stăpânire atât pe mamă, cât și pe copil. Cu nevoia imperioasă și reciprocă de a-l testa mereu pe celălalt; de a ști dacă va răspunde, de a trimite mingea înapoi în terenul adversarului... De a ști dacă există sau nu pentru celălalt.

În mod paradoxal, Pierre pare să aibă tot ce-i trebuie pentru a fi fericit. Într-un fel, e un copil-rege. Îmi amintește de Abdallah, copilul demonic care apare în

Tintin în Țara Aurului Negru, autorul tuturor răutăților și care amplifică conflictele până la a-i înfuria pe adulții din jurul său. În ciuda tuturor criticilor și înjurăturilor la adresa lui (iar căpitanul Haddock chiar se pricepe la înjurături), nu s-a rezolvat nimic. Pe măsură ce trec paginile, acel copil este din ce în ce mai insuportabil. Abdallah este întruchiparea copiilor excesiv de răsfățați, de valorizați și de protejați, fiind întruchiparea tuturor permisivităților parentale. Așadar, vorbim despre un puși prost-crescut și capricios? Copilul-rege a devenit tiran? E o situație dureroasă ori mai degrabă patologică?

Mama lui Pierre mă întreabă despre rolul ei de mamă și îmi explică îndoielile și ignoranța ei:

— Mama mea era dură și rigidă, distantă, chiar insensibilă. Nu a avut niciodată momente de tandrețe cu mine. Mă înspăimânta, îmi era frică de ea. Nu știu ce este o mamă bună. Nu am avut un model...

Îmi prezintă câteva frânturi din preistoria lui Pierre... La sfârșitul ședinței, această mamă, în lacrimi, face un act ratat:

— Măine, e *vina* [în loc de „ziua”] mamelor; sunt singură cu cei doi copii și mă tem de acel moment.

Cu asta, a spus totul!

COPIL CU DOUĂ FEȚE

După ce s-a terminat ședința, m-am gândit la Pierre, care era atât simpatic, cât și insuportabil. Cum poate fi uneori plăcut și înțelegător, iar alteori feroce și teribil? Pe cât de rezonabil și liniștit e la școală, pe atât de îngrozitor și insuportabil este acasă.

Pierre îmi amintește de Ianus, zeul mitologic roman cu două fețe. El singur conduce lumea. Este reprezentat ținând o cheie într-o mână și un toiag în cealaltă, pentru a indica faptul că el este gardianul și că prezidează căile și destinul. Așadar, el este cel care decide... Deține Pierre cheia problemei?

Ceea ce este esențial de luat în considerare este faptul că nu este vorba despre un joc dublu sau despre o dublă personalitate, ca în *Straniul caz al doctorului Jekyll și al domnului Hyde* al lui Robert Louis Stevenson. Nu există duplicitate în cazul lui Pierre, acesta nu vrea să fie așa cum este, chiar dacă recunoaște că, uneori, nu se poate abține să nu-și provoace mama, ca să testeze limitele, ca să dovedească faptul că există, chiar dacă asta înseamnă să treacă peste capul ei; nu are nicio dorință de a face rău sau de a distruge. Pierre nu se joacă și nu este conștient de posibila sa influență asupra adulților din jurul său. Acest lucru nu reflectă nici o alegere, nici o atitudine conștientă. El clarifică acest lucru, spunând că totul îl depășește; că uneori diavolul preia controlul.

După aceea m-am întâlnit de mai multe ori cu Pierre și cu tatăl său. În ciuda programului său încărcat, își face timp să fie alături de copil. Acest tată radiază bunătate și o mare tandrețe. În mai multe rânduri, îmi mărturisește că este tulburat de fiul său, pe care îl descrie ca fiind atât formidabil, cât și turbulent și extrem de obositor. Răspunde la numeroasele solicitări ale fiului său, dar simte că, pentru el, nu este niciodată suficient:

— Întotdeauna vrea mai mult! Nu știu ce să mai fac.

În vocea lui, neputința se amestecă cu admirația.

Tatăl îmi descrie scene în care se simte epuizat după ce a sărit coarda sau s-a jucat cu mingea, după ce a călărit o mătură pe post de armăsar, după ce a mers cu bicicleta. În ciuda bunăvoinței sale, distracția se termină întotdeauna prost, când Pierre vrea și mai mult sau când lucrurile nu merg conform planului. Îngrijorat de dezvoltarea fiului său, acest tată pare să-și asume pe deplin rolul de educator, dar se îndoiește de el însuși: reproșurile copilului îi sunt de neînțeles. Suntem foarte departe de acel *pater familias*, suveran, distant, rece și sever. Face prea multe? Este el prea bun, prea matern, până în punctul de a rivaliza cu

soția sa, chiar de a o substitui în ceea ce privește grija zilnică?

— Ce înseamnă un tată bun? mă întreabă acesta, cu frustrare.

De-aș avea răspunsul!

DE UNDE VINE TIRANIA

Tirania lui Pierre este extrem de bine direcționată, ea se desfășoară acasă, în familia sa. Băiatul contestă autoritatea părintească și dictează satisfacerea sa imediată prin cerințe imperative. Pune la îndoială orice instrucțiune și pare să trăiască doar pentru el însuși; evită constrângerile, ocolește obligațiile și își pierde cumpătul la cea mai mică frustrare. Când l-am cunoscut, domina familia și se impunea ca fiind cel care controlează și decide totul. Incapabil să se pună pe el însuși sub semnul întrebării, pretinde că este o victimă și se revoltă atunci când cineva îndrăznește să sugereze că și el joacă un rol în aceste conflicte.

Este vorba despre o simplă etapă de dezvoltare? Despre un eșec parental? Despre o lipsă de dialog cu părinții? Despre o criză salutară de opoziție? Despre o atitudine și un mecanism de apărare împotriva fragilității psihice?

Pierre nu este fericit, iar comportamentul său tiranic nu se bazează pe o strategie conștientă și calculată. Dimpotrivă, pe parcursul ședințelor, purtarea sa va apărea ca fiind consecința unei fragilități și a unor anxietăți uriașe, în special teama de a fi abandonat de o mamă pradă propriilor îndoieli. Tirania lui Pierre se aseamănă cu un comportament de supraviețuire, cu un răspuns la un sentiment profund de haos și cu un ecou al interacțiunilor sale timpurii cu mama sa, care au fost atât de nesigure. Chiar și astăzi, are nevoie să fie asigurat că mama lui îl iubește. Pentru că a fi iubit înseamnă a fi recunoscut, dar este imposibil să fim absolut siguri că celălalt ne iubește. Astfel, atunci când esențialul ne scapă, tentația de a

controla totul este mare, iar preluarea puterii devine o atitudine de omnipotență menită să ne liniștească, atât în ceea ce privește calitatea celuilalt, cât și în ceea ce privește propria noastră valoare. Aici nu este vorba despre lipsă de educație, ci mai degrabă despre o lipsă de stimă de sine. Și, în mod paradoxal, metoda pe care Pierre a găsit-o pentru a se liniști este să devină un tiran care are dreptate în legătură cu tot și cu toate.

Ședințele se repetă și nu aduc nicio îmbunătățire. Sunt momente dificile, în care sentimentul de eșec se îmbină cu disperarea. Pierre opune rezistență.

Până în momentul în care îmi povestește despre temerile lui. Și atunci îmi vorbește mult despre moarte.

— Mi-e teamă că s-ar putea întâmpla ceva grav, mărturisește el. Mi-e frică să nu mor. Mi-e teamă că mama nu va mai fi acolo, că nu va mai fi acolo pentru mine, doar pentru mine.

Îmi dezvăluie oare călcâiul lui Ahile? O slăbiciune fatală, în ciuda omnipotenței sale? O vulnerabilitate care ar putea conduce la moartea sa? Arată tiranul semne de slăbiciune? Oare omnipotența îi servește ca un paravan împotriva fricii de prăbușire? Sunt provocările lui menite să se asigure că mama lui nu-l abandonează și nu moare? Coșmarurile continuă să apară, iar momentele de suferință îl iau prin surprindere. În timpul ședințelor, Pierre îmi vorbește mult despre relația cu mama sa, ca și cum nu s-ar putea descurca fără ea. Îi atrag atenția că, acasă, îi este greu să trăiască independent, fără ea. Îmi confirmă acest lucru, în felul său, spunând:

— Nu vreau să cresc!

PUNCTUL CENTRAL AL PROBLEMEI

Dacă mă bazez pe descrierile primelor clipe în care Pierre și părinții săi sunt împreună, mi se pare că băiatul a integrat o imagine maternă nesigură,

neliniștitoare, o reprezentare internă instabilă și imprevizibilă.

Și acesta este un punct important, deoarece, pentru a-l accepta pe celălalt și pentru a-i respecta autoritatea, trebuie să te diferențiezi de acesta și, pentru a te diferenția de el, trebuie să devii autonom. Dar, pentru a realiza acest lucru, trebuie să fii suficient de liniștit, senin și calm. Abia în acel moment, aparatul psihic al micuțului se diferențiază treptat de cel al mamei sale.

O RELATIE DE ÎNCREDERE

Copilul-tiran este uneori prizonier al propriului comportament; depinde de noi să îl eliberăm. Desigur, el este părtaș la suferința provocată celor din jurul său, dar, în general, nu împotriva lor acționează el. Nu trebuie să luăm acest lucru nici în favoarea, nici în defavoarea noastră, pentru că există un mare pericol de a ajunge să judecăm în loc să înțelegem procesul și să căutăm soluții.

Pierre venea în mod regulat la ședințe, fără nicio obligație. Ca și cum ar fi simțit că, venind aici, învăța mai multe despre el însuși. Până atunci a preferat să joace rolul de monstru sau de tiran. Nu avea de ales. Avea prea multe de pierdut! Într-un fel, era o chestiune de viață și de moarte, pentru că anxietatea se impunea și îl lăsa neputincios. Ședințele de psihiatrie, bazate pe o relație de încredere, i-au permis să își recapete libertatea de a gândi și de a visa.

Pierre, în cadrul monitorizării sale psihologice, a realizat un fel de autoportret, care îmi amintește de picturile marilor artiști. Realizarea autoportretului nu este altceva decât reprezentarea modului în care își imaginează că îl vede mama sa. O construcție psihică, emoțională și corporală, așa cum o oglindește mama lui, o imagine înscrisă pentru totdeauna în trecutul intim și secret. Pentru Pierre, a fost greu să se formeze în fața găurii negre a depresiei mamei sale. Mama acestuia știa acest lucru, simțindu-se vinovată de

emoțiile sale și total neputincioasă în fața unui copil care cerea mereu mai mult. Iată de ce este atât de important să-i sprijinim pe părinți pentru a (re)găsi soluțiile unei anumite liniști. Unui sentiment de perspectivă și încredere în sine.

Ceea ce i-a ajutat pe părinții lui Pierre a fost să numească lucrurile. Să recunoască faptul că acestea nu au fost eșecuri educaționale, ci slăbiciuni care trebuiau vindecate.

A CREA MAI DEGRABĂ DECÂT A DISTRUGE

Au trecut câteva luni, iar Pierre și-a acceptat treptat neliniștile. Încrezător, a renunțat în cele din urmă la atitudinile sale provocatoare și la comportamentul tiranic. Fără să-și piardă temperamentul sau vivacitatea, s-a relaxat și a devenit mai calm. Nu mai are nevoie să își justifice în mod constant prezența și să creeze agitație pentru a se pune la încercare. Acceptă să cedeze, fără să piardă. Nu mai este agitat. Desigur, uneori i se întâmplă să-și piardă cumpătul atunci când este frustrat sau când se află în conflict cu mama sau cu tatăl lui, dar acceptă mai ușor autoritatea părinților, deoarece știe că nu are nimic de pierdut, dar are multe de câștigat. Nu se mai simte supus atunci când ascultă de cei mari; nu se mai simte rănit în mod narcisic atunci când mama lui îi cere ceva sau când nu primește ceea ce vrea. În ceea ce privește rivalitatea cu fratele său, aceasta persistă, dar fără a fi distructivă. Săptămâna trecută, i-a făcut chiar și un cadou de ziua lui: o carte de benzi desenate. Când l-am întrebat cum a ales-o, mi-a răspuns cu un zâmbet:

— Nu am ales-o. De fapt, o aveam dublură!

Ședințele se concentrează acum mai degrabă pe creativitatea și calitățile sale artistice decât pe defectele și neajunsurile sale. Este mândru de creațiile sale.

Recent, mi-a făcut și un cadou: un desen cu mine. Evident, petrecuse ore întregi lucrând la el și credea că

portretul era foarte bine creionat. Din punctul meu de vedere, trebuie să recunosc că a reușit să mă fixeze în acel portret (dar fără să mă aneantizeze!). Întotdeauna foarte atent la părerea celuilalt, aștepta aprobarea mea. Am acceptat portretul cu mare plăcere!

Marcel Rufo: Ca și Arthur, Pierre atrage imediat simpatia. În cazul de față, cauza comportamentului tiranic nu este absența unui tată, ci o cumplită depresie post-partum netratată în cazul mamei. Imaginea amenințătoare a bunicii materne, rece și respingătoare, confirmă această interpretare. Actul ratat al mamei lui Pierre („vina mamelor“ în loc de „ziua mamelor“) confirmă, de asemenea, acest lucru. Această mamă, involuntar nesigură, trebuie să suporte toate simptomele psihosomatice ale bebelușului său: regurgitare, plâns și probleme de somn. Așadar, cum se realizează echilibrul emoțional necesar? Întâlnirea mamă-copil, care nu a avut loc, a dus la o teamă de abandon și de moarte. Din fericire, cedarea băiatului, care s-a destăinuit terapeutului său, s-a dovedit foarte utilă.

Cât despre darurile pe care noi, psihiatrii de copii, le primim uneori la sfârșitul procesului de vindecare, eu sunt în profesie de atâta timp, încât sertarele mele sunt pline de ele; aceste cadouri sunt ca niște pietricele presărate pe drumul meu! Legat de acest lucru, Michel Soulé îmi spunea că are o colecție inegalabilă de cărți poștale cu fântâni. Cadouri de la copii cu enurezis pe care i-a vindecat!

PHILIPPE DUVERGER

COPILUL CARE SPUNEA MEREU „DA“

Întreaga familie se află în fața mea. Este „ca la teatru“, e un adevărat spectacol!

Totul începe cu câteva minute mai devreme, în sala de așteptare, unde este o agitație neobișnuită. Îl chem

pe tânărul pacient programat în agenda mea pentru următoarea consultație: Gabriel. În acel moment se ridică o întreagă familie — tatăl, mama, un băiat și doi copii mici — și, înainte ca eu să pot spune ceva, mama îmi mărturisește că a fost imposibil să găsească pe cineva care să aibă grijă de cei doi micuți și că, prin urmare, vor participa și ei. Aprob și îi invit să se îndrepte spre biroul meu. Urmează o cavalcadă. Copiii se întrec care să ajungă primul. Încă nu îmi dau seama dacă este o agitație voioasă ori un haos neprevăzut.

Apoi, când sosește momentul să ia toți loc, copiii încep să se certe. Părinții încep să strige și încearcă să îi calmeze, dar fără rezultat. Având în vedere situația, indic eu un loc pentru fiecare. Și îl rog pe cel despre care cred că este Gabriel să se așeze în fața mea: zâmbet angelic, păr dezordonat și un tricou, cam mare pentru el, cu sigla clubului de fotbal Angers SCO. Băiețelul se conformează. Jucăuș și neastâmpărat, se uită în sus la mine și pare deja să evalueze cine sunt. Am sentimentul că e un ștrengar care caută vreo boacănă de făcut.

Tatăl său, care pare indulgent, stă în dreapta lui, resemnat și epuizat. La stânga sa, mama acestuia, subțirică, dar tonifiată, îmi aruncă o privire severă. Cearcănele întunecate de sub ochii ei arată cât de epuizată este. În ceea ce-i privește pe cei doi micuți, îi trimit înapoi în sala de așteptare; vor fi supravegheați de secretară pe durata consultației. Suntem aici pentru Gabriel, nu pentru întreaga familie.

Odată ce se reinstalează calmul, începe ședința, și doamna ia cuvântul:

— Gabriel are 9 ani. Este în terapie de la vârsta de 4 ani, dar nu s-a schimbat nimic și nu se ameliorează. Ne epuizează. Este un calvar zilnic, nu suntem niciodată liniștiți. Trebuie să fii cu ochii pe el în permanență. De când era mic, nu am avut niciun răgaz. Pentru el, totul este bine și perfect; pentru noi, este un infern. Și la școală e la fel. Ultimul an școlar a

fost un dezastru! Nu ascultă de nimeni. Nu se opune, spune „da“ la tot ceea ce îi cerem, dar nu o face. Chiar ieri l-am rugat să își facă ordine în cameră. O oră mai târziu, nu făcuse nimic. Am încercat totul: pedepse, discuții, sancțiuni, șantaj... Nimic nu funcționează! Face numai ce vrea... Mă calcă pe nervi!

Mă uit la Gabriel pentru a înțelege cum vede el acest portret al lui. Pare blazat. În continuare, mama descrie dificultățile întâmpinate în găsirea unei creșe, schimbările repetate ale școlilor, numeroasele ședințe la diferiți specialiști... Și spune mereu:

— Gabriel este insuportabil. Suntem tot timpul în alertă. Relația noastră este marcată de teamă, e teama că va face vreo prostie sau că i se va întâmpla ceva rău.

Dintr-odată, mamei îi sună telefonul. O nouă întrerupere, un nou haos... Caută în geantă și își scoate telefonul mobil, nu ca să-l închidă — așa cum mă așteptam —, ci ca să răspundă! Sună fiica cea mare. În ciuda iritării mele, conversația lor continuă timp de două minute. Noi nu mai existăm. Apoi, după ce închide, reia firul poveștii, fără să se scuze pentru întrerupere. Rămân fără cuvinte! Și apoi îmi imaginez ce fel de relații și ce atenție poate să arate față de cei din jurul ei.

Ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat, ea își înșiră reproșurile într-o lungă litanie, dar — și asta mă surprinde — am impresia că această listă de nemulțumiri sună mai degrabă ca o admirație pentru niște fapte, și nu ca o reclamație. Detaliază astfel toate năzbâtiile și isprăvile fiului ei:

— S-a urcat pe acoperișul sălii profesorilor de la școală, mi-a furat telefonul mobil și a vizionat videoclipuri porno, a inundat baia, a aruncat petarde la vecini, a organizat un trafic de briose la școală... Am pierdut numărătoarea sesizărilor, a avertismentelor și a suspendărilor de la școală!

Ascult cu atenție și mă uit la Gabriel, care începe să se agite pe scaun. Însă mama nu se oprește:

— Nu ascultă regulile, nu respectă instrucțiunile, sfidează normele. Îi tot repetăm același lucru la nesfârșit, dar el nu ne ascultă. Ne pierdem timpul.

Gabriel devine din ce în ce mai agitat și o întrerupe pe mama sa ba pentru a preciza un detaliu, ba pentru a corecta o anecdotă sau a se lăuda cu isprăvile sale, cu o jumătate de zâmbet. Dar acest lucru nu o împiedică să continue. Vorbesc unul mai tare decât celălalt. Bineînțeles, mama are de fiecare dată câștig de cauză și își reduce băiatul la tăcere, dar câteva clipe mai târziu Gabriel o ia de la capăt. În ceea ce-l privește pe tată, acesta rămâne calm și tăcut; fără îndoială, e obișnuit cu turnirurile din familie. Nu-și ascultă cu adevărat soția sau fiul; este prezent, dar pare în altă parte...

Având în vedere toate aceste critici, mă întreb ce s-ar fi putut întâmpla. Investighez așadar istoria familială a lui Gabriel. Mama descrie un băiat care este „turbulent, împrăștiat, instabil, incapabil de cea mai mică atenție“.

— Nu stă locului, e mereu în mișcare, e plin de energie, nu ascultă, nu se concentrează, începe o mie de lucruri și nu termină niciodată nimic. Dacă îi cer să meargă la cumpărături, se rătăcește, uită ce are de cumpărat sau își dă seama, când trebuie să plătească, că a plecat fără bani. Mereu e la fel, nu face nimic cum trebuie. Și, pe deasupra, este capricios, obraznic și provocator. Este un eșec total. Din cauza lui, totul merge prost!

Tatăl încearcă să o tempereze pe soția sa, dar aceasta insistă:

— Din cauza lui Gabriel, eu și soțul meu suntem în conflict. Ne scoate din minți.

O FAMILIE ÎN PRAGUL IMPLOZIEI

Am impresia că am asistat mai degrabă la un proces decât la o consultație. Pare că toată lumea se plânge de

Gabriel. Așadar, în fața acestei descrieri dantești, îndrăznesc să întreb dacă există și puncte pozitive.

— Nu, nu mai sunt. Totul merge prost! răspunde mama.

— Chiar așa?

— Da. Și cel mai rău este că avem impresia că el știe asta, dar nu se schimbă. Și continuă la nesfârșit. Și totuși, are tot ce-i trebuie pentru a fi fericit!

Gabriel intervine pe neașteptate:

— Mi-ar plăcea să am alți părinți și o altă familie. Dar nu este posibil!

Este o ilustrare tipică a „romanului familial”¹⁴ care îi animă pe toți copiii, fie că sunt fericiți, fie că sunt triști. Dar acest lucru nu este pe placul mamei, care adaugă:

— Este catastrofal! Gabriel distruge totul. Nu mai putem petrece momente frumoase împreună. În plus, fură și ne minte! Acasă, a trebuit să punem un lacăt pe frigider și un cod la televizor. Nu mai pot. Nu știu ce să mai fac. Suntem disperați.

— Sunt de acord, adaugă tatăl, fără convingere. Este greu de înțeles Gabriel. De ce este așa? Totul se rezumă la el. Nu poți face nimic fără să te întrebi ce se va întâmpla. Este obositor. Nu este rău, dar nu ascultă și face doar ce vrea el. Ce să fac, doctore?

Gabriel a consultat deja o gamă largă de profesioniști: oftalmolog, kinetoterapeut, logoped, psihomotrician, ergoterapeut, psiholog, psihiatru de copii, neuropsiholog... Chiar și un terapeut holistic! Dar în zadar.

Oarecum surprins de vehemența cuvintelor mamei și de agitația pe care o percep în familie, nu am niciun răspuns și mă gândesc că ar fi o idee bună să discut puțin doar cu Gabriel, față în față, pentru a înțelege mai bine situația. După ce părinții se retrag în sala de așteptare, mă adun și mă așez lângă el. Știe foarte bine de ce se află aici, dar așteaptă să vorbesc eu. Îi explic cadrul întrevederii noastre, asigurându-l că ceea ce vom discuta va rămâne între noi, din respect pentru el

și în numele confidențialității medicale. Acesta dă din cap.

— Ce se întâmplă, Gabriel?

— Mama exagerează. Este prea exigentă... Și tata, la fel. Și ei au făcut o mulțime de boacâne când erau tineri! Cu mama este un infern! Nu este niciodată mulțumită. Orice fac, nu este niciodată bine. Este superdură; critică tot. Într-adevăr, uneori uit ce mă roagă, dar e normal, nu încetează niciodată să mă roage să fac tot soiul de lucruri. Nu-și dă seama!

Observ că, în timp ce vorbește, nu poate sta nemișcat, jucându-se cu creioanele de pe biroul meu, legănându-și picioarele, ridicându-se și așezându-se din nou pe scaun. Îmi descrie rigiditatea mamei sale și dificultatea lui de a-și găsi locul. Deși nu pune la îndoială criticile care i se aduc, nu pare totuși afectat de ele. Un anumit fatalism transpare, confirmat de această frază: „Este ca de obicei!”

Această primă ședință a fost obositoare pentru Gabriel și nu insist, dar îi propun să reanalizăm situația data viitoare. Acesta acceptă.

Am stabilit o viitoare întâlnire și, când mă întorc în cabinet, după ce l-am dus înapoi la părinții lui, îmi spun că voi avea mult de lucru și că va fi un meci strâns, dar îmi place așa.

CRESCUT CA O FIGURINĂ PLAYMOBIL

La următoarea ședință cu Gabriel, atmosfera este mai calmă. De altfel, el este mai relaxat. Spre deosebire de neastâmpăratul obraznic pe care l-am receptat prima dată, văd de data asta un copil subtil și inteligent. Schimbul nostru de replici îmi permite să întrevăd adevăratele calități care se ascund în spatele comportamentului său tulburător: o inimă simplă, o inteligență instinctivă, o curiozitate autodidactă, o candoare voltairiană și o moralitate pură. Este derutant. Este greu de crezut, văzându-l așa, că ar

putea fi tiran cu părinții săi. Din exterior, pare un înger de copil!

Gabriel are, de asemenea, simțul umorului. Când îl întreb dacă își amintește de copilăria sa, îmi răspunde:

— Am fost crescut ca o figurină Playmobil.

— Ce vrei să spui cu asta?

— Mama nu mă ascultă. Acasă, face automat doar ce vrea ea, fără să-i întrebe și pe alții. Controlează totul, dar nu ne întreabă niciodată dacă suntem de acord. Trebuie să fie așa cum a decis ea. Trebuie să fim acolo unde a decis ea.

Sunt familiarizat cu acest tip de funcționare automată, lipsită de afecte. Totul este făcut ca la carte, dar fără emoție, empatie sau sensibilitate. Educația este operațională, mecanică. Supus unei constrângeri ineluctabile, copilul trebuie să se supună. Desigur, este obiectul grijii și al atenției, dar este un obiect înrobit de dorința Celuilalt, redus la nevoia de a răspunde așa cum trebuie. Cum putem astfel să ne permitem să ne exprimăm subiectivitatea și sentimentele noastre? Cum poți demonstra că ești?

COPILUL, UN SIMPTOM AL PĂRINȚILOR SĂI?

În timpul ședințelor pe tema conflictelor în relațiile de familie, observ două tipuri de situații: pe de o parte, copii care nu au „destui părinți” (copii neglijăți, copii în plasament); pe de altă parte, copii care au „prea mulți părinți” și care sunt copleșiți de probleme parentale din care le este greu să se sustragă. În toate cazurile, după cum spune Lacan, simptomul copilului este un răspuns la adevărul cuplului parental¹⁵. Acest adevăr al cuplului este o enigmă pentru copil. Ca răspuns, copilul vine cu propriul simptom.

Și mai sunt și copiii bolnavi, care suferă de o patologie psihologică. Ar putea fi acesta cazul lui Gabriel?

NETED CA UN ECRAN

Mă întâlnesc cu Gabriel în mod regulat.

Cu el, nu există conflicte, nu există opoziție, nu există violență. Desigur, se întâmplă să se împotrivească sau să nu fie de acord, dar în cele din urmă spune întotdeauna „da“. Când este certat, ascultă în tăcere și pare să aștepte să se termine predica sau mustrarea, pe care o acceptă fără să clipească. Este și mai insuportabil! Nu contestă autoritatea, ci o deviază. Este ca și cum nu s-ar prinde de el. Paradoxal, acest lucru îi conferă putere și omnipotență asupra celeilalte persoane.

Mă întreb cum s-a construit relația lui cu Celălalt și cu lumea. Mi-am spus că ar trebui să vorbim din nou despre asta și să ne întâlnim din nou cu mama lui, ceea ce i-am și propus. La următoarea ședință, este acolo, nerăbdătoare și inflexibilă.

— Aș vrea să știu cum au decurs primii ani ai lui Gabriel.

— Difcil. Soțul meu și cu mine eram în toiul căutării unor locuri de muncă și, prin urmare, nu eram foarte disponibili. Cu siguranță a avut de suferit din cauza absențelor noastre și a lipsei de disponibilitate. Petrecea zile întregi la creșă, iar seara, nu aveam timp să ne ocupăm de el. Îi plăcea foarte mult tableta. Încă din primele luni, i-a plăcut tableta și se calma atunci când i-o dădeam. De altfel, după un timp, o cerea singur. Devenise ursulețul lui de pluș (!). Seara și în weekenduri, putea petrece ore în șir în fața ecranului. Era calm și părea fericit. Între timp, eu îmi vedeam de treburile mele.

Nu-mi vine să cred și încep să înțeleg mai bine experiența lui Gabriel. Sarcina psihiatrului este de a-l găsi pe copil acolo unde acesta s-a pierdut, iar eu am impresia că Gabriel s-a pierdut de mult: lăsat în voia lui și a tabletei sale, într-o lume virtuală fascinantă, dar hipnotizantă. De ani de zile, se adaptează în felul lui, dar mi se pare foarte singur. Pentru mine, este

vorba despre reintroducerea prezenței, bunăvoinței și umanității: cu alte cuvinte, total opusul tabletei.

FĂRĂ ECRANE ÎNAINTE DE VÂRSTA DE 3 ANI

Ecranele ne-au invadat pe toți, adulți și copii deopotrivă. Nu suntem încă pe deplin conștienți de consecințe, în special în cazul copiilor foarte mici. Cu toate acestea, cred că ecranele perturbă grav mediul interacțiunii. În cadrul consultațiilor noastre, vedem din ce în ce mai mulți copii mici (sub 3 ani) care suferă de sindromul supraexpunerii timpurii și excesive la ecrane, copilași cu întârzieri de limbaj, cu probleme de atenție și cu dificultăți de interacțiune.¹⁶

Cei mici sunt fascinați și uluiți de ecrane. Devin prizonierii acestora. Iar dacă îi îndepărtați de ecrane, după o expunere zilnică îndelungată și repetată, au crize violente și devin complet dezorganizați. Frustrarea este insuportabilă. Se metamorfozează în mici tirani care își cer ecranul, se rostogolesc pe podea și țipă de disperare. De parcă ar fi o chestiune de viață și de moarte! Acești copii și-au pierdut capacitatea de a se detașa și sunt literalmente dependenți. Așadar, pericolul pentru părinți este, în mod paradoxal, să le dea înapoi tableta pentru a calma această furie. Exact ceea ce nu trebuie făcut! Pentru că, deși par mai calmi în fața unui ecran, ce se întâmplă în capul lor, în imaginația lor, în lumea lor interioară? Care sunt efectele asupra gândirii? Ce construcție psihică se formează?

Unii părinți au impresia că aceste tablete și ecrane sunt bune pentru stimularea vigilenței. Pot considera chiar că favorizează inteligența. Aceste iluzii parentale sunt formidabile. Ecranele îi alienează pe copiii mici și le impun comportamente pe care nu ei le aleg. Ecranele zgândără creierul, dar nu dezvoltă abilități de reflectare. Ele pun stăpânire pe viața copiilor. Acest lucru poate deveni o formă de dependență timpurie,

adică o nevoie irepresibilă. Nu ne mai aflăm într-o activitate ludică efectuată împreună, ci în alienare.

Aceste ecrane impun zgomote, culori și imagini (adesea bine realizate), nu întotdeauna ușor de înțeles de către cei mici, dar captivante și, prin urmare, foarte atractive. Se produce o hiperstimulare vizual-perceptivă. Cum îi poți rezista? Copiii sunt efectiv captivi, și nu doar acasă. Este suficient să ne uităm la ceea ce se întâmplă în viața de zi cu zi. Ecranele — smartphone-uri, televizoare, computere, telefoane etc. — sunt peste tot: în sălile de așteptare, supermarketuri, gări, mașini... Nu putem scăpa de ele. Iar primii captați sunt adulții. În timp ce adulții sunt capabili să își închidă telefonul mobil sau tableta, un copil de 2 ani și jumătate nu este capabil să o facă.

Cei mici au nevoie de o interacțiune vie cu părinții lor sau cu orice alt adult sau copil. Aceste momente de interacțiune sunt fundamentale: le permit să asimileze limbajul, să își regleze atenția, să se adapteze la mediul înconjurător, să experimenteze și să împărtășească emoții. Emoțiile sunt esențiale pentru înțelegerea lumii. Aceste relații cu ceilalți favorizează acordajul afectiv, acea capacitate a copilului mic de a se adapta la ceilalți, de a nu fi nici prea departe și izolat, nici prea aproape și legat. Acest dans interactiv încurajează crearea unei lumi în profunzime mai degrabă decât a unei lumi plate (precum cea de pe ecran). Dacă cei mici sunt supraexpuși zilnic la ecrane, acest lucru poate duce la o desincronizare a interacțiunilor și la probleme de relaționare marcate fie de agresivitate, fie de izolare; acești copii sunt, de asemenea, mai puțin drăgălași și simt mai puțină plăcere în contactul cu ceilalți.

COPIII NOȘTRI MERITĂ MAI MULT!

În fața ecranelor, am impresia că acești copii sunt mai degrabă supuși decât liberi să aleagă. Atenția lor este fixată pe ceea ce se află în fața lor, și nu pe un obiect

printre altele (o carte, o minge etc.). Nu este aceeași calitate a atenției. De fapt, suntem departe de atenția împărtășită (atenția dezvoltată atunci când ne privim unii pe alții), de atenția comună (când privim împreună același obiect) sau de atenția profundă (când ne pierdem în reverie); în fața ecranelor, atenția este una impusă, fixă. De altfel, mai degrabă decât de atenție, este vorba uneori de siderație sau de încremenire. Aceasta împiedică gândirea, nu permite visarea, dezvoltarea imaginației sau plăcerea de a te bucura, făcând apel la propriile gânduri și la propriile resurse. Copilul este singur atunci când este siderat. Drept urmare, copiii mici care sunt dependenți de ecrane își pierd o parte din capacitatea de a se adapta la lume, de a dezvolta relații suple și o flexibilitate psihologică. Aceștia nu mai sunt capabili să facă distincția între lucruri și au dificultăți în a se organiza, în a clasifica percepțiile și în a prioritiza informațiile pe care le primesc. Uneori le este chiar dificil să înțeleagă ceea ce trăiesc și să explice ceea ce simt. Îi lovește o formă de alexitimie¹⁷.

Mai mult, ei nu învață să se joace singuri, să își folosească resursele interioare pentru a-și hrăni imaginația și au dificultăți în a deveni conștienți de ei înșiși și în a se conecta cu emoțiile lor. Fără viață afectivă, cum putem înfrunta lumea? Constituirea sinelui poate fi amenințată. Copiii devin rigizi și prizonieri ai unui comportament legat de ecran; sunt literalmente captivi ai imaginilor care îi impresionează. Și cu cât expunerea durează mai mult, cu atât crește riscul de daune permanente și ireversibile.

Pentru acești copilași supraexpuși la ecrane, timpul liber devine o sursă de plictiseală. Nu știu ce să facă, sunt mai puțin creativi. Am observat, de asemenea, că există mai puțină visare cu ochii deschiși și mai puțină capacitate creativă de a desena sau de a se juca. Iar când se plictisesc, cer tableta. O soluție simplă, la îndemână. Dependență de obiect.

JUCAȚI-VĂ CU COPIII DE CINCI ORI PE ZI!

Problema supraexpunerii timpurii la ecrane ar trebui să fie abordată în mod sistematic în timpul examinării medicale și psihologice a fiecărui copil. Această explorare ne-ar învăța cu siguranță foarte multe și ar explica, fără îndoială, anumite tulburări. Însă chiar și adulții sunt depășiți și copleșiți de ecrane. Iar copiii îi imită pe adulții din jurul lor. Prin urmare, prevenția începe prin a reflecta asupra comportamentului nostru ca adulți și părinți...

Obiectivul meu nu este de a demoniza ecranele, ci de a ne pune întrebări cu privire la efectele lor psihologice asupra copiilor sub 3 ani. Toți profesioniștii din domeniul sănătății (creșe, grădinițe etc.) împărtășesc acest sentiment de pericol din cauza supraexpunerii repetate. Dacă ar trebui să trimit un mesaj părinților, le-aș spune: „Jucați-vă cu copiii de cinci ori pe zi“, pentru a parafraza sloganul care încurajează consumarea a cinci fructe și legume pe zi.

Care este mai exact situația lui Gabriel? Ideea aici nu este de a face o legătură cauzală simplistă între supraexpunerea la ecrane din copilăria timpurie și apariția tulburărilor din adolescență. Ci pur și simplu vrem să punem în discuție comportamentul lui Gabriel și relația lui cu Celălalt, cu lumea. După cum știm, în copilărie, și în special în prima copilărie, se formează viziunea noastră despre lume și se naște în noi limbajul. Cum și-a construit Gabriel relația cu lumea? Cum a reușit consola să-i calmeze temerile? Cum a umplut tableta golul și singurătatea?

Mama lui mi-a povestit într-o zi o anecdotă care a răspuns parțial la întrebările mele:

— Într-o zi de decembrie, când avea 2 ani, am mers la cumpărături. În parcare supermarketului, l-am văzut îndreptându-se spre o baltă. Am crezut că va sări cu ambele picioare... Dar nici vorbă de așa ceva! S-a ghemuit și, cu degetul arătător, a atins suprafața ca și cum ar fi fost un ecran! M-a uimit.

Ascultând-o, și eu m-am gândit că relația sa cu realitatea trebuie să fie oarecum tulburată... În timp ce mama lui vrea ca el să-i asculte fiecare cuvânt, Gabriel are lumea la vârful degetului.

MENTINEREA CONTROLULUI

Mama îmi mărturisește că Gabriel a fost mereu dependent de ecrane și că este și astăzi.

— De îndată ce ne întoarcem cu spatele și are puțin timp liber, de îndată ce este singur în camera lui, reflexul său este să pună mâna pe smartphone sau pe tableta familiei. Nu se poate abține. Mereu a fost așa. Indiferent cât de mult îl privăm de ecrane, reușește întotdeauna să ocolească interdicțiile. Este machiavelic! Este un război permanent. Bineînțeles, nu este fericit când îl privăm de ceea ce îi place și, ca toți copiii, nu acceptă frustrarea, dar se împacă cu ideea. Nu se opune, ci din contră, Gabriel spune mereu „da“ la tot ceea ce îi cerem, dar nu face decât cel taie capul. Uneori ne întrebăm dacă nu cumva e surd.

În ceea ce mă privește, mă interesează mai mult cum vede Gabriel locul celuilalt. Nu cumva pentru el, la fel ca în orice joc video, este un personaj pe care îl poți manipula după bunul plac, pe care îl poți schimba în funcție de starea ta de spirit și cu care te poți juca? Să fie oare Gabriel maestrul jocului? Nu văd nicio dominație machiavelică sau vreo manevră subtilă din partea lui. Este adevărat că uneori se consideră o victimă, dar nu face din asta o plângere recurentă. El preferă să lase furtuna să treacă și să aștepte zile mai bune. Apoi, discret, imperturbabil, revine la obiectivul pe care și-l propusese.

— În prezent, este ca și cum el decide totul, repetă mama. Dă o impresie de insolență, chiar de provocare. Iar când îl muștrăm, pare insensibil. Vorbește puțin, rareori argumentează. Singurul lucru pe care ni-l tot spune este că și noi suntem tot timpul în fața ecranelor. Și nu greșește! E ca și cum ar trăi într-o

lume fără pedepse... sau, mai degrabă, într-o lume în care pedepsele nu au niciun efect. Pentru el, este ca o impunitate totală. Așadar, face ceea ce vrea, primește satisfacție instantanee și nu se gândește la consecințele comportamentului său. Ne sperie, nu suntem niciodată liniștiți.

Gabriel este descris ca un copil greu de suportat, cu o formă de tiranie pasivă. Nu este nici agresiv, nici despot, pentru că aparent acceptă totul, dar debordează și își copleșește părinții, care sunt epuizați și copleșiți. Foarte greu de înțeles, este pretutindeni și nicăieri, foarte prezent, dar nu se impune; pare să fie conștient de probleme, dar nu-i pasă... Înțeleg îngrijorarea părinților. Comportamentul său îi conferă o poziție de omnipotență.

„ESTE ADHD!“

După câteva săptămâni, mama își dorește să ne vedem.

— Este ADHD!

Cu cuvintele acestea a început această nouă consultație.

— Am făcut testele, are ADHD!

Fără să mă anunțe în prealabil și paralel cu monitorizarea fiului ei de către mine, l-a supus unei evaluări neuropsihologice în oraș și, fluturând raportul testelor psihometrice, mi-a spus, triumfătoare:

— Știm în sfârșit ce are! E totul aici!

Ar putea fi redus copilul la un raport? La un sindrom? Ce este tulburarea de hiperactivitate cu deficit de atenție (ADHD)?

Fiecare epocă își stigmatizează în felul său „copilul îngrozitor“ născut din nenorocirile acelor vremuri: mici diavoli, copii indisciplinați, hoți, mincinoși, rebeli, derbedei, sălbatici, scursuri... Copilul hiperactiv este o figură a culturii și, în acest sens, se regăsește și în domeniul dreptului și al psihiatriei: de la copilul delinvent la copilul pervers, trecând prin

cel instabil, fugar și tiranul domestic. Am întâlnit mulți părinți ce erau speriați de agitația sau de trăsăturile de caracter ale copilului lor, care deveniseră ciudate și de neînțeles! Și am văzut destui părinți care interpretau simptomele copilului lor prin raportare la propria lor experiență (de exemplu, „Când eram copil, eram exact ca el“). Dar, în acest caz, cine este cel îngrozitor: părintele sau copilul? Tiran al familiei, copilul pare să dezvăluie o stare de disconfort sau o simptomatologie aparținând părinților. „Mic drăcușor“ (în cel mai bun caz) sau „copil îngrozitor“ (în cazurile îngrijorătoare), acestea sunt, înainte de toate, calificative pentru a-l desemna pe Celălalt, așa cum e văzut de vorbitor.

Este adevărat că ADHD poate duce la un comportament descris ca fiind tiranic. Există trei tipuri principale de tulburări de tip ADHD:

- Lipsa de atenție atât la școală, cât și la activitățile extracurriculare. În clasă, copilului îi este greu să se concentreze și are dificultăți în a le povesti părinților seara ce a făcut în timpul zilei. Rătăcește sau uită lucruri, dă impresia că este cu capul în nori când i se vorbește, are dificultăți în a urma instrucțiunile (în clasă sau acasă), tinde să uite detalii importante și face greșeli din neatenție. Are dificultăți de memorare (care pot varia în funcție de informația care trebuie reținută; de exemplu, poezia este mai ușor de memorat pentru că este ritmată) și de organizare (birou dezordonat, foi împrăștiate în ghiozdan, carte de citit cumpărată cu o zi înainte de test), dând impresia că trăiește doar în lumea lui.

- Impulsivitate verbală și motorie. Este vorba despre tendința de a acționa înainte de a gândi, despre a spune „nu“ de îndată ce ni se cere să facem ceva și apoi, după o perioadă de reflecție, să ajungem să spunem „da“. Uneori, acest lucru poate duce la crize de furie majore care sunt greu de reprimat. Copilul are dificultăți în respectarea regulilor și instrucțiunilor; îi întrerupe pe ceilalți, este în centrul atenției și nu

reușește să-și ascundă nerăbdarea (nu știe să aștepte, nu-și poate păstra locul la coadă). Intoleranța față de frustrare și comportamentul periculos completează tabloul.

– Hiperactivitate, care variază foarte mult de la un copil la altul, dar și în timp. Dificultatea de a rămâne așezat pe scaun (se ridică de la masă de mai multe ori, nu reușește să stea pe scaun în clasă, își schimbă constant poziția la cinema etc.). Este în continuă mișcare (lucrează învârtind un creion între degete, se balansează pe scaun, își scutură picioarele etc.) și uneori are probleme în a adormi atunci când este hiperactiv psihic (nu se poate opri din gândit atunci când este în pat).

Este adevărat că Gabriel prezintă unele dintre simptomele acestui sindrom complex. Dar cum rămâne cu lipsa de atenție, când el este de fapt capabil să stea în fața ecranului ore în șir? Ce putem spune despre impulsivitatea și înclinația lui de a face prostii fără să se gândească la consecințele faptelor sale, când, în același timp, dă dovadă de cumpătare în clasă sau în timpul ședințelor? Cum rămâne cu hiperactivitatea lui câtă vreme poate sta ore întregi jucând jocuri video?

Mi-am exprimat îndoielile față de mama lui Gabriel, care aștepta o rețetă miraculoasă pentru a-și ajuta fiul să depășească dificultățile. Îi explic că, deși există tulburări de acest tip, ADHD nu explică totul. Nu vrea să asculte. Trebuie să numești lucrurile pentru a le înțelege; ai nevoie de un răspuns și de o soluție. Este un meci strâns...

DE UNDE VINE TIRANIA

Ceea ce este receptat de unii părinți ca fiind deosebit de tiranic este sentimentul de a fi copleșiți de un copil pe care nu îl înțeleg. În mai multe rânduri, părinții lui Gabriel m-au interogat cu privire la originea comportamentului fiului lor și le-a luat ceva timp să

redescopere o complicitate cu el și plăcerea de a fi împreună, cu adevărat. Odată ce încrederea reciprocă a fost reconstruită, omnipotența lui Gabriel a dispărut. De asemenea, climatul familial s-a calmat și toată lumea și-a găsit din nou locul...

Bineînțeles, au existat multe răsturnări de situație pe parcurs. Îmi amintesc un eveniment care mi-a atras atenția. Într-o zi, mama lui Gabriel m-a sunat să-mi spună că fiul ei a dispărut. Nu s-a întors de la școală. Eu însumi am devenit îngrijorat și înțeleg prin ce trec acești părinți în fiecare zi. Mai ales că nu exista niciun indiciu că ar fi fugit. Anxietatea creștea pe măsură ce ziua înainta. Apoi, chiar în acea seară, mama m-a sunat înapoi și mi-a spus că Gabriel nu fugise, ci pur și simplu se hotărâse să meargă să-și vadă bunica din cealaltă parte a orașului (ceea ce nu face niciodată). Și a uitat să le spună părinților săi. Am discutat despre acest episod în timpul ședinței, și Gabriel a devenit conștient de modul său de relaționare cu alte persoane.

CUM SĂ CREȘTI ÎN VIAȚA REALĂ

Ecranul este uneori un refugiu, iar hiperconectarea, un mod de a evada dintr-o realitate prea dificilă atât pentru copii, cât și pentru adulți. Nu vom fi capabili să combatem digitalizarea galopantă a mediului nostru. Pe de altă parte, putem facilita utilizarea ecranelor într-un mod echilibrat și îi putem împiedica pe copii să adopte posturi neautentice și să se lase pradă unor dependențe dăunătoare.

Prima dată când l-am întâlnit pe Gabriel, am fost impresionat și uimit de acest copil al cărui comportament era de neînțeles și imprevizibil. Părea rătăcit. Nu puteam să-l las singur. Am vrut imediat să îl ajut și să înțeleg, împreună cu el, prin ce trecea. A acceptat.

Am lucrat cu Gabriel mai mult de trei ani, iar ajutorul psihoterapeutic i-a permis să renunțe la

ecrane și să experimenteze plăcerea unor relații vii, nu virtuale, cu alți copii și cu părinții săi; să redescopere continuitatea în relațiile sale. Desigur, este în continuare un fan al smartphone-ului, dar acum poate să-l lase deoparte și să petreacă timp cu părinții, frații și surorile sale. Și-a făcut chiar doi prieteni alături de care s-a înscris în clubul local de șah.

Acum poate spune „nu“, fără teama de conflicte sau colaps. Din momentul în care spunem „nu“, existăm, ne afirmăm și ne găsim locul. Bineînțeles, este vorba despre un „nu“ spus atunci când trebuie, iar el a înțeles asta.

Astăzi, admir curajul de care a dat dovadă, pentru că nu este ușor să renunți la obiceiurile tale, să te îndrepti spre necunoscut, să te maturizezi și să înfrunți lumea. Dar, în cele din urmă, ne-am întâlnit pe un teren comun. Nu există întâlnire fără a fi uimit și surprins de celălalt, care se descoperă sub ochii noștri.

Marcel Rufo: Se vede că ești talentat, Philippe, se vede în impresiile inițiale, în întâlnire, apoi în timpul pe care îl petreci singur cu copilul și, în cele din urmă, când familia revine în cabinet la sfârșitul consultației, în propunerea de monitorizare. Te menții pe poziții, fără să devii niciodată pesimist, și asta este ceva ce avem în comun.

Am notat câteva aspecte interesante. Părinții spun: „Am încercat totul: pedepse, discuții, sancțiuni, șantaj...“ Dar n-au încercat niciodată indiferența, care este poate cel mai bun mod de a nu cădea în capcana întinsă de acest copil.

Și această mamă, care ocupă un loc central, se impune și vorbește la telefon în timpul ședinței... Te înțeleg că ai vrut să rămâi singur cu acest băiat! Gabriel a avut nevoie de trei ani pentru a scăpa de dependența de ecrane. Optimism versus contratransfer!

---

¹² *La Vie en désordre*, Editura Anne Carrière, 2007.

- ¹³ Instituție pariziană interdisciplinară (pediatrie, psihologie, psihiatrie) dedicată sănătății mentale a adolescenților, care include o abordare interculturală, dar și consultații pentru aparținători (*N.red.*).
- ¹⁴ Sintagma, creată de S. Freud și O. Rank, se referă la modalitatea în care o persoană își modifică legăturile genealogice, inventându-și (prin fantasmare) o altă familie decât cea proprie (*N.red.*).
- ¹⁵ A se vedea „Lettre à Jenny Aubry“ (1969), în „Deux notes sur l'enfant“, *Ornicar?*, nr. 37, Navarin, 1986.
- ¹⁶ A se vedea „L'exposition précoce aux écrans est un nouveau trouble neurodéveloppemental“, de Daniel Marcelli, *Le Monde*, Sciences et Médecine, 2 mai 2018.
- ¹⁷ Dificultate în identificarea, diferențierea și exprimarea emoțiilor sau, uneori, a emoțiilor celorlalți.

De la 12 la 15 ani

Odată cu debutul adolescenței, totul se schimbă: gata cu idealizarea imaginilor parentale! De acum, tata nu mai este cel mai puternic, iar mama nu mai este cea mai frumoasă. Dimpotrivă, defectele sunt analizate, explorate și scoase la lumină. Trăiască grupul și gașca, prietenii, ai căror părinți par inevitabil mai amicali și mai deschiși. Adolescentul aspiră să își asume riscuri, pentru că simte că de acum înainte viața îi aparține. Winnicott avea dreptate: acesta este un moment în care părinții trebuie să „supraviețuiască“.

MARCEL RUFO

EXERCITAREA DREPTULUI DE VIZITĂ

Această fată de 13 ani mi se pare foarte simpatică. Acceptă de bunăvoie să participe la întrevedere. Mama, care este la fel de plăcută, începe prin a explica faptul că fiica ei are probleme cu tatăl ei. O întrerup ca să o întreb pe fată de ce crede că a venit să mă vadă. Întotdeauna fac acest lucru înainte de a le da cuvântul părinților. Nu este vorba despre o lipsă de considerație din partea mea față de ei, dar din momentul în care adolescentul începe să vorbească despre problema lui, intervine implicarea acestuia în tratament și este facilitată evoluția.

– Am probleme cu tatăl meu, răspunde ea.

După ce vorbesc cu mama, rămân să discut doar cu adolescenta, insistând asupra a două aspecte: respectul față de părinți, chiar dacă aceștia nu sunt prezenți, și confidențialitatea. Fata îmi spune că are

probleme în a se întâlni cu tatăl ei, pe care nu l-a văzut de mai bine de un an. Refuză să se întâlnească cu el la locul de vizită stabilit de judecătorul în materie de tutelă și familie. O întreb despre nemulțumirile pe care le are față de tatăl său, dar discursul ei este foarte vag și nu înțeleg de ce refuză să-l vadă. Această simptomatologie este des întâlnită în expertize. M-aș putea gândi că e vorba despre sindromul alienării părintești (în care un părinte îl instigă pe copil împotriva celuilalt părinte, căruia i se atribuie intenții rele — *n.red.*), dar în cazul de față ar fi o interpretare total nejustificată. În cazuri precum cel de față, mamele nu se implică în decizia fetelor, dar le-o susțin în mod tacit. Fata îmi precizează:

– Tatăl meu începe să țipe... Nu mi-a răspuns la telefon..., enumeră ea acele motive neînsemnate care nu au nimic de-a face cu dramaticele abuzuri fizice sau sexuale care ar putea explica o fobie și o interdicție de a se întâlni cu un tată violent sau abuziv.

Pe măsură ce discuția noastră a avansat, mi-am dat seama că era vorba de o poveste de iubire care nu a putut să se dezvolte, ca și cum fiica ar fi luat locul mamei, care fusese abandonată la plecarea tatălui. Fiica reacționează ca o femeie geloasă, care este rănită de acest tată invalidat. I-am spus fetei că nu sunt în măsură să îi dau niciun sfat în cazul său până nu-l întâlneam și pe tată și am rugat-o să revină cu el la mine. Foarte surprinsă de propunerea mea, a mormăit că mă consideră simpatic și că acceptă această abordare, despre care a spus că este îndrăzneată din partea mea — m-a mirat reacția ei, căci eu mă așteptam la un refuz.

La scurt timp după această primă ședință, am revăzut întreaga familie, mai întâi tatăl cu fetița, mama rămânând în sala de așteptare. Spectacolul este neobișnuit, dar tipic. Tânăra s-a poziționat departe de el, întorcându-i practic spatele pe scaun, fără să-i întâlnească privirea. Tatăl, puțin speriat, nu înțelege mai mult decât mine ce se întâmplă. Ea spune că

lucrurile nu merg bine la locul de vizită, lucru pe care el îl confirmă. Insist asupra faptului că trebuie să mai încerce să se vadă și îl rog apoi pe tată să părăsească încăperea pentru ca eu să pot fi singur cu fata. Vreau să-i mulțumesc pentru că a fost de acord cu această confruntare. Îmi zâmbește cu bunăvoință. O rog pe mamă să vină și îi descriu scena teribilă care tocmai a avut loc. Aceasta din urmă nu este agresivă față de tată; ea înțelege că este necesar ca fiica lor să restabilească legăturile cu el pentru buna evoluție a vieții ei psihice, a vieții ei amoroase și a relațiilor sale viitoare.

Le propun ca în luna următoare să repete această sesiune de mediere în trei, implicând tatăl, mama și fiica.

Fata pleacă, spunând „La revedere, Rufo“, ceea ce este un semn absolut de conformare și de bună relație, deoarece, în general, în aceste cazuri, copiii și adolescenții refuză să accepte orice propunere terapeutică.

Iată un simptom important. Tații și mamele, precum și avocații și chiar judecătorii ar trebui să fie primii care să fie informați despre această explicație psihopatologică a refuzului fetelor de a-și întâlni tatăl. Acest lucru nu are nimic de-a face cu poziția părinților, ci cu teama de imaginea tatălui, o imagine pe care adolescența o iubește și o urăște în același timp, pentru că dragostea și ura sunt verișoare primare.

Philippe Duverger: Nu știu dacă putem vorbi despre tiranie în atitudinea acestei tinere care refuză să-și vadă tatăl, mai ales că ea nu pare să sufere de vreo afecțiune anume. La rândul său, nici tatăl nu pare să fie tiranizat de comportamentul fiicei sale. Perplex, în cel mai bun caz...

Așadar, este vorba despre un capriciu? Despre o opoziție adolescentină? Despre angoase oedipiene trecătoare? Este ea manipulată de mama ei într-un

conflict de loialitate de care poate că nici măcar nu este conștientă? Există un secret de familie ascuns?

MARCEL RUFO

RECORD DE FUGI

La vârsta de 12 ani, această tânără a făcut deja un tur al Europei cu fugile ei de acasă. A avut parte de momente terifiante: a fost închisă într-o pivniță din Bulgaria, a fost violată în grup, bătută, prostituată, dar nu se oprește din a fugi iar și iar de acasă.

Părinții ei, în special tatăl ei, sunt foarte iubitori. Atunci când fuge, acesta vine să mă consulte și, în timp ce mă atinge pe braț, îmi spune: „S-o luăm ușor...” Îi înțeleg confuzia, pentru că el nu-și poate explica mai mult decât mine de ce fiica lui fuge de acasă.

Într-o zi, într-o ședință între două dispariții, am rugat-o pe fată să mă însoțească la Facultatea de Medicină, unde urma să țin o prelegere pe această temă și să răspundă la întrebările publicului. Aceasta acceptă. După prezentare, unul dintre studenții mei o întreabă de ce, într-o noapte, pe când era pe cale să fugă, m-a sunat de la Gara Saint-Charles și apoi a închis brusc. Trebuie precizat că, în timpul acestui episod, în momentul în care i-am anunțat părinții și poliția pentru minori, ea a sărit într-un tren și a dispărut timp de peste trei luni. Tânăra îi dă studentului acest răspuns sublim: „Știți, domnule, cel mai greu lucru în a fugi nu este să pleci, ci să te întorci”.

Monitorizarea îndelungată a acestei tinere, care s-a întins pe o perioadă de aproximativ zece ani, a arătat o lipsă extremă de încredere în sine și de stimă de sine, ca și cum ea își găsea împlinirea prin transgresiune, trecere la act și fugă. Pericolele îi dădeau consistență. Tocmai pentru că se afla în pericol, a putut deveni ea

însăși. Își dorea întâlniri neplăcute, pentru a evita întâlnirea cu sine.

Am mai primit vești de la ea și după ce am încheiat terapia: se descurcă bine, lucrează într-o autoritate locală; din când în când, atunci când se vede cu prietenii de-ai mei, în special cu una dintre colegele mele, o roagă să-mi trimită salutări: „Salută-l pe Rufo, dar mi-e teamă să dau ochii cu el, pentru că mi-e rușine de ceea ce s-a întâmplat“. Greșește, pentru că mie mi-ar plăcea să o revăd.

Philippe Duverger: Mai degrabă decât fugă, aș numi-o rătăcire. De fapt, eu văd fuga ca pe un comportament de ruptură, cu o plecare impulsivă, de obicei solitară, limitată în timp, și care reflectă o atmosferă de conflict cu familia. Acest comportament nu este o patologie, ci o evadare ocazională și este, în esență, un fel de „a fi în altă parte“.

Rătăcirea este hoinăreala fără logică sau scop, în care fantasmezi că o să scapi de toate constrângerile, cu dorința deliberată de a te rupe de familie și de societate. Confuzia este uneori asociată cu această rătăcire. La fel ca în cazul fugii disociative (când călătoria neplanificată e însoțită de amnezia în privința identității personale — *n.red.*), scopul și finalul rătăcirii nu sunt gândite de la bun început și variază în funcție de întâlniri. Rătăcitorul este astfel condus de o certitudine extraordinară, aceea de a nu crede în nimic. Cred că și cazul acestei tinere se referă la o astfel de rătăcire.

În cele din urmă, tirania acestei povești triste vine din teroarea acestei tinere fete în fața existenței și din teribila suferință a părinților ei, care habar nu au ce i se întâmplă acesteia. Lunga monitorizare pe care o menționezi i-a permis să se așeze și să se construiască, să aibă grijă de ea însăși și să se respecte. S-a întors, chiar dacă, așa cum spune ea, asta este partea cea mai grea, pentru că este nevoită să înfrunte privirea celorlalți și sentimentele de rușine, disperare și, fără

îndoială, dezgustul de sine... ceea ce nu este lipsit de suferință. Trebuia ca cineva să creadă în ea! Și să se simtă respectată... Acest lucru i-a salvat viața!

MARCEL RUFO

FAC PE MINE, PĂRINȚII MEI S-AU SĂTURAT

Trebuie subliniat faptul că simptomatologia encoprezisului s-a schimbat. La începutul carierei mele, din 20 de pacienți cu această afecțiune, 19 erau băieți; în prezent, și fetițele se prezintă cu această simptomatologie, în special cele opoziționiste.

Formele inițiale și semnalele de avertizare ale encoprezisului constau în imposibilitatea de a face caca în afara scutecelor. Consecințele asupra abilităților sociale ale copilului sunt catastrofale. Este refuzat la grădiniță, pentru că nu folosește toaleta. Are puțini prieteni. În școala primară, nu poate participa la activitățile în aer liber. În adolescență — da, există și adolescenți cu encoprezis —, aceștia nu pot avea viață socială. La unii schizofrenici sau pacienți tineri care suferă de tulburări mintale, sau la persoanele cu dizabilități este vorba despre o lipsă de resurse și de autonomie, nu despre o incapacitate de a învăța să folosească toaleta.

Iată un adolescent care poartă un nume de împărat roman: Constantin. A venit să mă vadă de departe, pentru un encoprezis persistent pentru care toate tratamentele au eșuat: consiliere psihologică, medicație, internare, utilizarea de laxative... Testele gastroenterologice nu au evidențiat nicio anomalie. A trecut prin cursa cu obstacole a tuturor copiilor care fac pe ei.

Françoise Dolto, în teza sa de licență, „Psihanaliză și pediatrie“, citează cazul unui copil cu encoprezis care a fost operat cu succes de boala Hirschsprung¹⁸,

care menținea encoprezisul ca mijloc de opoziție și de neseparare. Încă o dată, o putem aplauda pe această mare figură a psihologiei copilului.

Când Constantin a intrat în încăpere, deși nu știam încă de ce a venit să mă vadă, eram pe punctul de a-i spune că a venit pentru encoprezis, dar mama lui mi-a luat-o înainte. Ce păcat! Acest lucru ar fi avut efectul unei baghete de vrăjitor clarvăzător, care ar fi fost foarte utilă pentru a transfera capacitățile de ameliorare către acest tânăr pacient.

În timpul acestei prime consultații, am aflat că Constantin avea o serie de puncte slabe, în ciuda evoluției sale favorabile. El rămâne în această poziție regresivă, nedorind să învețe să folosească toaleta; astfel, poate fi îngrijit ca un bebeluș murdar care țipă, plânge și nu vrea să doarmă. Întreține un tip aparte de rivalitate între frați, punându-se în postura de frate mai mic, pe când fratele său mai mic nu mai folosește deja scutece. Cere să se ocupe de el excesiv. Suferă de o incapacitate severă de a se separa de părinții săi, care nu se pot muta dintr-o cameră în alta fără ca el să îi urmeze, și se lipește de ei în mod patologic. Aceștia nu mai pot suporta. A fost respins de la orele de artă, unde nu desena decât în prezența mamei sale, dar și de la școală, unde cerea să se întoarcă la părinți; nu se poate duce acasă la un coleg de clasă și nici măcar la bunicii săi, care sunt deosebit de drăguți. Bunicul său se oferă să se ocupe împreună cu băiatul de o livadă la fel de încântătoare ca Grădina Edenului, dar copilul refuză, în ciuda dorinței sale de a face acest lucru. Îmi spune că poate merge la schi, dar nu și la plajă, pentru că face pe el și e ușor de imaginat ce s-ar întâmpla dacă ar avea un accident!

Cu toate acestea, sunt optimist. Constantin trebuie să se separe cu orice preț dacă vrea să se maturizeze. Îi prescriu această separare, din care va suferi foarte mult, dar este imposibil să abordezi adolescența cu un astfel de simptom devastator, care duce la un comportament pervers și îl împiedică să trăiască o

viață normală. Cum ai putea avea o prietenă dacă faci pe tine?

Iată ce i-am propus:

— O să fii mai bine, vei lupta și vei încerca să te vindeci. Dacă nu reușești să faci acest lucru în lunile de vară, vom lua dificila decizie de a te interna într-o unitate pentru adolescenți, unde vor fi permise vizitele părinților tăi, pentru a realiza separarea-individualizarea, care este cheia patologiei tale. Îți doresc să ai o vară frumoasă, cu momente de victorie asupra acestui encoprezis.

MARCEL RUFO

PROPRIUL TĂU TIRAN

În cadrul unei reuniuni, am întâlnit o fată de 14 ani care se afla în compania unei prietene pe care o monitorizasem anterior. Fata îmi spune:

— Aș dori să vă cer părerea, pentru că am o mare problemă.

În calitate de psihiatru pediatru sunt oarecum surprins de această abordare spontană din partea unei adolescente. În mod obișnuit, părinții sunt cei care își aduc la consultație copiii reticenți, care susțin că nu știu de ce se află acolo.

Mai precis, este o formă de coterapie și de ajutor reciproc, pe care o întâlnim adesea în centrele pentru adolescenți: un tânăr, care a beneficiat de un serviciu de îngrijire sau de sprijin, dorește să ne prezinte un prieten aflat în dificultate.

Tabloul este unul de anorexie sau mai degrabă de eurexie, ceea ce înseamnă că această tânără are o greutate normală, deși nu mănâncă. Aceasta este chinuită de crize intense de bulimie. În 30% dintre cazuri, anorecticele alternează între anorexie și bulimie, trecând de la o greutate de 27 la 80 de kilograme, în condițiile în care nu au o imagine de

sine stabilă. „Sunt slabă și fericită, dar nu mă mai pot privi; sunt grasă și sunt dezgustată, vreau să slăbesc.“ Este vorba aici despre o evoluție frecventă în anorexie.

Această adolescentă a găsit o metodă foarte comună de a nu mai slăbi: își provoacă singură vărsături — un remediu folosit de 14% dintre adolescenți, fete și băieți deopotrivă. Faptul de a vărsa pentru a slăbi ține de felul în care, în societatea noastră, domnește tirania slăbitului. În această epocă a supremației imaginii și a rețelelor de socializare, a fi slab înseamnă a fi adecvat și dezirabil. Să fii plinuț și gras este de nesuportat. Supraponderabilitatea este cauza principală a hărțuirii la școală. Persoanele grase sunt atacate de cei care visează să fie slabi. Mai mult, toți adolescenții țin o dietă primăvara, dar numai anorecticele reușesc să slăbească. Dietele sunt concepute pentru a eșua; dacă o dietă are prea mult succes, ar trebui să suspectăm o patologie morbidă. Exact ceea ce se întâmplă în cazul acestei tinere.

Este inteligentă și plină de viață. Sunt optimist, pentru că ea este cea care a venit la mine; tot ce trebuie să facem este să-i oprim vărsăturile. Și totuși, evoluția afecțiunii sale a fost teribilă, ea vomitând de până la treizeci de ori pe zi, datorită unei tehnici incredibile care presupunea apăsarea abdomenului în lateral. În fiecare zi, ea părăsește secția în care este internată pentru a-și umple rucsacul cu provizii cumpărate din magazinele din zonă. Se întoarce în unitate, se îndoapă și apoi vomită.

Acest comportament îi pune viața în pericol: vărsăturile și diareea au provocat un dezechilibru de potasiu, a suferit o hipokaliemie și, având în vedere că potasiul este vectorul electricității cardiace, exista chiar riscul unui stop cardiac. A fost internată de mai multe ori la terapie intensivă, cu niveluri de potasiu sub 2,5 mmol/l.

Potrivit acestei adolescente, la originea tulburării ar fi o agresiune sexuală. A fost forțată să facă felație. De atunci tot ceea ce îi intra în gură o dezgusta și trebuia

să fie expulzat. De ce a suferit aceste sechele, când ea a primit tratament pentru acest abuz? Pe lângă această agresiune, indiscutabilă, ea avea și o structură anorectică preexistentă, care a determinat-o să ajungă la această patologie. Își tiraniza corpul și familia, trecând de la culmi de speranță la crize de colaps.

Țin să subliniez aspectul extrem de simpatic al acestei tinere, care era inteligentă și plăcută, dar care nu-și putea reprezenta propriul corp, nu se putea iubi pe sine și care se hărțuia pentru că se ura pe sine.

După un deceniu de monitorizare, acum se simte bine. A studiat pentru a deveni dietetician — un lucru clasic pentru anorectice —, iar acum se ocupă de o unitate de fructe și legume proaspete, cu produse organice, în cadrul unei companii hoteliere. Am crezut întotdeauna în ea, iar această încredere reciprocă a ajutat-o parțial să se descurce. Când a devenit mamă, am continuat să fim precauți din cauza comportamentelor ei destul de neobișnuite atunci când venea vorba despre hrănirea copilului.

Philippe Duverger: Ai dreptate, tulburările de comportament alimentar sunt o tiranie pentru toți cei implicați: adolescenți, părinți, frați, prieteni, îngrijitori... Toată lumea este în aceeași barcă. Simptomul anorexiei îl sperie pe celălalt; pune la îndoială umanitatea noastră. De cele mai multe ori, acești tineri, în dezacord cu ei înșiși, combină violența distructivă cu o inteligență ascuțită. Între iubire și ură, între viață și moarte, există conflicte masive și regrese majore.

Fata despre care vorbești nu face excepție de la regulă. Atotputernică prin simptomul care o copleșește, ea este singurul stăpân de la bord, trasându-și cursul fără ca cineva sau ceva să o poată opri. Riscă să moară. Este diabolic!

Atunci când ne angajăm să ajutăm o tânără cu anorexie sau bulimie, facem acest lucru pe termen lung. Și mă adresez ție, în calitate de marinar, pentru

că eu cred că a fi alături de o persoană tânără cu anorexie/bulimie este ca și cum ai fi membru al echipajului pe o barcă cu vele. Este vorba despre a porni într-o călătorie, cea a adolescenței. Este de ajuns să spunem că această croazieră nu este un moment de relaxare! Există avertismente de furtună, valuri atât de mari încât amenință să răstoarne barca și chiar și mările calme pot fi înșelătoare, existând riscul să te lovești de bara din partea de jos a velei. În calitate de coechipier, nu trebuie să decizi nimic, decât în caz de urgență. Tânăra este cea care ține cârma. Tot ceea ce putem face este să intervenim pentru a-i mai oferi un moment de respiro, pentru a alege un alt curs în loc să se îndrepte direct spre recife și să eșueze.

Anorectica, la fel ca bulimica, este lacomă și intransigentă în relația de transfer. Înfometată, îl „înghite” pe celălalt. Părinții și asistentele știu foarte bine acest lucru! Mai presus de toate, nu cedați, ci îndurați, rezistați, fiți prezenți, atenți... și fermi.

Această tânără nu a fost vindecată, ci salvată. Mă bucur sincer pentru ea.

MARCEL RUFO

O AMINTIRE TIRANICĂ

Mă întâlnesc cu această fată de 13 ani în compania părinților ei: un tată tăcut și o mamă furioasă. Fata nu mi spune de ce se află aici. Mama intervine și aflu că fiica ei face pe ea și se murdărește cu fecale pe haine. Bineînțeles, vreau să spun că acest comportament nu poate continua, mai ales că mama a abandonat-o în mizeria ei și începe să aibă sentimente negative față de ea. Fata, care se opune puternic, nu vrea să audă nimic. Îi spun că va fi necesar să stea într-un centru timp de patruzeci și cinci de zile, până când situația se va rezolva, pentru a nu amesteca menstruația cu

materiile fecale. Ea rămâne fermă și se opune propunerii mele.

Îi întreb pe părinți dacă învățase anterior să folosească toaleta sau dacă acest comportament a apărut când s-a născut un frățior sau o surioară. Mama îmi spune că encoprezisul a început când avea 7 ani și că are o singură soră, cu un an mai mică, cu care are o relație bună. Tânăra este din ce în ce mai jenată la școală, nimeni nu vrea să se apropie de ea din cauza mirosului și a comportamentului ei antisocial.

Mama invocă apoi o amintire dureroasă: moartea flicelor sale gemene, la naștere, care a avut loc cu șase ani mai devreme. În acel moment, m-am întors spre fată, care a izbucnit în lacrimi. Devine din ce în ce mai înțelegătoare cu mine și îi dau o interpretare care are valoarea ei:

— Până la urmă, ai început să faci pe tine din acel moment, când au murit gemenele, pentru a fi ca bebelușii care ar fi trebuit să trăiască. Bebelușii nu știu să folosească olița, nu își controlează materiile fecale, care sunt în scutece.

Fata mă privește uimită și îmi spune:

— Exact așa este, plângând din nou și prăbușindu-se în brațele mele.

Chiar dacă nu este adevărată, această interpretare poate fi utilă. În timp, vom vedea dacă tânăra va scăpa de simptom datorită interpretării date acestei drame teribile.

MARCEL RUFO

FIRE NEGRE, FIRE ALBE

Această tânără, care intră la gimnaziu, suferă de tricotilomanie, o tulburare caracterizată prin smulgerea compulsivă a părului, ceea ce duce la alopecie pe o parte a corpului. După ce a eliminat ipoteza unei pecingine, dermatologul a trimis-o la un

psihiatru de copii. Această tulburare specifică îi afectează genele, dându-i un aspect ciudat, neîngrijit. Încă din cele mai vechi timpuri, machiajul genelor a fost folosit pentru a face contactul vizual mai intens. În acest caz, această tânără are o „patologie anti-Cleopatra“.

La fel ca majoritatea copiilor cu această simptomatologie, ea nu este deranjată de felul în care arată. Acest lucru nu doar că face parte din aspectul său, ci și dintr-un sistem de autoagresare. Onicofagia (acțiunea de a-și roade unghiile, în general de la mâini și uneori de la picioare) este mai frecventă. Persoanele care suferă de onicofagie, care sunt mai numeroase decât cele care suferă de tricotilomanie, se afișează în public; își pot roade unghiile în mod compulsiv în fața celorlalți fără nicio jenă. Tricotilomania este un comportament prin care persoana își atacă părți ale corpului pentru a-și exprima agresivitatea față de sine, și nu doar disconfortul. Agresivitatea este o protecție împotriva anxietății. Prin agresivitate, scade anxietatea. Provocarea de tăieturi la nivelul pielii face, de asemenea, parte din acest proces.

Această tânără prezintă, de asemenea, o particularitate extrem de neobișnuită. Tatăl ei, prezent la consultație, ne arată o parte din propriul chip, unde întreaga parte stângă a bărbii albe i-a fost smulsă de fiica sa. Fata pare îngrozitoare, deoarece își continuă acțiunile asupra pudelului alb, care o însoțește în acea zi și care nu are păr pe partea posterioară.

Iată o tricotilomană care nu numai că este anxioasă și autoagresivă, dar este și tiranică cu tatăl și câinele ei. Ceea ce este uimitor în această poveste este acceptarea tatălui, lipsit de barbă pe jumătate din față, și a bietului pudel cu posteriorul epilat!

Când i-am atras atenția că ea comandă ca toată lumea să fie epilată, a râs uimită și a recunoscut:

— Aveți dreptate, vreau să comand.

Philippe Duverger: Ce tânără surprinzătoare! Am întâlnit mai mulți copii care își smulgeau părul și sprâncenele, dar niciodată genele. Uneori chiar le înghițeau, rezultând clasicul tricobezoar (ghem de păr care poate bloca tubul digestiv — *n.red.*), bine-cunoscut de chirurgii pediatri. Ceea ce este deosebit de uimitor este faptul că îi face plăcere să smulgă în mod compulsiv barba tatălui ei și să smulgă firele de pe posteriorul câinelui! Cum poate tatăl să accepte acest joc sadic? Și ce spune mama?

De cele mai multe ori, fetițele fac ce e mai rău păpușilor lor, nu părinților lor. Care este miza acestei situații? În ce stadiu a ajuns la pubertate și cum acceptă ea schimbările din corpul ei? Ce încearcă să controleze, să modeleze și să transforme? Iată câteva dintre întrebările pe care aș vrea să i le adresez...

De asemenea, probabil că simte o anumită satisfacție făcând acest lucru, undeva între durere și plăcere. Un efect corporal care, de obicei, rămâne intim și afectează doar propria persoană. Cunoscut un băiețel care, sub privirea perplexă și înspăimântată a mamei sale, smulgea zilnic crustele de pe rănilor pe care și le făcuse la genunchi când a căzut, până la punctul în care rănilor nu reușeau să se mai vindece. „Mă doare, dar îmi place“, îmi spunea acesta.

Dincolo de originalitatea simptomului, se pune problema interdicțiilor și a discursului părintelui. Acesta trebuie să se facă respectat și să înceteze acest joc sadomasochist. În cele din urmă, cred că această tânără ar putea beneficia de sprijin psihoterapeutic, pentru a înțelege ce se află în spatele simptomelor sale. Altfel, acest joc sadic ar putea escalada...

MARCEL RUFO

O ANXIETATE TIRANICĂ

Într-o zi, mă aflu în fața unui copil de 12 ani, prietenos și inteligent, care prezintă semne de anxietate. De obicei, banalizăm situația, spunându-le părinților că 15% dintre copii au simptome de anxietate: nu este o patologie, ci mai degrabă un mod de a fi în lume.

Acest băiat este foarte atașat de mama lui, așa cum este și ea de el. Care dintre ei a început? mă întreb. Amândoi? Este nevoie de două persoane pentru ca legătura să rămână atât de strânsă. Acesta este un caz de separare (individualizare) dificilă.

În mod paradoxal, lucrurile s-au îmbunătățit cu colegii săi de clasă de când a început gimnaziul: vorbește despre vacanțele sale la mare și la munte și își amintește de vechile schiuri de lemn ale bunicului său. Ca toți elevii buni, este un perfecționist: o notă de 15 (din 20) i se pare a fi în pragul eșecului; și-ar dori să aibă 18 tot timpul.

La a doua noastră întâlnire, felul său de a interacționa și de a zâmbi s-a modificat. Este mai puțin atașat de mama sa, care este fericită de acest lucru, ceea ce dovedește că ea pur și simplu și-a sprijinit fiul anxios și nu era cauza acestei fuziuni. Rezultatele sale școlare s-au îmbunătățit considerabil.

Pentru a mă asigura, mama îmi spune:

— Este mai bine.

— Nu, este foarte bine, o corectez eu.

De fapt, eu oscilez între două poziții: plăcerea și dezamăgirea de a-l revedea, pentru că, acum, la a doua ședință, am simțit că mai are nevoie de mine. A crescut foarte mult, abia îl mai recunosc. Cu toate acestea, îmi vorbește despre temerile care îl invadează: boala, moartea, abandonul, teroriștii, agresiunea, animalele... Asistăm la o revenire a fricilor fiziologice din prima copilărie; e vorba despre o simptomatologie care ar fi trebuit să treacă de atunci.

Freud ne-a învățat că fricile și fobiile sunt boli ale copilăriei timpurii, în jurul vârstei de 3–6 ani, dar că nu trebuie ca acestea să persiste. În calitate de psihiatru optimist, am început să mă îngrijorez în legătură cu aceste manifestări și am cerut să îl văd pe băiat de alte patru ori, pentru a-l monitoriza mai îndeaproape. În același timp, atunci când un adolescent nu este bine, trebuie să vedem ce așteptări are el, ce proiectează în viitor. Acest copil vrea să devină notar, o profesie practică de tatăl, bunicul și străbunicul său. Îl sfătuiesc să arunce o privire pe vechile acte notariale și îi spun că vom vorbi despre asta când ne vom revedea. Prin trecut, se construiește un viitor ușor, interesant și strălucit, chiar viitorul care îl așteaptă pe acest tânăr.

Când mă întâlnesc din nou cu el, după o vară întreagă, încă mai are aceste frici — cu excepția fricii de boală, pe care o vom aborda mai târziu —, iar cele mai multe dintre ele sunt frici de agresiune. Căutăm acum originea acestor manifestări. Se pare că familia a fost victima unei spargerii, în urma căreia a dispărut un colier pe care tatăl îl dăruise mamei la nașterea băiatului, marcând intrarea acestuia în viață. Tatăl a cumpărat din nou aceeași bijuterie, dar mama o poartă mai rar, de teamă să nu-i fie furată. De menționat că, în momentul în care casa a fost spartă, s-au declanșat alarma și sistemul de ceață antifurt. De atunci, măsurile de securitate au fost intensificate și mai mult.

Înțeleg mai bine frica de moarte, de separare și de agresivitate a acestui tânăr, care s-a intensificat de la furtul acestui obiect extrem de simbolic.

Continuăm să lucrăm împreună, dar îmi este din ce în ce mai puțin frică de temerile acestui tânăr!

Philippe Duverger: Anxietatea este contagioasă! Acest băiat a reușit să te îngrijoreze deși, cum spui și tu, nu avea nevoie să vină să te vadă. Încă de la a doua consultație, îi spui: Este foarte bine. Nu simt nicio urmă de tiranie în el, mai ales că, așa cum spui și tu, se

descurcă foarte bine la școală, are prieteni, își iubește părinții, petrece momente frumoase în vacanțe...

Nu știu ce părere ai tu, dar când vine vorba despre unii copii, mi se pare că, cu cât îi vedem mai mult, cu atât mai rău devin! Cu cât ne ocupăm mai mult de ei, cu atât mai multă importanță acordăm simptomelor lor, cu atât mai mult vor crește aceste simptome. Cu alte cuvinte, rezultatul este o dramatizare dăunătoare. În acest caz, cred că trebuie să avem încredere în faptul că băiatul se maturizează și are resursele necesare pentru a face față lumii exterioare (cu toți hoții ei) și lumii sale interioare (cu fricile sale). Și eu sunt un optimist din fire!

PHILIPPE DUVERGER

AVE, JULES!

Dacă *Pinocchio* nu ar fi fost decât o fabulă didactică menită să-i sperie pe copii, posteritatea romanului nu ar fi fost atât de colosală. Pentru că, înainte să devină înțelept, periplul lui Pinocchio este cel al unui copil care tot amână să asculte. Marioneta este arhetipul copilăriei definite ca pură anarhie, ca o adevărată fabrică de boacănă.

În timp ce scriu aceste rânduri despre copilul tiran, nu pot să nu mă gândesc la o secvență din filmul *Aventurile lui Pinocchio*, regizat de Luigi Comencini. Această versiune, cu atmosfera sa de bâlci, rămâne cea mai fidelă adaptare, preluând simbolul marionetei de lemn pentru care viața nu este decât un spectacol de păpuși extins la dimensiunile lumii, iar lipsa de la școală, un univers paralel guvernat de neprevăzut și de întâlniri. Mă gândesc în special la secvența cu mărul: acest fruct este singura și unica mâncare la cină, iar Geppetto, singur și fără bani, i-l oferă băiețelului său. Pinocchio nu îi lasă nici măcar o înghițitură tatălui său, ba îi ia și cojile. Totul pentru el, nimic pentru tatăl

său: egoismul și ingratitudea fiului în fața generozității tatălui său.

Pinocchio manifestă foarte repede un temperament puternic, o mare capacitate de nesupunere și o dorință de independență care, combinate cu naivitatea sa naturală, îl vor determina să facă o serie de greșeli și experiențe pe cât de periculoase, pe atât de surprinzătoare. Pe parcursul peripețiilor sale, Zâna Albastră încearcă să-l readucă pe calea cea bună, chiar dacă asta înseamnă să-l transforme din nou într-o marionetă docilă și supusă. Dar copilul face doar ce îl taie capul, iar tatăl său adoptiv, care a plecat în căutarea lui, a dispărut din păcate pe mare.

Poate fi Pinocchio prototipul unui tiran? Sau este doar un copil?

Pentru Comencini, un copil este un copil: încăpățânat, nerușinat, neascultător, instabil, egoist, capricios, impertinent, volubil, nesăbuit, dinamic, răutăcios, sincer. Pinocchio este un neastâmpărat care nu-și ascultă decât instinctele, satisfăcându-și nevoile naturale (descoperirea lumii, urinarea, mâncarea, chiar dacă pentru asta trebuie să fure). Zâna Albastră îl salvează doar pentru a-i dicta legea coercitivă a oamenilor și a-l condiționa mai bine. Aceasta își petrece timpul emițând ordine educative și, în casa ei, doi reprezentanți ai științei (ca și cuplul nostru Rufo-Duverger) dezbat dacă trebuie să limiteze libertatea copilului, lăsându-l în starea de marionetă, sau dacă trebuie să-l educe, rănindu-l în carnalitatea sa.

Universul dur al adulților este hotărât să îl supună pe tânărul rebel.

Deși Luigi Comencini este foarte critic la adresa adulților, el nu îl judecă niciodată pe Pinocchio. Dimpotrivă, privirea lui pare întotdeauna tandră, plină de compasiune și binevoitoare. La fel, și eu iubesc copiii cel mai mult atunci când se dezvoltă în libertate, indiferent de riscurile implicate.

Aventurile lui Pinocchio este o operă sensibilă și crudă despre căutarea independenței și respingerea

standardelor morale mutilante, chiar dacă acestea pot oferi un anumit grad de siguranță. Acest film ridică o întrebare centrală în educația copiilor: este mai bine pentru ei să se confrunte cu realitatea și cu pericolele vieții, păstrându-și autonomia, sau ar trebui să se supună unor reguli sociale și morale rigide și alienante?

Iar Pinocchio, ce este oare: un rebel? un tiran pentru tatăl său? un copil-rege?

COPILUL-REGE

Copiii-regi există, pentru că există adulți care îi pun în poziția de rege și care acceptă să le fie servitori, precum Geppetto, care cedează la toate capriciile fiului său.

De ce?

Adulții care consimt la acest lucru par să se identifice profund cu acest copil-rege, căruia îi permit să exercite o putere pe care ei și-ar fi dorit să o aibă... sau să o păstreze. Căci fiecare copil este în mod fundamental o proiecție narcisică a părinților săi, așa cum scria Freud¹⁹. Dragostea pe care o investesc în el este în primul rând stima lor de sine. În acest fel, copilul asigură nemurirea Eului parental și devine depozitarul narcisismului infantil al părintelui, care proiectează asupra odraslei imaginea propriei omnipotențe infantile, la care nu poate renunța. Tocmai de aceea părinții sunt atât de sensibili la ceea ce trăiesc copiii lor, la rezultatele pe care le obțin, la succesele și eșecurile pe care le experimentează.

Astfel, copilul-rege este însărcinat cu o dublă misiune: să umple golurile părinților săi și să mențină iluzia omnipotenței infantile (asigurând, în acest fel, transmiterea intergenerațională). Copilul-rege pune în fața adulților o oglindă, reflectând iluzia propriei lor omnipotențe. Iar acest lucru este cu atât mai adevărat atunci când copilul este singur la părinți.

Jules avea 13 ani când i-am cunoscut pe el și pe cei doi părinți ai săi, la cererea mamei. De fapt, tatăl nu a solicitat întâlnirea, dar, în ciuda unui climat parental extrem de conflictual (părinții sunt separați de mai mulți ani), a acceptat să vină la insistențele fostei sale soții.

Mama este cea care ia cuvântul pentru a-mi explica situația:

— Nu mai merge. Când Jules este acasă, este un infern! Nu mai pot! Situația se înrăutățește pe zi ce trece. Se opune la tot ceea ce spun eu și face ce numai ce vrea el. Nu-și face temele, iar rezultatele sale școlare sunt în scădere. În ultima vreme, face crize de furie violente și țipă ori de câte ori este supărat. Cel mai bun exemplu este cu telefonul mobil: face crize nebunești atunci când i-l iau pentru a putea să se concentreze la teme. Ultima dată, a spart ușa de la camera sa. Nu respectă regulile și vrea să facă doar ceea ce îi place. Uneori se încuie în camera lui ore întregi și devine agresiv când îi cer să facă ceva. Jules chiar nu e bine! În plus, nu vrea să mănânce altceva în afară de șuncă, paste sau pizza, și pierde în greutate. Mă sperie!

Îl privesc pe tată, care nu reacționează. Cel mult reușește să schițeze un rânjet de dispreț pentru fosta lui soție.

Așadar mama continuă:

— Situația durează de ani de zile, iar lucrurile s-au înrăutățit în ultima vreme. Nu îi stă capul decât la jocuri video și, dacă ar putea, și-ar petrece toată ziua în fața calculatorului.

În fața acestui rechizitoriu matern, nu pot să nu mă gândesc la cuvintele lui La Bruyère: „Copiii sunt îngâmfați, disprețuitori, irascibili, invidioși, curioși, interesați, leneși, nestatornici, timizi, neastâmpărați, mincinoși, înfumurați; râd și plâng ușor; au bucurii exagerate și necazuri amare pe subiecte foarte mărunte; nu pot să suporte răul și le place să îl facă: sunt niște oameni în toată regula”²⁰. Să fie aceasta o caricatură a unui copil-tiran?

Jules are custodie alternantă: o săptămână stă la un părinte, apoi o alta la celălalt părinte. Așadar, mă adresez tatălui pentru a-i cere părerea.

— La mine, totul este în regulă, răspunde el. Într-adevăr Jules nu prea muncește, dar când îl rog eu, o face. În plus, eu nu opresc *wi-fi*-ul în fiecare seară din săptămâna în care băiatul stă la mine!

Tensiunea din cadrul cuplului este evidentă, așa că, înainte de a intra în miezul problemei, aș vrea să aflu mai multe despre separarea părinților.

UN CONFLICT CONJUGAL

Părinții s-au despărțit când Jules avea 5 ani. Existau multe neînțelegeri, iar acesta ar fi asistat la scene și a auzit „lucruri neplăcute pentru un copil“, spune mama sa. În timpul separării, Jules a locuit cu mama din motive de ordin pragmatic; își vedea tatăl în fiecare weekend. De trei ani, petrece câte o săptămână la fiecare. De-a lungul timpului, tensiunile dintre părinții săi nu s-au atenuat, iar climatul a rămas foarte încărcat.

Când îl întreb pe Jules cum i se pare situația, nu ezită:

— E o porcărie! M-am săturat. Ei nu sunt niciodată de acord. Dar, oricum, nu-mi pasă.

— Eu și soția mea nu am avut niciodată aceeași părere despre cum să îl creștem pe Jules, explică tatăl. Întotdeauna voia să decidă totul și, de îndată ce îmi dădeam cu părerea, era război între noi. Jules era foarte conștient de acest lucru și a profitat de asta. Când voia ceva, venea la mine. Un mic strateg... Pentru soția mea, sunt importante notele de la școală. Eu nu mă uit la rezultatele școlare. Ceea ce îmi doresc eu este ca el să fie fericit.

— Felicitări pentru rezultatul obținut! intervine mama.

Este Jules nefericit? La asta mă gândesc când îl văd și, din acest motiv, cred că băiatul ar putea fi de acord să se revadă cu mine pentru câteva ședințe.

Întotdeauna, am constatat eu, copiii-tirani caută o figură de autoritate, adică niște adulți care înseamnă ceva pentru ei, care sunt liniștitori și demni de această autoritate. Depinde de mine să mă ridic la înălțimea situației.

FERICIREA UNUI COPIL

De cele mai multe ori, așa cum îmi spune tatăl lui Jules, părinții vor ca copilul lor să fie fericit. Este firesc să fie așa. Dar cine definește fericirea: părintele sau copilul? Poate altcineva să decidă ce ne face fericiți?

Așa cum am explicat într-o carte anterioară²¹, fericirea nu este o chestiune de determinism existențial (nu e ceva ce poate fi determinat de voința părintească), ci de dorință; ea nu face parte dintr-o ideologie contemporană, ci este un efect ce se naște din simplul univers al circumstanțelor. Fericirea nu este un punct de seninătate și de echilibru, o situație de armonie stabilă și imuabilă sau o stare de liniște instaurată; ea este rezultatul alegerii de a trăi cu adevărat viața, cu o notă de aventură, de risc, de instabilitate și de punere sub semnul întrebării, aspecte care o fac imprevizibilă. Fericirea ne inundă atunci când descoperim că suntem capabili de ceva nesperat. Este exact opusul a ceea ce cred majoritatea oamenilor, pentru care fericirea ar fi capacitatea de a face ceea ce poți oricum face. Fericirea se naște întotdeauna dintr-o propunere pe care viața ne-o face și pe care trebuie să o acceptăm, fără să știm dinainte dacă suntem în stare să suportăm consecințele.

Cu alte cuvinte, o dorință prea mare pentru fericirea celuilalt duce la nefericire. Iar copilul poate resimți acest lucru ca pe un imperativ insuportabil împotriva căruia se va revolta. Fraze precum „Lasă-mă!” sau „Nu mă mai bate la cap” sunt dovezi ale nevoii de a nu depinde de alții pentru împlinire și fericire.

În timp ce îmi revin din reverie, o aud pe mamă spunând:

— Ceea ce nu înțeleg este cum se face că Jules este foarte respectuos în afara casei. Respectă programul, nu face prostii și este foarte critic cu cei care fac boacănă. Are valori veritabile și poate fi foarte apreciat de ceilalți. Și atunci de ce cu mine este un infern?

ANXIETATEA MATERNĂ

— Trebuie să spun că este un copil pe care trebuie să-l ții din scurt, adaugă ea. Trebuie să fii mereu în spatele lui. Dacă n-aș fi acolo, nu știu ce ar face. Dar e război în fiecare seară. Nu mai există momente frumoase. Mă îngrijorează foarte tare.

Angoasa din vocea sa este perceptibilă și nu mă pot abține să nu-i spun:

— Întotdeauna v-ați făcut griji pentru fiul dumneavoastră?

— Da, mi-am făcut griji pentru el încă de când era mic. Îmi amintesc că odată a dispărut în timp ce eram în vacanță. Se dusesse la plimbare fără să ne spună. A fost un adevărat infern! Am anunțat poliția, vecinii, familia... Toată lumea s-a apucat să-l caute. L-am găsit la sfârșitul după-amiezii, jucându-se liniștit în piațeta de alături. Mi-a făcut de toate!

Soțul își dă ochii peste cap.

— Și sunteți îngrijorată de rezultatele sale școlare?

— Absolut. O degringoladă... Nu face nimic, iar când încerc să-l ajut sau să-l fac să repete o lecție, face crize. Acum mă și insultă! Vrea să decidă totul: mesele, la ce ne uităm la TV... E împărat acasă!

— Ave! intervine Jules, cu o atitudine triumfătoare, de Cezar.

— Relația noastră este complicată, continuă mama. El nu suportă limitele, nu-i pasă de instrucțiuni. Refuză să i se impună orice. În același timp, apelează la mine, ca și cum ar avea nevoie de mine. Uneori, când mi se opune, mă tachinează, privindu-mă cu o privire șireată și provocatoare. Iar când ridic vocea, fie se eschivează și se duce în camera lui fără să răspundă,

fie mă înfruntă și mă sperie. Vrea să fie independent; vrea să fie lăsat în pace, dar, în același timp, face tot posibilul să atragă atenția. Ieri-seară, l-am rugat să își facă ordine în cameră, mi-a răspuns: „Nu-mi pasă!“, privindu-mă drept în ochi, ca și cum m-ar fi sfidat. Am insistat și el a spus: „Taci din gură!“ Apoi, cu un calm impresionant, a adăugat: „Te urăsc!“

— Doctore, seara, când vin acasă, am un nod în stomac. Mereu mi-e teamă că se va întâmpla ceva. Sunt mereu în stare de alertă... Nu mai pot! Jules este foarte ranchiunos. Poate sta bosumflat ore întregi, chiar zile întregi. Nu știu cum reușește, e atât de puternic! Îl admir! Eu nu aș fi în stare să fac ceea ce face el. Dar de ce mă disprețuiește când eu fac totul pentru el? Dragostea mea pentru el este necondiționată. Cum înțelegeți asta, domnule doctor? Aș dori niște soluții.

DRAGOSTEA MATERNĂ

În timp ce o ascult pe această mamă pierdută — care este copleșită de dragostea pentru fiul ei —, mă întreb dacă nu cumva ea ar putea fi atât o sursă de creație, cât și o forță sufocantă. Și îmi vine în minte fraza lui Romain Gary: „Cu dragostea maternă, viața îți face în zori o promisiune pe care nu o ține niciodată [...] Nu spun că ar trebui să le împiedicăm pe mame să își iubească copiii. Spun doar că e mai bine pentru mame să aibă și pe altcineva care să-l iubească pe copil“²². Oferindu-i lui Romain o iubire pasională și necondiționată încă de la o vârstă fragedă, viața i-a făcut o promisiune pe care nu o va respecta niciodată: scriitorul nu va mai întâlni niciodată o femeie capabilă de o asemenea iubire.

Dragostea nu trebuie să sufoce, altfel este tiranie. Dragostea este opusul controlului. A-ți iubi copilul nu înseamnă să-l păstrezi pentru tine, ci să-i permiți să crească și să se dezvolte împreună cu alții, să cucerească lumea și să trăiască în altă parte. Să fie fericit și fără noi. Cel mai mare dar pe care un părinte

i-l poate oferi copilului său nu este atât iubirea, ci cât a-l ajuta să dobândească încrederea în sine pentru a se îndepărta.

JULES, MAI DEGRABĂ CEZAR DECÂT FERRY

Am decis să discut doar cu Jules, față în față, pentru a-i afla punctul de vedere.

— Ce părere ai despre toate astea, Jules?

— Îmi place să-i spun acele vorbe. Și bine i-am făcut! Și-a căutat-o. Când îmi oprește *wi-fi*-ul, e ca și cum mi-ar tăia brațul, apoi se miră că sunt supărat! E mereu după mine, nu sunt niciodată lăsat în pace. În plus, pentru ea contează doar notele. Țipă mereu... M-am săturat să se ție la mine.

— Dar nu crezi că ai, și tu, o legătură cu aceste conflicte?

— Ea este cea care ar trebui să vină să vă vadă, nu eu. Eu sunt bine!

— Nu mă îndoiesc, dar eu nu mă uit aici la cine o duce mai rău. Încerc să înțeleg ce se întâmplă între voi. Cine decide, de exemplu, cum trebuie să stea lucrurile acasă?

— Păi, mama, de ce?

— Am vrut doar să știu ce crezi tu...

Jules nu este nici nebun, nici prost. De fapt, este foarte lucid, dar mi se pare că e un pic confuz în ce privește noțiunile de posibil/imposibil, autorizat/interzis. Va trebui să vorbim din nou despre asta...

— Iar la școală? Cum te descurci?

— Nu-mi place școala!

— De ce?

— Prea mult de lucru. Nu-mi place să îmi fac temele.

Nu mă pot abține să nu mă gândesc că am de-a face mai mult cu Iulius Cezar (*Jules César*) decât cu Jules Ferry (celebru ministru al Educației din secolul al XIX-lea, cunoscut pentru reformele sale laice, anticlericale — *n.red.*)... De ce atât de mulți copii își pierd interesul pentru școală, loc de învățare și

dezvoltare intelectuală? Școala noastră de stat nu-și îndeplinește misiunea?

CRIZA ADOLESCENȚEI SAU ADOLESCENT ÎN CRIZĂ?

Procesul adolescenței este un adevărat travaliu psihic, în mod necesar conflictual și mai mult sau mai puțin interiorizat. Uneori, comportamentul adolescentului îi deranjează pe cei din jurul lui, căci încalcă regulile. Acest lucru nu înseamnă că adolescenții sunt revoluționari sau sălbatici, dar au așteptări (mai ales în ceea ce privește recunoașterea), iar tensiunile pe care le resimt pot fi o sursă de frecvente schimbări de dispoziție. Pentru că este prizonierul unor comportamente pe care nu le alege, orice ar spune el. Este un prizonier din momentul în care nu are libertatea de a aștepta, de a alege. Acest lucru poate deveni insuportabil, iar izbucnirile pot fi neașteptate, chiar și pentru el.

Confruntat cu nevoia de a se afirma, Jules își îndreaptă atacurile asupra a ceea ce până atunci îl interesase în mod deosebit: părinții săi. Chiar dacă acest lucru presupune respingerea a ceea ce îl leagă de oamenii de care știe că este dependent și la care ține cel mai mult. Renunțând la această investiție, el crede că își demonstrează independența, dar o face într-un mod care îl slăbește, deoarece îl privează de o legătură importantă și de un mijloc de a-și spori statutul. Pentru a ieși din acest impas, între independența sfidătoare și dependența regresivă, el intră într-o spirală de autosabotaj, opunându-se celor din jur, întărind situația de eșec în care se regăsește și crescând, fără să știe, dependența sa.

CONFUZIE EDUCAȚIONALĂ: UN TATĂ PRIETEN...

Tatăl lui Jules mi se pare un părinte-prieten: fără îndoială, foarte înțelegător, dar total depășit de situație. Bun la suflet și plăcut, emană un farmec natural, dar nu la acest lucru te aștepti de la un tată.

Iar Jules confirmă acest lucru, spunându-mi că în casa tatălui său face ce vrea, fără restricții reale. Bineînțeles, există limite „oficiale“, dar Jules îmi spune:

— Când insist, este de acord. Și lui îi plac jocurile video. Se joacă în fiecare seară.

Dar a iubi un copil nu înseamnă să te porți cu el la fel cum te porți cu un prieten. Este esențial ca toată lumea să-și cunoască locul: amestecul locurilor și al generațiilor perturbă procesul de construire a identității copilului. Și poate fi demn de milă să vezi un tată jucând Mario Kart (joc video cu curse de karting din seria Supermario — *n.red.*), singur, pe o consolă de jocuri. Un astfel de comportament creează confuzie și nu protejează deloc o persoană tânără care caută certitudini și se îndoiește de toate. Putem împărtăși anumite activități cu tinerii, de ce nu? Dar să-ți imiți copilul, ca într-o rivalitate fraternă, cu siguranță asta nu funcționează. Copiii se așteaptă ca părinții lor să rămână în locul lor de părinți și să se comporte ca atare, și nu ca niște adolescenți întârziați care se bucură de orice fără rețineri ori ca niște adulți care nu le impun nimic și îi lasă în voia propriilor lor neliniști. Nu au nevoie de părinți copilăroși care nu acceptă că îmbătrânesc și nu-și acceptă vârsta. Dar părinții din ziua de azi acceptă oare faptul că îmbătrânesc? Tatăl lui Jules — atât prin înfățișare, cât și prin ceea ce spune — mă duce cu gândul la un tată care joacă rolul de prieten, și nu pe cel patern. Deși nu se plânge de comportamentul tiranic al fiului său, recunoaște că în ultima vreme a fost din ce în ce mai greu...

...ȘI O MAMĂ STRICTĂ

În contrast puternic, mama băiatului este foarte rigidă și trebuie respectate regulile, fără abateri. Pentru ea, severitatea este cheia succesului. Fără televizor, console sau smartphone-uri, cu lecturi obligatorii (ale

marilor clasici ai literaturii), cu teme pentru acasă în plus față de cele recomandate de școală și cu vizite regulate la muzee... Și să nu uităm de folosirea pedepselor de la o vârstă fragedă, astfel încât copilul să înțeleagă rapid care sunt limitele. În ceea ce privește jocurile video, nici măcar nu trebuie să te gândești la ele! Așa că uitați de teoriile de tip Montessori, care pledează pentru a le permite copiilor să progreseze în ritmul lor propriu! Mamele-tigru (sau mamele-dragon) nu permit niciodată odraslelor lor să își aleagă calea. Traseul este clar: spre succes și sacrificiu de sine. Căutarea succesului are întâietate în fața căutării fericirii. Atingerea excelenței, combinată cu succesul social, a devenit o problemă reală pentru unii părinți, care văd în copiii lor o oportunitate de a urca pe scara socială. Limbile străine, artele, sportul: fiecare aspect al vieții unui copil devine un mijloc de afirmare sau chiar de a face carieră.

Dar, atenție, plasarea copiilor pe un pedestal și supraîncărcarea orarului lor, până la a le programa chiar și (micile) momente de odihnă, împingându-i din ce în ce mai mult spre succes, pot duce la răzvrătiri violente...

Jules nu este independent, constată mama sa. Dar cum ar putea fi când programul său este atât de strict controlat? Controlul psihologic poate limita independența unui copil și îl poate face mai puțin capabil să își reglementeze propriul comportament.

În cele din urmă, cum poate Jules accepta disciplina când aceasta este atât de diferită între tatăl său și mama sa?

Apoi, dincolo de pozițiile educaționale divergente între cei doi părinți, există un fapt nou care mi se pare că exacerbează tensiunile: existența ecranelor.

ECRANELE, ÎN CENTRUL DEZBATERILOR

Mama, în mijlocul unei propoziții, mă întreabă: „Mi se pare că, dacă nu ar fi fost ecranele, ne-am fi putut

înțelege, și Jules nu ar fi fost atât de tiranic, nu credeți?”

Să fie oare vina ecranelor? A jocurilor video? A internetului? Ar putea ecranele să dăuneze dezvoltării copiilor și să provoace tulburări? Și ar trebui ca psihiatrul pediater să fie cel care să decidă asupra timpului petrecut în fața ecranelor? Să devină reglementatorul webului? Judecătorul păcii digitale în familie? Viața tuturor a fost transformată de ecrane. Sunt peste tot, în magazine, în sălile de așteptare și în mijloacele de transport în comun, și sunt acolo în orice moment, chiar și atunci când mâncăm sau adormim.

Specialiștii din domeniul copilăriei timpurii sunt conștienți de două tipuri principale de probleme: expunerea timpurie a copiilor mici la ecrane și dependențele adolescenților. Nu este o coincidență faptul că această formă de dependență a fost recunoscută ca o boală de către Organizația Mondială a Sănătății (OMS) în iunie 2018; este adevărat că mulți copii sunt dependenți de ecrane și de anumite jocuri, până la punctul în care constituie o patologie pentru ei.

Este și cazul lui Jules. Minecraft și Fortnite i-au invadat viața de zi cu zi. De îndată ce ajunge acasă, primul său instinct este să se conecteze și să se joace. Știe că are teme de făcut, dar nu se poate abține. Cu alte cuvinte, se joacă atât de mult, încât alte interese — activitățile personale, familiale, sociale, educaționale și școlare — sunt neglijate, inclusiv somnul și mesele. Este de acord că este prea mult, că este normal ca mama lui să îi reducă timpul de joc, dar când o face, apare o criză! Chiar dacă este conștient că această practică are consecințe asupra activității sale, nimic nu îl poate opri. Iar acest lucru se întâmplă de mai mulți ani. Să nu uităm că, în Franța, potrivit unui sondaj realizat de Fonds Actions Addictions și publicat în iunie 2018, 14% dintre tinerii cu vârste cuprinse între

14 și 24 de ani au declarat că se joacă între două și cinci ore pe zi, iar 10% mai mult de cinci ore pe zi.

De la apariția în masă a ecranelor, părinții au fost total nesiguri în ceea ce privește regulile pe care trebuie să le stabilească pentru utilizarea acestora în casă (în ceea ce privește vârsta potrivită, timpul de expunere etc.). Copleșiți de tehnologie (copiii lor știu mai multe decât ei), de regulile de utilizare corectă (uneori ei înșiși sunt prinși în flagrant delict de supradoză), de problemele de sănătate aflate în joc, de riscurile implicate (pe drept înfricoșătoare sau fanteziste), ei nu au codurile sau argumentele necesare pentru a lua o decizie senină în această privință. Așadar, ei improvizează și trec de la perioade de toleranță la perioade de interdicție, aceste schimbări de atitudine fiind uneori de neînțeles pentru copiii lor.

Eliminarea totală a ecranelor este o iluzie. Iar recomandările negative (chiar și cele mai bune, cum ar fi cele ale lui Serge Tisseron, care definește limitele de vârstă pentru utilizarea ecranelor²³) nu funcționează niciodată cu adevărat, pentru că trebuie respectată libertatea individuală; pentru că ecranele ne-au invadat; pentru că ele pot fi, de asemenea, factori de dezvoltare. Ceea ce pare esențial este ca, între aceste momente de expunere la ecrane (fie că este vorba despre joacă, fie despre muncă), adultul să propună și să reintroducă o interacțiune vie, ludică și comună. Această „pauză de la ecrane” ar trebui să dureze de trei până la patru ori mai mult decât timpul de expunere. Altfel, copilul este lăsat să se confrunte cu el însuși, cu un gol pe care doar ecranul îl poate umple. Cei mai mulți se plâng de o plictiseală pe care numai jocul video o poate elimina. Ce nenorocire!

Și cum ar putea Jules să accepte ideea că atunci când stă la tatăl său totul este permis, în timp ce la mama sa, limitarea și controlul sunt la ordine a zilei? Cum să înțeleagă logica adulților? Mai rău, cum poate accepta să i se permită să joace după bunul plac, pentru ca

apoi să fie privat de acest lucru în numele rezultatelor școlare? Atâtea întrebări la care părinții lui Jules nu pot răspunde...

Dar, fără îndoială, acest hiperconsum digital nu explică totul. Iar părinții știu acest lucru, căutând cheia ca să deblocheze comportamentul tiranic al fiului lor. Se așteaptă ca eu să le explic cum a ajuns Jules în această poziție de copil-rege. Ceea ce nu e ușor de făcut...

MONITORIZAREA LUI JULES

Jules nu vrea să vorbească cu mine... iar eu îmi doresc să îl ascult. Este greu să ne întâlnim!

Trebuie să găesc o cale de acces, mai ales că îmi fac griji pentru acest băiat. Se izolează și își sabotează educația. Cum să-l atrag, când el nu cere nimic altceva decât să fie lăsat în pace?

Trebuie să mă duc pe terenul lui, să îi împărtășesc interesele: jocurile video! Îl rog să explice ce construiește în Minecraft și ce distruge în Fortnite. Acest lucru îl intrigă și îl neliniștește, ca și cum m-aș aventura pe un teritoriu care nu este al meu. Îi explic că nu știu nimic despre asta, dar că sunt foarte dornic să descopăr aceste lumi digitale. După o oarecare ezitare, este de acord și, la fiecare ședință, îmi aduce câte un material tipărit cu aventurile sale virtuale. Este foarte mândru să-mi arate lumile în care spune că prosperă, explicându-mi cum organizează toate detaliile. Constat în aceste jocuri că jucătorul poate modifica lumile după bunul plac, adăugând sau ștergând blocuri și încercând să supraviețuiască cât mai mult timp în Minecraft sau să salveze Pământul și să îl readucă la starea sa normală în Fortnite. Îi atrag atenția că s-a pus în situația de a decide totul, de a controla totul în modul „atotputernic“.

Apoi îmi aruncă o privire încruntată, indicând că nu este păcălit de stratagema mea. Ca și cum m-ar interesa aceste jocuri doar ca să îi pot indica ce

probleme are. Pe scurt, devin la fel ca ceilalți: un adult de care trebuie să te ferești și care este acolo doar pentru a critica.

VENI, VIDI, VICI

La următoarea ședință, Jules nu mai vine.

Apoi, trei săptămâni mai târziu reappare din senin.

A adus cu el din nou capturi de ecran cu progresele sale în jocurile video. Și vrea să-mi explice cum se descurcă. Îi privesc isprăvile cu admirație și scepticism deopotrivă... Apoi, dintr-odată, anunță:

— Am luat 15,5 din 20 la matematică și 13 din 20 la istorie-geografie. Mama nu știe.

Mă ia drept martor. Îmi dă de înțeles că reușește să îmbine jocul cu sarcinile școlare. Când îl întreb de ce nu i-a spus mamei sale despre notele sale îmbunătățite, îmi răspunde:

— Nu are rost. Oricum, cu ea niciodată nu e de ajuns! Și oricum intră de cinci ori pe zi pe site-ul școlii, așa că știe fără să-i spun eu...

Așadar, a venit (să mă vadă pentru o consultație), a văzut (ceea ce avea nevoie să vadă și să înțeleagă) și a învins (nevoia lui de a se lupta cu mama lui)!

A acceptat așadar să renunțe la ceva, să recunoască faptul că era pe o cale greșită. Acest lucru nu este deloc ușor de realizat și reprezintă adesea prima etapă a tratamentului. Jules avea să-mi spună mai târziu că era îngrozit de gândul că nu-și va finaliza studiile și că nu va răspunde așteptărilor mamei sale. Așadar, e mai bine să-ți asiguri viitorul decât să te încăpățânezi să te bucuri doar de prezent...

Apoi a avut încredere în mine și mi-a deschis ușa spre intimitatea și suferințele sale. În final, a devenit autonom, distanțându-se de dorința mamei sale și eliberându-se de legăturile de dependență, dar fără a fugi sau a fi distructiv. A găsit un compromis. De fapt, mi-a mărturisit:

— Când voi fi mare, voi fi inginer informatician, voi face jocuri video.

În mai multe rânduri, fără să-l judec, a trebuit să îi atrag atenția că nu respecta limitele cadrului nostru terapeutic. A acceptat. Oare îmi testa fermitatea? Încerca să recâștige puterea pe care o vedea cum îi scapă printre degete? Această problemă a respectului a fost în centrul discuțiilor noastre, pentru că există unele domenii în care nu poți face compromisuri!

Am lucrat împreună mai bine de doi ani. În tot acest timp, a devenit conștient de dificultățile educaționale prin care trecea. Și-a permis să-și critice părinții fără să-i distrugă, să facă distincția între problemele educaționale și sentimentele părinților. A devenit mai matur și mai încrezător în sine, ceea ce, după cum ar recunoaște și el, constituiau, în mod paradoxal, cele mai mari vulnerabilități ale sale.

DE UNDE SE TRAGE TIRANIA

În povestea lui Jules, legăturile de dependență și anxietate au stat la baza comportamentului său tiranic. Mai mult, mi-a spus de mai multe ori că nu el era tiranul, ci mama lui, și că între ei era un infern... Dar poziția tatălui nu îi oferea o mai mare siguranță. Din contră, relația lor a fost la fel de dificil de trăit. Era necesar, de asemenea, ca băiatul să se extragă din conflictul conjugal și parental, fără să se destrame. Uneori, acest lucru poate fi realizat doar prin separare (plasament într-un cămin).

Cu toate acestea, Jules nu suferea de nicio patologie psihiatrică. Problema centrală care a stat la baza comportamentului său tiranic a ținut de disfuncțiile privind educarea lui.

În ultimele decenii, principiile educaționale au fost retrogradate în favoarea înțelegerii psihologice. Acest lucru ne permite să vedem mai bine importanța securității emoționale și a încrederii în sine pentru dezvoltarea unui copil. Dar ascultarea și

permisivitatea nu sunt suficiente. Educația, limitele și autoritatea sunt instrumente fundamentale, bazate pe respectul față de ceilalți.

Fără ele, se instalează tirania.

În ceea ce-i privește pe părinții lui Jules, această evoluție a fost o sursă de angoasă pentru mamă și de negare pentru tată. Dar ceea ce este cu adevărat important este că au fost de acord să mă lase să mă întâlnesc cu fiul lor în mod regulat. Nu au pus niciodată sub semnul întrebării tratamentul, în ciuda unor momente dificile (mai ales la începutul tratamentului, când Jules a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a mă pune în situația de eșec). Le-am acordat sprijin în mod regulat, iar relația noastră de încredere a crescut în timp. Acest lucru l-a liniștit indirect pe Jules.

De asemenea, ceea ce duce uneori la tiranie este relația duală tensionată. Disputele au apărut între Jules și mama lui, între Jules și tatăl lui, între Jules și profesor, între Jules și mine... A trebuit să fie introdusă o a treia parte pentru a scăpa de principiul „supraviețuirii celui mai puternic“. Jocurile video au servit ca o a treia parte care să medieze relația noastră și să ne permită să ne întâlnim.

Copiii nu au nici trecut, nici viitor și, lucru care ni se întâmplă rar, se bucură de prezent. Jules nu este o marionetă și nici nu seamănă cu Pinocchio, dar caracterul său rebel și ireverențios — un amestec de candoare și siguranță de sine, naivitate și insubordonare — mi-a amintit de personajul din roman. Cu toate acestea, în loc să-l judec și să mă impun, l-am ascultat. M-a învățat o mulțime de lucruri; mai ales, m-a făcut să descopăr lumea jocurilor video. În ceea ce mă privește, l-am însoțit o vreme...

La începutul discuțiilor noastre, când era încă singur la bord, l-am întrebat dacă îl cunoaște pe Jules

Verne (un alt Jules!). Când a spus „nu“, i-am sugerat să citească romanul *Căpitan la cincisprezece ani*.

— Este o carte? Nu-mi place să citesc! a răspuns el. Nu am insistat...

Doi ani mai târziu, a venit la consultație spunând:

— Am înțeles de ce ați vrut să citesc cartea lui Jules Verne. Nu e rea... Se descurcă bine tânărul marinăr Dick Sand!

— Și tu, i-am răspuns.

Marcel Rufo: Iată un cuplu divorțat al cărui conflict continuă în detrimentul copilului lor, cu custodie alternantă. Un băiat inteligent, Jules, este prins între un tată prieten și pasionat de jocuri video și o mamă pentru care școala are prioritate față de orice altceva. Calea este deja trasată, Jules își poate tiraniza părinții!

În plus, lumea adolescenților de astăzi este virtuală, la fel ca și iubirile și prietenii lor. Nu este departe momentul în care și consultațiile vor avea loc mai curând online!

---

¹⁸ Boală a sfincterelor anorectale care corespunde unei tulburări congenitale a motilității intestinale.

¹⁹ Sigmund Freud, „Pentru a introduce narcisismul“, *Opere esențiale*, vol. 3, Trei, 2010, p. 55.

²⁰ Jean de La Bruyère, *Les Caractères*, „De l’homme“.

²¹ *Mes parents sont fragils*, editura Anne Carrière, 2016.

²² Romain Gary, *La Promesse de l’aube*, Gallimard, 1960.

²³ <https://sergetisseron.com>.

Copii cu potențial ridicat

A fi un copil supradotat, precoce sau cu potențial ridicat este o particularitate pe care o considerăm adesea ca fiind o adevărată binecuvântare. Dar, pentru persoana în cauză, poate însemna și dificultăți și neînțelegeri. A fi supradotat înseamnă a nu fi în pas cu ceilalți și a avea o hipersensibilitate emoțională. O situație care poate duce la un adevărat sentiment de neliniște, care este cu atât mai dificil de gestionat cu cât este greu de exprimat în cuvinte. Din cauza faptului că nu sunt înțeleși suficient de bine, copiii cu potențial ridicat trebuie să se confrunte uneori cu un parcurs dificil, atât din punct de vedere social, cât și academic. Părinții au un rol crucial în a-i ajuta să înțeleagă cine sunt și în a-i sprijini zi de zi.

MARCEL RUFO

NU-L PUTEM CONVINDE SĂ-ȘI FACĂ TEMELE

Este vorba despre un adolescent de 17 ani, un elev bun aflat în ultimul an de liceu. Are o relație excelentă cu tatăl său, mai ales că acesta lucrează în străinătate și este plecat de acasă pentru perioade lungi. Relația cu mama este tensionată și conflictuală, aceasta reproșându-i că nu obține rezultatele la care ar putea aspira: are doar o medie de 15, în timp ce, fiind considerat precoce, ar trebui să aibă o medie de 18 (din 20).

Trebuie subliniat faptul că această precocitate dovedită se poate solda cu un dezastru familial, fie pentru că se consideră că respectivul copil nu muncește suficient de mult pentru a obține rezultatele pe care le merită, fie pentru că se cred că este vina profesorilor, care sunt considerați incapabili să se ocupe de el. Trebuie să fim atenți să nu confundăm tulburarea de personalitate, fuziunea-individualizarea și regresia cu precocitatea sau potențialul intelectual ridicat. Nu spun că precocitatea nu există, dar întotdeauna am crezut că, atunci când ești inteligent, te adaptezi. Dacă nu ne putem adapta, înseamnă că avem o tulburare de fond. Revenind la acest tip de observații simple, vom evita să dăm vina pe profesori și părinți, care sunt tiranizați de acest concept și își tiranizează, la rândul lor, copiii.

Tânărul va lucra singur, în ciuda opoziției mamei sale, care se temea de rezultate slabe. Este adesea cu telefonul mobil, ascultând muzică în timp ce-și face temele la matematică; ca toți copiii multimedia din generația sa, este capabil de atenție flotantă și variabilă, într-un mod nepatologic.

Dar cazul este și mai complex. Din cauza absenței tatălui său, acest tânăr își tiranizează mama, refuzând să muncească mai mult la lecții — dacă ar face asta, ar putea atenua conflictul. Dimpotrivă, băiatul profită de acest refuz pentru a-și fixa mama într-o supunere permanentă. Este reprezentantul clasei, dar nu se înțelege cu ceilalți elevi, pe care nu-i găsește suficient de serioși sau de harnici — aceasta fiind picătura care umple paharul! S-a format ca un cuplu cu mama sa, datorită absenței tatălui său, care era foarte blând cu el.

Îi spun mamei că fiul ei va fi în curând la facultate și că ea nu va mai putea să-i supravegheze activitatea. Le interpretez relația în fața lor și îi sugerez mamei s-o lase mai moale. Băiatul a fost impresionat și a înțeles, iar mama, derutată de interpretarea mea destul de sălbatică, a fost de acord. Vom vedea ce se va întâmpla

peste ceva timp. Avem în față ultimul an de liceu pentru a stabili o armonie între mamă și fiu, pentru ca el să fie liber să învețe pentru facultate (și chiar să se pregătească pentru un eventual eșec) și să fie la același nivel cu colegii săi, care vor reuși nu în funcție de coeficientul de inteligență, ci de capacitatea lor de muncă, de voință și de perseverență.

În opinia mea, inteligența nu este împărțită în sectoare, ci este generală. Un copil inteligent se simte în largul său chiar și cu elevii slabi din clasa lui. Pentru mine, adaptabilitatea este un semn de inteligență practică, de bunăvoință și integrare în lume.

Nu sunt de acord cu argumentul prezentat de unii dintre colegii mei, potrivit căruia mama ar trebui să fie tratată. Tiranizată de acest copil, ea a înțeles că fuziunea era un semn de fragilitate și s-a adaptat. Ea nu este în niciun fel responsabilă pentru comportamentul fiului ei, iar învinovățirea ei nu ar însemna decât să o facă să se simtă vinovată și să ofere o victorie unui tiran. Condamn această formă de agresivitate, care subminează disciplina noastră.

Philippe Duverger: Sunt într-un tot de acord cu tine în ceea ce privește problema așa-numiților copii precoce sau cu potențial ridicat. Astăzi, a devenit un diagnostic comun pentru orice copil care nu ține pasul la școală. Această inflație este uluitoare. Păstrează narcisismul părinților și implică faptul că problema nu este a copilului (care este mai bun decât ceilalți), ci mai degrabă a școlii, care este incapabilă să se adapteze. Desigur, există forme speciale de inteligență, dar când ești inteligent, te adaptezi! Iar dacă nu ne putem adapta, înseamnă că există o tulburare de fond. În acest caz, relația acestui tânăr băiat cu mama sa este foarte problematică, după cum ai subliniat. Dar nu are rost să o facem pe mamă să se simtă vinovată. Adolescentul este cel care trebuie, la vârsta de 17 ani, să muncească pentru el însuși și să se

gândească la viitorul său. În acest caz, sprijinul psihologic poate fi de ajutor pentru acest tânăr.

MARCEL RUFO

ESTE UN NOROC SĂ PROVII DIN CADRE UNIVERSITARE?

Acest băiat este fiul unor cercetători. El însuși a fost etichetat ca având un potențial ridicat, apropiindu-se de un IQ de 140. Comportamentul său nu dă semne de fragilitate, dar de la începutul parcursului său școlar, a fost insolent cu profesorii: îi consideră nepotriviți, le răspunde obraznic, se plictisește în clasă și nu suportă să-și ajute colegii. A sărit două clase și se regăsește, mai mic de statură, printre băieți mai mari cărora le place doar fotbalul. Este interesat de muzica clasică, dar a renunțat să mai cânte la violoncel, la care excela, pentru că îl consideră un instrument feminin. „M-ai pus să cânt la acest instrument pentru că tu ai vrut să cânti la el”, îi reproșează acesta mamei sale.

La liceul de excelență pe care îl frecventează, acest copil are un nivel mediu, adică o medie generală de 14,5 din 20. Dar profesorii nu îl mai suportă și apar frecvent conflicte. A fost exmatriculat pentru că a insultat o profesoară de arte plastice: a refuzat să lucreze la desenul primit ca temă, declarând: „Dumneavoastră reprezentați tot ceea ce nu ar trebui să fie un profesor”.

Când sunt singur cu el, îmi testează capacitățile intelectuale. Dar mă descurc, merg pe căi ocolitoare. Mă apreciază pentru originalitatea mea. Nu am rigoarea părinților săi universitari, poate că sunt mai puțin pasionat de cercetare și mai mult de improvizație. Înainte de consultație, tatăl mi-a trimis o scrisoare în care îmi spunea: „Iată câteva lucruri care să vă ajute să vă pregătiți pentru întâlnirea cu fiul meu, pentru a nu improviza”. Dar, după părerea mea, realitatea se manifestă în improvizație. Am înțeles că

acest băiat era supus unei mari tensiuni, mai ales în relația cu tatăl său, care era un cercetător de renume internațional și, prin urmare, inaccesibil. Incapabil să fie lipsit de respect față de tatăl său, incapabil să-i submineze puterea, băiatul a fost lipsit de respect față de profesorii săi.

L-am rugat pe tată să desfășoare activități cotidiene cu fiul său: cumpărături, grădinărit, bricolaj... Această banalitate improvizată a dus la rezultate mai bune la școală, mai în concordanță cu capacitățile intelectuale ale tânărului. Acum este pregătit să urmeze facultatea, unde va sta cu tineri ca el și, sper eu, va lua și câteva note proaste.

Philippe Duverger: Este important să eșuezi, să iei note proaste! Și știu ce vorbesc, căci și eu sunt universitar...

Părinți cu reputație internațională, școli de top, potențial ridicat... Totul în această familie este la limita perfecțiunii. Dar perfecțiunea este un infern pentru un copil sau un adolescent. Cum poți să te maturizezi cu părinți perfecți? Adevărata meserie a copiilor este să-și critice părinții. Dacă aceștia sunt perfecți, este imposibil de supraviețuit. E suficient să te enervezi și să vrei să sabotezi totul... Cred că cel mai bun lucru pentru un copil este să aibă părinți medii și mai ales iubitori, disponibili și atenți, care să fie prezenți atunci când el are nevoie. „Suficient de buni“, spunea Donald W. Winnicott.

PHILIPPE DUVERGER

SUNT O ZEBRĂ!

În timp ce mă îndrept spre sala de așteptare pentru a-l întâmpina pe următorul meu mic pacient, Hugo, știu că nu va fi ușor. A fost trimis la mine de un coleg pentru „refuzul autorității și conflicte majore acasă“. Mă aștept la agitație și turbulențe de tot felul. Dar

surpriză! În sala de așteptare, un băiețel de vreo 10 ani, singur, citește liniștit o carte de benzi desenate.

— Ești singur?

— Da, răspunde el fără să-și ridice privirea din cartea de benzi desenate.

— Părinții tăi nu au venit cu tine?

— Ba da, dar mama s-a dus să ia bonul de comandă.

Nu mă pot abține să nu zâmbesc. Este bine de știut cine comandă! Este cu siguranță un început bun. Băiatul e isteț, și îmi place asta...

Câteva momente mai târziu, mama lui Hugo ni se alătură. Ia cuvântul:

— Hugo este geamănul al doilea. Întotdeauna a fost un băiețel diferit. Și greu de integrat. Are o problemă cu autoritatea. Este extrem de iritabil și are un sentiment constant de nedreptate. În fiecare zi, ne confruntăm cu lacrimi, strigăte și conflicte. Hugo este barometrul familiei: starea lui determină atmosfera din familie. La școală, la fel: primește mereu muștrări în carnet și pedepse. Este hipersensibil și îngrijorat de orice; nu are încredere în sine și este adesea nefericit. Eu și soțul meu am încercat totul: îngăduință, pedepse, nimic nu funcționează. El decide totul și face crize de furie pentru orice. Între el și tatăl său e război! De fapt, soțul meu și-a dat demisia. Nu știm ce să mai facem. Hugo este tiranul familiei!

Băiatul ridică privirea, se uită la mine cu coada ochiului și spune:

— Nu sunt un *tiran*, sunt un *martir*! Sunt aproape aceleași litere în cele două cuvinte.

Desigur, nu ratează niciun moment în care să nu dea replica. Dar nu apuc să preiau mingea ridicată la fileu, căci mama lui Hugo declară:

— Sunt prizoniera tuturor acestor lucruri. Sunt refugiul lui, îl absorb, sunt colacul lui de salvare. Și, în același timp, nu mai pot suporta. Tatăl său țipă, iar eu încerc să mă adun. Acasă este un infern!

O SARCINĂ PREȚIOASĂ

Ca întotdeauna, îmi place să iau povestea de la început și o rog pe mama lui Hugo să-mi spună cum s-a ajuns în această situație.

Cu o voce tremurândă, ea explică:

— Am așteptat mai bine de șapte ani ca să rămân însărcinată. Am încercat mai multe fertilizări *in vitro*, fiecare dintre ele eșuând în mod repetat. A fost foarte dificil, un roller-coaster emoțional. Când în sfârșit a funcționat, a devenit o sarcină foarte prețioasă. Mi-am făcut multe griji, mă temeam că o voi pierde. A fost o surpriză plăcută să aflu că sunt însărcinată cu gemeni. Nașterea a fost lungă, dar a decurs bine. După aceea am pus multă presiune asupra mea. Voiam să controlez totul, să fiu mama perfectă pentru micii mei lupi. Am încetat să mai lucrez și mă ocupam de tot.

În timp ce o ascult povestind această întâmplare, îmi dau seama că stresul ei este încă acolo, ca și cum nașterea ar fi avut loc ieri.

— Hugo s-a născut al doilea. Sunt gemeni falși. Și încă de când s-a născut, am simțit ceva între noi. E ca și cum am avea o relație exclusivă. Îmi solicită foarte multă atenție. S-a dezvoltat fără probleme, fără griji. A fost un bebeluș foarte vioi și energic. Dormea puțin, și nopțile mele de somn erau scurte. A început să vorbească foarte repede și corect imediat. Vocabularul său a devenit rapid foarte bogat și punea o mulțime de întrebări. Își punea întrebări de natură existențială, cum ar fi viața, moartea și lumea... Ne cerea mereu să îl învățăm să scrie și să citească. Întotdeauna a fost curios despre orice. Trebuia să știe totul, să domine totul. Încă din copilărie, îi plăcea să-și domine fratele. Și cu cât creștea mai mult, cu atât devenea mai evident. Lui Hugo îi place să decidă pentru alții, să aibă ultimul cuvânt. Nu face concesii, el impune și se impune. Acest lucru este împotriva principiilor soțului meu. Fratele său, pe de altă parte, este flexibil, docil și calm.

— Este moale, o întrerupe Hugo, nu fără agresivitate, parcă pentru a confirma spusele mamei sale.

— Hugo recurge la conflicte, continuă ea. Iar eu sunt arbitrul. Aș vrea o armonie familială, fără valuri, dar e un uragan, un taifun! Nu-mi plac conflictele și fac tot ce-mi stă în putință pentru a le evita. Mă doare. Toată lumea este nefericită. Și Hugo la fel. Avem impresia că se teme că nu-l iubim. Nu respectă regulile și întotdeauna sunt probleme!

După acest rechizitoriu, am cerut să îl văd pe Hugo singur pentru o consultație.

Nu așteaptă să îi pun o întrebare și trece direct la subiect:

— Nu-mi place să mi se spună ce și cum să fac. Cu tatăl meu, trebuie să mergi drept; iar mie, îmi place să fac viraje. Vrea să fac tot ce-mi spune, dar uneori nu am chef. Se face roșu! [Roșu de furie? Am notat exprimarea lui. Nu sunt culorile „surorile durerii“, cum spune dramaturgul Hugo von Hoffmannsthal?] Mie mi-ar plăcea să fiu artist, actor, dar el nu vrea. Uneori, părinții mei exagerează, se supără din nimic. Nu eu sunt la conducere, nu eu sunt șeful. Eu doar spun ceea ce gândesc. Nu spun lucruri pentru a-i mulțumi pe cei din jurul meu, ca fratele meu. Săptămâna trecută am spus că nu vreau să merg acasă, pentru că m-am săturat de crize. E adevărat, tata mă ceartă mereu. Acum câteva zile, ne-am certat foarte tare. M-a pedepsit, dar nu am renunțat și m-am îmbufnat. Așa că mi-a spus să mă duc în camera mea și să mă calmez. M-am săturat. Uneori mi-ar plăcea să fiu într-o familie adoptivă. Dar când spun asta, o dărâm pe mama. Eu cred că sunt bine. Părinții mei sunt într-o situație dificilă; nu vor să înțeleagă; ar trebui să fie mai relaxați.

Îi atrag atenția că totul pare să fie din vina altcuiva, în timp ce el nu are nimic de-a face cu asta. Spune doar de formă că ar putea face un efort. A fost de acord să se gândească la asta și să ne întâlnim din nou.

La următoarea ședință, a fost prezent și tatăl. Când îl întreb pe Hugo cum se simte, îmi răspunde:

— Totul este în regulă!

Dar când îi dau cuvântul tatălui său, aud ceva complet diferit, undeva între suferință și disperare — te întrebi dacă cei doi trăiesc sub același acoperiș.

Îmi explică de față cu Hugo:

— Situația este foarte dificilă și se înrăutățește. Suntem în derivă! Familia este ca o corabie în mijlocul unei furtuni. Hugo e permanent provocator, și nu mai suport. Întreaga familie are de suferit. Este teribil de obraznic, nu mă respectă. Săptămâna trecută, după a nu știu câta provocare, a primit o palmă și, de atunci, nu am mai schimbat niciun cuvânt. Nu accept atitudinea lui. El refuză să se conformeze și vrea să facă el regulile; vrea să decidă totul. Dar nici nu se pune problema de așa ceva. Nu pot suporta asta. Nu el este cel care trebuie să facă regulile. Adulții sunt cei care decid!

Această demonstrație de fermitate nu schimbă cu nimic comportamentul lui Hugo, care stă afundat în scaun și se uită gânditor la tatăl său. Apoi, când îi cer să se uite la mine, se refugiază într-o mormăială îmbufnată, ca și cum nimic din toate acestea nu l-ar privi.

Ascultând aceste comentarii, mă întreb cum pot fi atât de diferiți doi frați, născuți aproape în același moment, care trăiesc sub același acoperiș, cu aceiași părinți. Unul, primul născut, un copil-model, iar celălalt, al doilea născut, un tiran. Cum este privit Hugo? De ce este numit „geamănul al doilea”? De unde vine această atitudine?

În săptămânile care au urmat, m-am întâlnit cu Hugo în mod regulat. El nu a fost niciodată de acord în mod clar cu un tratament psihologic, dar vine să mă vadă și nu am nevoie de consimțământul său declarat; prezența sa regulată la consultații este un răspuns. Mai mult sau mai puțin implicit, el așteaptă ceva de la întâlnirile noastre. La fel și eu. De altfel, chiar dacă

nimic nu s-a schimbat cu adevărat, discuțiile sunt totuși mai relaxate. Problemele se mai diminuează uneori atât acasă, cât și la școală. Dar adevărul este că nu s-a rezolvat nimic, așa cum Hugo și cu mine știm foarte bine. Eforturile sale, deși lăudabile și emoționante, nu pot rezolva, doare ele, problemele.

O ENIGMĂ

La o întâlnire ulterioară, Hugo îmi spune:

— Este cineva care seamănă cu dumneavoastră în serialul *The Mentalist* — În mintea criminalului. Este un actor care ghicește totul înaintea oricui altcuiva. Și mie mi-ar plăcea să fiu actor.

Apoi se ridică de pe scaun și, de la înălțimea celor 10 ani ai săi, declamă un vers celebru din *Cidul* lui Corneille:

— „Turbare! Deznădejde! Dușmane bătrâneți! / Acesta-i dar sfârșitul frumoasei mele vieți / Albit-am oare-n lupte slăvit pân-adineauri / Să văd o zi cum poate păli atâția lauri?“ Îl pot face și pe Danton pentru dumneavoastră: „Clopotele care vor suna nu sunt un semnal de alarmă, ci un îndemn la luptă împotriva dușmanilor noștri. Domnilor, pentru a-i înfrânge, ne trebuie neînfricare și iar neînfricare, mereu neînfricare, și atunci Franța va fi salvată!“

— Știi multe așa ? m-am mirat eu.

— Da, îmi place la nebunie! Îl știți pe Sfântul Augustin? I-am citit *Confesiunile* și e pur și simplu incredibil! Și mai este și marele Hugo, nu eu, ci Victor!

Este formidabil! Dar îl opresc aici: ședința nu este o piesă de teatru, și eu nu sunt la spectacol.

Sunt deopotrivă amuzat și îngrijorat, admirativ și nedumerit. De unde știe el toate astea? Unde le găsește? Ce vrea să-mi transmită prin asta? Ce îl determină să își asume acest rol în lumina reflectoarelor? Dincolo de entuziasmul său palpabil și de inteligența sa ascuțită, am o serie de întrebări. Ce anume îl determină să se poarte așa? Este el nefericit

pentru că are dificultăți în a-și găsi locul, prins în relații dificile între frați (rivalitate între gemeni) și în relații parentale complexe (fuziune cu mama sa, conflict cu tatăl său)? Suferă de emoții debordante, de surse de excitație și de tulburări patologice (cum ar fi tulburarea bipolară)? Are o tulburare de impulsivitate și hiperactivitate (de tip ADHD)? Sau este vorba despre un copil supradotat și neînțeles care încearcă cu stângăcie să arate că e mai altfel decât ceilalți?

Este important pentru mine să identific neajunsurile, dar și calitățile și abilitățile copiilor. Consultația nu este doar o compilație de nemulțumiri sau o listă de probleme.

Hugo este un copil energic, care are izbucniri impulsive, ce pot merge până la lovituri — acest lucru s-a întâmplat recent în timpul unui conflict la locul de joacă. Caută contactul, dur și aspru, îi plac senzațiile puternice și confruntarea. În același timp, pare că își creează o carapace pentru a se proteja, pentru a-l ține pe celălalt la distanță. Se poate pune singur în pericol, ca în ziua în care a provocat un întreg grup de adolescenți mai mari la ieșirea din școală.

Când vine vorba despre comunicare, are un vocabular bogat și variat. Are o bună înțelegere a situațiilor pe care le experimentează. În ceea ce privește interacțiunea socială, Hugo poate relaționa cu alți copii atâta timp cât este dominant. Poate intra cu ușurință într-o relație, dar la fel de repede o poate rupe cu o atitudine agresivă și gesturi impulsive.

În ceea ce privește autonomia, nu pare să aibă probleme, dar poate deveni dependent de ceilalți, de exemplu atunci când vine vorba despre temele pentru acasă. Face totul pentru a-și îngrijora mama și, când aceasta intervine, o respinge, uneori cu o lipsă de respect de care își dă seama ulterior.

Din punct de vedere intelectual, Hugo pare deosebit de pertinent și chiar, la prima vedere, foarte inteligent. Nu întâmpină nicio dificultate în a înțelege

instrucțiunile, fie că vin de la părinți sau de la școală, dar se poate opune cu tărie.

În fine, în domeniul emoțiilor, al anxietății și al comportamentului, băiatul nu este insensibil la tot ceea ce se întâmplă. Cu o dispoziție imprevizibilă, își poate schimba atitudinea atunci când este frustrat, pierzându-și controlul asupra emoțiilor. Hugo caută atenția exclusivă și controlul constant în relația cu adulții și cu alți copii. Se dezorganizează cu ușurință, face crize de furie, se retrage sau plânge. Desigur, poate manifesta empatie și interes pentru ceilalți, dar are nevoie — ca să trăiască — de un sentiment de control. Iar după momentele de criză, îi este greu să recupereze legătura pe care a rupt-o în mod violent. Cu toate acestea, începe să fie capabil să vorbească despre sentimentele sale și acceptă sprijinul. Are, de altfel, o reală capacitate de introspecție și niște abilități narative deosebite.

În orice caz, după câteva săptămâni mai liniștite, în urma ședințelor s-a constatat o recrudescență a dificultăților și conflictelor familiale. Iar astăzi, cuvântul „tiran“ este cel care i se potrivește. Mama sa confirmă acest lucru:

— Hugo este tiranul familiei! Ajutați-ne!

Și mă întreabă:

— Doctore, de ce Hugo refuză mereu tot ceea ce îi propunem? De ce este așa cu noi? Așa este de când era mic.

RELATII ANXIOASE

Încă de când era copil, Hugo a avut o relație anxioasă cu mama sa. Iar aceasta, la rândul ei, își exprimă neliniștea față de el. Temeri reciproce care îi afectează și astăzi. Nu pot unul fără altul și, totodată, se atacă reciproc, ca și cum ar fi greu să se despartă fără să se sfâșie.

Mama lui Hugo este în panică:

— Nu știu ce trebuie să mai fac. Fac prea multe pentru el, și asta nu e bine. Ne dorim să avem o relație bună, dar ajungem mereu să ne agresăm. Trebuie să încetez să-mi mai pun întrebări. Dar mi-e teamă că, dacă îi dau drumul, se va prăbuși. Eu ar trebui să fiu cea care să vină în terapie la dumneavoastră!

— Confirm! exclamă Hugo.

La rândul său, băiatul este trist și deosebit de neliniștit în timpul ședințelor. De altfel, de ceva timp, această anxietate a pus stăpânire pe el; băiatul a început să dezvolte tulburări obsesiv-compulsive. În fiecare seară, se spală pe mâini de mai multe ori la rând; înainte de a-și începe temele, își mută scaunul într-un mod special; reșază paharele și farfuriile la fiecare masă; trebuie să verifice de mai multe ori dacă și-a pregătit bine ghiozdanul pentru a doua zi etc. Conștient de problemă, este îngrijorat.

— Număr totul în minte — pașii, scările... Nu mă pot abține. Este ca o manie, mă manipulează. Ca să mă liniștesc.

Devine tiran cu el însuși!

— Anxietatea nu este ceva nou, confirmă mama sa în timpul unei ședințe. Dintotdeauna pune întrebări despre orice. Și, când nu înțelege, își pierde cumpătul. În plus, trebuie să aibă întotdeauna ultimul cuvânt. Ne obosește. Și apoi, ritualurile astea nu sunt normale!

Hugo răspunde imediat:

— M-am săturat să mă iei drept un copil. Ești mereu în spatele meu să mă verifici. Fac cum vreau. Mă cocoleștii prea mult! Trebuie să mă lași în pace! Mă calci pe nervi!

Nici că se putea să fie mai clar.

RELATII DE OPOZIȚIE

Ceea ce este deosebit de frapant este opoziția dintre Hugo și tatăl său. Iar acest lucru se întâmplă încă din primii ani ai vieții sale. Este ca și cum Hugo i-ar fi spus „nu“ acestuia și, inconștient, și-ar fi dat seama că acest

lucru i-a oferit o poziție (în raport cu fratele său geamăn), putere (în raport cu tatăl său) și, fără îndoială, admirație inconștientă (în ochii mamei sale). E ca și cum, de cealaltă parte, în relație (o relație este întotdeauna o stradă cu două sensuri), tatăl s-a văzut neputincios, incapabil să răspundă la acest „nu”. O contestare dureroasă a paternității sale, chiar și astăzi, pentru că, pe măsură ce a crescut, Hugo s-a poziționat ca decident, chiar dacă asta însemna să provoace un „război pentru șefie”.

Altfel spus, Hugo este copilul mamei sale, iar tatăl nu a reușit niciodată să fie tatăl fiului său. De altfel, mama confirmă acest lucru:

— Pur și simplu nu reușește! spune ea.

Iar Hugo, nu fără o anumită plăcere, continuă să se opună tatălui său, care nu e în stare să răspundă. Este un tată maternal, un tată hrănitor... dar nu este un tată pentru Hugo. Iar Hugo, așa cum avea să-mi spună într-o zi, știe una și bună: „Trebuie să-ți verși fierea!”

Hugo își împinge tatăl într-o rivalitate neîncetată, care aproape că o obligă pe mama sa să aleagă: „Ori eu, ori el!” Nu există triangulație; nu pot exista decât relații bidirecționale. Mai mult, dacă cei trei ajung în aceeași cameră — tatăl, mama și Hugo —, e război!

Nu avem de-a face cu disfuncții educaționale, ci cu procese psihopatologice. Provocarea, agresiunea, violența, puterea, ura și tirania fac parte din viața de zi cu zi... Un infern!

RELAȚII DE ÎNCREDERE

În timpul următoarelor ședințe, relația de încredere care s-a dezvoltat între noi i-a permis lui Hugo să se deschidă mai mult. Mi-a spus că era foarte preocupat de ceea ce se întâmplă în lume, fie că era vorba despre războiul din Orientul Mijlociu, de Coreea de Nord sau despre alegerea noului președinte american. De asemenea, este foarte afectat de criza migrației și de migranții care au murit în Marea Mediterană.

— Este foarte nedrept, spune el, cu adevărat afectat.

Rivalitatea cu fratele său geamăn se află, de asemenea, în centrul preocupărilor sale.

— Chiar nu este corect uneori. Fratele meu este un lingușitor, un ipocrit. Are lucruri pe care eu nu le am. Eu sunt oaia neagră! Eu nu sunt ca ceilalți, sunt un artist. Nu mă ridic la înălțimea așteptărilor lor. Vor să fac lucrurile în felul lor. M-am săturat; mi-ar fi mai bine în altă parte. Uneori mi-ar plăcea să fiu într-un orfelinat. Nimeni nu mă înțelege. Vreau să plec, să nu mai fiu cu ei. Dar, dacă îi spun asta tatălui meu, el nu va înțelege și nu va vrea să audă despre asta.

Hugo are lacrimi în ochi. Ceea ce am în fața mea nu este un tiran, ci un copil pierdut, care își strigă suferința și dificultatea de a-și găsi locul în familie și în lume, o lume care îl sperie. De asemenea, îi este foarte greu să își facă prieteni. Spune că este respins și se plânge de nedreptate:

— Ei nu înțeleg nimic, nu mă cunosc.

Faptul că îmi spune toate aceste lucruri arată încrederea pe care o are în mine. Acest lucru este esențial pentru a putea avansa împreună. Îmi permite să pătrund într-o intimitate pe care anterior o refuzase oricui altcuiva. Ce onoare îmi face! Ce responsabilitate îmi oferă! Depinde de mine să mă ridic la înălțimea situației.

GEMENII NU FAC PERECHE BUNĂ

Câte nu s-au spus despre gemeni, despre obiceiul lor de a schimba rolurile, despre natura singulară a legăturii ce se creează între ei? Ce încărcătură de mituri și povești poartă! De la *Biblie* la Castor și Pollux, de la Remus și Romulus la detectivii Dupond și Dupont din *Aventurile lui Tintin*, aceste ființe duble au întotdeauna ceva de-a face cu Creația lumii sau cu destinele excepționale. În unele triburi africane sau amerindiene, ele sunt considerate un dar din cer. În altele, ele simbolizează infidelitatea mamei și sunt

alungate din comunitate. Fie că este un semn de la diavol sau de la zei, nașterea unor gemeni nu este niciodată un eveniment oarecare. Și, chiar dacă nu crezi în niciuna dintre aceste explicații, rămâne fascinația.

Fantasma gemelarității se află în centrul relației fiecărei ființe umane cu ea însăși și cu semenii. Uneori, geamănul imaginat este un partener ideal, iar fantasma este una fericită; alteori, este un rival de moarte, iar fantasma este un coșmar... Pentru gemenii identici, este ca și cum această fantasmă a devenit realitate. Mai ales când sunt gemeni identici, iar toată lumea din jurul lor, începând cu părinții lor, subliniază și accentuează asemănarea lor stranie.

Dar, oricât de incredibil ar părea, chiar și atunci când sunt identici din punct de vedere genetic și, în ciuda faptului că sunt crescuți în același mediu, gemenii nu sunt niciodată la fel. Nu joacă aceleași roluri, nu gândesc în același mod, nu au aceleași experiențe sau aceeași putere (adesea unul îl domină pe celălalt). Asemănători în ochii științei, gemenii sunt ultimii care știu că sunt asemănători. Nu formează o pereche, ci un cuplu. Un cuplu, adică o distribuție mai mult sau mai puțin stabilă a sarcinilor și activităților zilnice. Un cuplu în care fiecare membru este absolut unic și a cărui personalitate este afirmată de către celălalt (și în raport cu celălalt). Părinții trebuie să-i asigure de unicitatea lor, ceea ce nu este întotdeauna ușor. Astfel se rezolvă paradoxul: diferențele dintre gemenii identici se datorează acestor „efecte de cuplu”. Ceea ce ne aduce aminte de romanul lui Michel Tournier, *Meteorii*, și a gemenilor din acea carte, Jean și Paul, cunoscuți sub numele de Jean-Paul.

În prezent este acceptat faptul că gemenii sunt două ființe diferite din punct de vedere psihologic. Și, pentru a le permite să-și trăiască istoria personală în libertate, trebuie să cultivăm această diferență. „Dezgemănați-i!”, recomandă, în esență, toți

profesioniștii din domeniul îngrijirii copiilor. Și, într-adevăr, în ultimii treizeci de ani, mesajul lui René Zazzo, transmis de Françoise Dolto, a fost pus în practică pe scară largă. A devenit o practică obișnuită, uneori de la o vârstă fragedă, ca gemenii să nu mai fie plasați în aceeași clasă, să li se ofere activități separate și să fie separați în timpul vacanțelor. Pe stradă, în piețe, în școli, sunt din ce în ce mai puțini copii de aceeași înălțime, îmbrăcați și coafați la fel. Dar, în intimitatea casei, nu este întotdeauna atât de simplu.

Pentru părinți, este greu să se gândească la fiecare geamăn ca la o ființă specială, diferită de cealaltă. În primul rând, pentru că adesea confundă diferența cu preferințele distincte și se tem să nu provoace un sentiment de nedreptate unuia dintre gemeni. Dar mai ales pentru că, în calitate de părinți, diferențierea copiilor înseamnă diferențierea acestora de propria persoană. Iar acest lucru i se întâmplă și lui Hugo, care se plânge pe parcursul a numeroase ședințe, cu un sentiment de nedreptate, că el este cel neiubit, în timp ce fratele său, Jules, este favoritul.

Pentru mine, este vorba despre a-l ajuta pe Hugo să devină un individ de sine stătător, fără a fi nevoit să îl strivească pe celălalt pentru a exista. Pentru a-l sprijini în această călătorie, m-am întâlnit și cu părinții lui în mai multe rânduri, pentru că prima oglindă a unei ființe umane, cea care este decisivă, este imaginea pe care o au părinții asupra acesteia. Așa că i-am îndemnat să îi individualizeze pe Hugo și pe fratele său și să le asigure unicitatea. Acest lucru i-a permis lui Hugo să își accentueze diferențele, să continue să semene cu fratele său, fără a fi imposibil de distins de el, astfel încât oglinda să reflecte două imagini distincte.

Printre aceste diferențe, există una care va deveni evidentă pentru mine pe măsură ce avansează ședințele. Observ că Hugo este răutăcios, chiar neastâmpărat, și foarte inteligent. În același timp, se străduiește să înțeleagă mecanismele lăuntrice ale

relațiilor pe care le construiește cu cei din jurul său. Există o anumită contradicție aici care mă nedumerește. Ce fel de inteligență îl animă? Cum se raportează la cunoaștere? Vreau să aflu mai multe despre viața lui de la școală...

HUGO ȘI ȘCOALA

O abordez pe mama lui Hugo pentru a afla cum decurge școlarizarea acestuia. Aceasta confirmă faptul că, încă de la grădiniță, a apărut un contrast între Hugo și ceilalți copii. Diferit de copiii de vârsta lui, cu care simțea că nu are nimic în comun, s-a împrietenit cu doi copii mult mai mari. În clasă, nu înțelegea rostul a ceea ce învățătoarea îi cerea să facă. Nu părea să înțeleagă aspectele implicite din solicitările de la școală. Ca urmare, fie nu înțelegea esențialul, fie dădea răspunsuri care erau mult prea complexe. Se plictisea... În școala primară, învăța foarte repede, fără efort. Îi era greu să lege prietenii cu colegii lui. Pentru că se simțea neînțeleș și respins, relațiile sale cu profesorii au devenit problematice. Era considerat insolent și, în cele din urmă, un elev insuportabil. „Profesorii sunt degeaba!”, spunea el. Rezultatele sale foarte bune i-au permis, cu toate acestea, să treacă fără probleme de la un an școlar la altul. Este chiar cu un an în avans.

La gimnaziu, Hugo a reușit să se descurce, dar devenise din ce în ce mai complicat de-a lungul timpului. Mai ales când a trebuit să se organizeze și să implementeze strategii reale de învățare. Asta pentru că el nu depusese niciodată până atunci un efort susținut. Deși avea soluții la problemele puse, uneori nu putea să explice cum procedează. Nu poate să-și motiveze răspunsurile la exerciții, ceea ce îi irită pe profesori. Uneori, unele persoane chiar cred că trișează, iar tensiunile sunt foarte mari. Hugo are note excelente la școală: 19, 20, uneori chiar 21 din 20 (adică primește puncte bonus)! Este cel mai bun din

clasă, dar cadrele didactice sunt foarte critice cu privire la comportamentul său. Având în vedere această situație, îl întreb dacă ar fi de acord să facem un bilanț al competențelor sale. Este de acord cu o evaluare neuropsihologică și cu o evaluare a capacităților sale intelectuale și cognitive. Rezultatele arată abilități extraordinare și îmi confirmă ipoteza că este vorba despre un copil supradotat: Hugo are un IQ de 152.

— Asta chiar e o problemă! exclamă el.

COPIL SUPRADOTAT, COPIL PRECOCE

— Este plictisitor să fii supradotat, îmi spune Hugo. Mă simt singur. Nu mă interesează ce fac ceilalți. Nu vorbesc decât despre fotbal și jocuri video. Și, când îi rog pe ceilalți să vorbească despre lucrurile care îmi plac, nimeni nu vrea să o facă. Nu înțeleg nimic. Nu le spun nimic părinților mei, pentru că vreau să mă descurc singur, dar sunt trist. Ceilalți mă numesc tocilar pentru că iau note bune. Nu mă simt ca unul dintre ei! E problemă să ai nota 20 tot timpul. Așa că uneori fac greșeli intenționat, nu-mi fac temele pentru a obține note medii, la fel ca ceilalți.

Într-o zi, sosește triumfător la ședință și declară:

— Asta e, știu, sunt o zebură! Am văzut la televizor. Lumea folosește termenul pentru a descrie persoanele precece și supradotate ca mine. Sunt o zebură!

CE ÎNSEAMNĂ UN COPIL-ZEBURĂ?

Ceea ce au în comun acești copii cu zebrele este capacitatea lor de a se camufla în mediul înconjurător. Mai mult, zebra este singurul animal ecvestru pe care omul nu a reușit să îl îmblânzească — o latură sălbatică ce îi caracterizează și pe copiii supradotați. Deși se vorbește mai mult despre ei în prezent, nu este pentru că sunt mai mulți decât înainte (reprezintă încă 2,3% din populație), ci pentru că sunt mai bine identificați.

Copilul supradotat — sau cu potențial ridicat — dispune de o combinație unică de gândire și comportament emoțional. Atât dezvoltarea sa intelectuală, cât și dinamica sa emoțională sunt cele care îi subliniază diferența. De fapt, are o inteligență calitativ diferită (cu un IQ de 130 sau mai mult) și o hipersensibilitate emoțională.

A fi o zebra este un mod special și intens de a fi în lume. Dar această hipersensibilitate este uneori o sursă de neînțelegeri și suferințe, deoarece acești copii sunt percepuți ca fiind diferiți. Acest lucru poate duce la intimidare sau chiar la hărțuire din partea altor elevi.

Inteligența lor specială poate duce la dificultăți la școală. De fapt, copiii-zebră absorb literalmente cunoștințele fără niciun efort de a învăța. Ei înțeleg și anticipează rapid, dar ceea ce le dă un avantaj poate duce, la fel de bine, la abandonarea școlii sau la dificultăți școlare serioase, mai ales atunci când achiziția de cunoștințe predomină asupra formării de abilități interpersonale. Acest decalaj dintre cunoștințele teoretice și adaptarea socială se instalează apoi mai mult sau mai puțin insidios, fiind o sursă de atacuri de anxietate. Pe lângă perspectiva eșecului școlar, profesorii sunt agasați de lipsa de rezultate din partea acestor copii, care sunt mai inteligenți decât media.

Preocupările lor sunt diferite de cele ale copiilor de vârsta lor. Ei își pun întrebări existențiale, au multe interese și sunt conduși de valori foarte puternice, nenegociabile. Este dificil pentru ei să se integreze în rândul celorlalți și sunt percepuți ca fiind ciudați. Acest lucru poate duce la un comportament tiranic. Mai târziu, ei pot avea dificultăți în a forma legături romantice. Și în familie situația este dificilă; este posibil ca părinții să nu-și înțeleagă cu adevărat copilul supradotat, simțindu-se neajutorați și neputincioși în a-l ajuta.

Cu toate acestea, a fi o zebra nu înseamnă neapărat a fi în mare dificultate. Pentru unii, inteligența și hipersensibilitatea lor sunt factori de reziliență incredibili. Sunt atuurile de care au nevoie pentru a-și crea viața pe care și-o doresc cu adevărat. Diferența lor este puterea lor. Pentru alții, drumul este presărat cu capcane și suferință.

Oricum ar fi, acești copii sunt în primul rând copii, cu o nevoie fundamentală de a fi susținuți de părinții lor. Aceștia din urmă se pot adapta, făcând cereri explicite. De exemplu: „Am nevoie de tine ca să mă ajuți să te înțeleg“. La școală, cel mai bine este să se lucreze în parteneriat cu profesorii și să se construiască punți de legătură, astfel încât copilul să poată face cele mai bune progrese posibile la școală. Copiii-zebră au nevoie de consecvență și de împărtășirea experiențelor. Și, pentru ca aceștia să-și perceapă diferența ca pe un avantaj, este vital ca cei din jurul lor să-i înțeleagă și să-i sprijine, astfel încât să-și poată construi o identitate stabilă și să se dezvolte, la fel ca orice alt copil.

DIFERIȚI DIN PUNCT DE VEDERE INTELECTUAL, DAR ȘI AFECTIV

Nu poți reduce un copil la IQ-ul său, iar un copil supradotat nu este doar mai inteligent decât media. Pentru că, pe lângă procesele cognitive (intelență, memorie, raționament etc.), trebuie luate în considerare și temperamentul, și sfera afectivă. Iar la acest ultim nivel, copilul supradotat are în general emoții exacerbate: sentimentele sale sunt intensificate, dragostea, furia, dar și temerile sunt mult mai mari. Acesta este deosebit de susceptibil și sensibil la aspectele privind echitatea și dreptatea; are deseori sentimentul nedreptății. Exigențele sale și căutarea adevărului sunt puternice, iar orice deziluzie este foarte dureroasă pentru el. Acest lucru îl face să fie inteligent și creativ, dar și foarte sensibil, ceea ce poate duce la un anumit grad de fragilitate.

Evaluarea neuropsihologică este cea care rafinează diagnosticul și oferă chei de înțelegere a dificultăților prezentate. Cu toate acestea, este important să nu-i limităm pe copii la un anumit profil și să evidențiem toate abilitățile și calitățile lor, care pot fi adevărate resurse pentru ei.

Odată stabilit diagnosticul și în funcție de dificultățile întâmpinate, pot fi sugerate mai multe abordări: ameliorarea imaginii de sine, abordarea a ceea ce este implicit la școală, găsirea de soluții la eventualele tulburări asociate. Se poate oferi și sprijin psihologic. Cu sprijinul și ajutorul necesar, mulți copii învață să trăiască cu diferențele lor și să le valorifice la maximum. Cei care se descurcă cel mai bine declară, în general, că au putut să se bazeze pe trei elemente esențiale: un mediu emoțional stabil (un mediu familial implicat), terapii eficiente (la nivel medical, dar nu numai) și sentimentul de a fi fost înțeleși și luați în considerare (de unde și importanța depistării precoce).

IMPORTANȚA PERSPECTIVEI PĂRINȚILOR

Fecundul, tulburătorul, insolitul, misteriosul, fantasticul se ascund sub hainele familiarului. Iar acest lucru nu este lipsit de tulburarea unor părinți, care sunt luați prin surprindere de copilul lor. Astfel, timp de mai mulți ani, părinții lui Hugo și-au exprimat deznădejdea față de comportamentul tiranic al acestuia. Fascinați de abilitățile neobișnuite ale fiului lor, dar și dezarmați, au fost pe punctul de a se separa de mai multe ori. Multă vreme au vorbit despre posibilitatea plasamentului (internat, spitalizare, casă de îngrijire etc.), dar au acceptat ideea că sunt posibile și alte soluții. Au avut încredere în fiul lor și au avut încredere în mine. Aș dori să le mulțumesc pentru asta.

Fără îndoială, dincolo de furia și dezamăgirea lor, au păstrat în ei o rezervă de speranță, speranța unei

posibile schimbări. Ceea ce i-a permis fiului lor să găsească alternative la tiranie, pentru a putea exista. Avea resursele necesare, iar ei nu s-au îndoit niciodată de acest lucru. Aceasta era șansa lui. În ceea ce mă privește, tot ce am făcut a fost să-l însoțesc în acest proces de schimbare. Ne-am lovit de câteva hopuri pe drum, iar terapia nu a fost ușoară, dar legătura de încredere pe care am construit-o între noi nu s-a rupt niciodată.

DE LA TIRAN LA ZEBRĂ

Hugo are acum 17 ani și se simte foarte bine. Numirea lucrurilor a fost o eliberare pentru el, un mod de a se liniști. De asemenea, le-a permis părinților săi să se descurce mai bine cu el. Cu alte cuvinte, copiii precoci nu sunt exact ca ceilalți copii; dar, ca și ceilalți copii, și ei sunt copii!

Toate acestea presupun că și eu trebuie să mă adaptez la copil. De fapt, acompanierea unui copil confruntat cu legături patologice face apel la legăturile din care eu însumi sunt construit. Iar în legăturile pe care le creez cu el trebuie să caut echilibrul la fiecare pas, pentru a evita căderea sau ruptura. Această echilibristică încearcă să găsească raportul corect între ceea ce este posibil pentru copil și ceea ce este posibil pentru părinți.

Astăzi, Hugo este în ultimul an de liceu, specializat în literatură, are prieteni și face teatru. Tensiunile familiale nu sunt complet rezolvate, dar băiatul nu mai este numit tiranul familiei, care recunoaște că a fost, dar fără să-și dea seama. El reușește, de asemenea, să râdă de aceste momente dureroase. Vrea să continue să vină să mă vadă (mai rar) pentru a mă ține la curent cu preocupările sale pentru viitor. Recent, a trebuit să completeze o evaluare vocațională și să-și aleagă orientarea. Ce sursă de anxietate! Hugo mi-a spus atunci că visul său de a fi artist era încă viu. Și știu că, atunci când copiii visează la viitor, înseamnă că le

merge bine. I-am răspuns că nu trebuie să renunți întotdeauna la dorințele tale... Și nu m-aș mira dacă într-o zi ar deveni un artist talentat!

Marcel Rufo: Testele neuropsihologice au confirmat abilitățile intelectuale ale lui Hugo, dar cele mai importante lucruri sunt suferința și marea sa sensibilitate. Adesea, descoperirea unui potențial ridicat, trecând cu vederea slăbiciunile asociate, este o adevărată problemă: profesorii nu sunt pregătiți, nu există structuri adaptate, iar părinții se gândesc rareori să consulte un psihiatru pediatru... Și totuși, atunci când întâlnim un copil cu un potențial ridicat, consilierea individuală pare a fi esențială.

La fel ca majoritatea copiilor născuți prin fertilizare *in vitro*, Hugo este un copil prețios, iar faptul că este vorba despre gemeni dă o culoare specială rivalității dintre frați, pe care o trăiește.

10

Adolescenti cu vârstă de peste 15 ani

Pentru majoritatea tinerilor de această vârstă, criza adolescenței s-a încheiat. Sexualitatea lor timpurie sau matură îi ajută să se separe și să evolueze. Dar pentru 15% dintre ei, nu se întrevede niciun sfârșit și sunt implicați într-un violent război de tranșee. Dependența de droguri, refuzul de a merge la școală, fuga de acasă, auto sau hetero-violența... Riscul de colaps emoțional este în acest caz cel mai ridicat, din cauza sentimentului de a fi respins pe care părinții îl trăiesc în relația cu adolescenții lor.

Agresivitatea tânărului față de părinți poate începe cu o ridicare din umeri sau prin faptul că nu răspunde la întrebări, apoi poate escalada până la insulte și lovituri. Este important să se intervină de îndată ce este adresată prima insultă, deoarece aceasta precedă violența fizică și este un precursor al dificultăților comportamentale. Numeroși părinți sunt maltratați și bătuți de tineri adulți, care se izolează în camera lor, care refuză să muncească și preferă să se uite la televizor sau să se joace jocuri video, și care resping orice sprijin sau ajutor pentru formarea profesională.

În Franța, este posibil să se prescrie îngrijirea la domiciliu, care este mai ușoară decât spitalizarea. Să subliniem importanța și utilitatea acestor echipe mobile de intervenție pentru adolescenții și tinerii adulți care se feresc de consiliere. Aceste echipe au posibilitatea de a merge la ei acasă în loc să-i lase pe părinții sperați cu acești periculoși agresori casnici. Cu siguranță, în viitorul apropiat, consultațiile video

la distanță ne vor permite să luăm legătura cu adolescenții care refuză să participe la ședințe.

MARCEL RUFO

CAMPION LA JOCURI VIDEO ÎN REȚEA

Sunt căutat de niște părinți deosebit de tulburați, afectați de comportamentul fiului lor, în vârstă de 16 ani, care refuză să mai meargă la școală (a abandonat școala în clasa a X-a) și își petrece zilele și nopțile jucând jocuri video în rețea, la care este campion european.

Băiatul este de-a dreptul ostil față de ideea unei întâlniri: declară că nu se va schimba, că nu vrea să mă vadă, că această întrevvedere este inutilă, deoarece nu va răspunde la nicio întrebare. Trebuie să recunosc că sunt încântat de această introducere: particularitatea consultațiilor pentru adolescenți este depresia ostilă, pe care aceștia o exprimă prin refuzul de a sta de vorbă.

Nu cred că jocurile video sunt responsabile pentru opoziția actuală a acestui băiat, ci mai degrabă rezultatul unei anumite suferințe sau răni. Nu atât comportamentul de dependență mă interesează, cât motivul acestuia. Ca toate persoanele obsesive, acesta este plin de manifestări defensive. Nu este un comportament psihopat, ci o luptă împotriva unei frici și a unei anxietăți primordiale.

Cel care nu vrea să vorbească începe cu un atac frumos:

— Fratele meu mai mare cântă la chitară șase ore pe zi. Ar trebui să vină și el să vă vadă?

— De ce nu? I-aș asculta cu plăcere improvizațiile și muzica.

Părinții erau epuizați — tatăl era în pragul agresivității, iar mama era în pragul respingerii, un sentiment cu care este și mai greu de trăit — și au

sugerat să ne lase singuri, pe mine și pe băiat. Aceștia îmi spun:

— Am prefera să nu auzim discuția cu el, oricum ne persecută toată ziua cu jocurile lui video.

Adolescentul acceptă, ceea ce este un semn excelent la începutul unei întrevederi.

Apoi își insultă mama, iar eu îl întreb pe tată de ce nu intervine. Acesta îmi răspunde:

— Dacă ar fi după mine, l-aș decapita.

— Decapitați-l, îi răspund eu.

Tatăl și adolescentul ușor îngrijorat zâmbesc.

Tatăl, în vârstă de 50 de ani, îmi povestește despre respectul profund pe care îl avea pentru propriul tată. Acesta din urmă, care este încă în viață, a fondat o afacere importantă care le-a adus bunăstare și confort. El însuși a preluat frâiele afacerii de familie și încă mai ascultă de sfaturile profesionale ale tatălui său, acum pensionat. Mi-a mărturisit că nici acum nu îndrăznește să fumeze în fața lui, pentru că i se pare nepoliticos.

Îi rog pe acești părinți simpatici să părăsească încăperea, pentru a rămâne față în față cu acest tânăr tiran. Stăm de vorbă și este surprins că sunt familiarizat cu unele dintre site-urile la care se referă. Îmi povestește că se gândește să se orienteze către o carieră în crearea de jocuri video (ceea ce spun toți adolescenții dependenți). Îi povestesc despre un joc pe care îl cunosc și pe care l-am încercat în cadrul unui studiu efectuat într-un spital pe care l-am condus. Adolescentul, uimit, pare să devină mai atent la ceea ce spun.

Prima parte a întrevederii pune în evidență rezistența tânărului, dar, din întâmplare sau din intuiție, în timpul unei întrebări laterale, îmi face o critică dură la adresa tatălui său: acesta este expert contabil, iar fiul său îl descrie ca având o tulburare obsesiv-compulsivă de care el nu este conștient. De exemplu, obiceiul său de a aranja tacâmurile într-un anumit fel atunci când se pune masa pentru prânzul în

familie; teama sa că un pahar de șampanie răsturnat ar putea aduce ghinion etc.

— Pe cine admiri? l-am întrebat.

— Nici pe fratele meu, nici pe tatăl meu, răspunde el imediat.

Apoi a urmat o pauză de tăcere, iar ochii i s-au încețoșat de lacrimi. Îi mărturisesc cât de surprins sunt — am impresia că am pus degetul pe o pierdere a încrederii în sine și pe o stimă de sine scăzută.

Dintr-o răsufare, a mărturisit apoi:

— Pe bunicul meu matern.

La întrebarea mea „De ce?“, izbucnește în lacrimi:

— A murit nu cu mult timp în urmă și îmi lipsește foarte mult.

Acest băiat, pe care îl consideram foarte dificil în respingerea lui, îmi devine simpatic prin suferința pe care o exprimă.

Continui:

— De ce l-ai admirat atât de mult?

— Era tâmplar și îmi făcea jucării de lemn superbe, pe care le-am păstrat ca pe niște comori.

Îi pun apoi o întrebare crucială:

— Ai un avatar?

Păstrează tăcerea. Insist:

— Da, ai un avatar. Spune-mi care este numele lui.

Suspînând, acesta murmură:

— Émile.

— Acest Émile are mai multe vieți în jocul tău?

— Da.

— Cum se numea bunicul tău?

Bineînțeles, numele lui era Émile.

— N-am ce zice, bine jucat! răspunde adolescentul.

Această poveste a avut un mare impact asupra mea și m-a făcut să mă feresc de antipatia față de adolescenții dependenți de jocurile video. M-a emoționat foarte mult acest băiat care și-a readus bunicul la viață prin intermediul avatarului său virtual. Întotdeauna există o semnificație a dependenței de

jocurile video, care poate fi pur și simplu un simptom al unei suferințe subiacente.

Jocurile sunt bine făcute, adesea repetitive, dar repetiția, ca în cazul fobiei și al obsesiei, ajută la evitarea ideii de moarte și de deficit. Ritualurile protejează împotriva trecerii timpului.

Philippe Duverger: Și eu întâlnesc mulți tineri care au devenit dependenți de jocurile video până la punctul de a se desprinde de școală și de a se bloca în comportamente tiranice, agresive și chiar violente. Și, de fiecare dată, am avut de-a face cu rebeli triști, cu tineri rătăciți, a căror singură sursă de existență sunt jocurile video. De aici și violența lor de îndată ce încercăm să limităm această activitate. E ca și cum le-ai lua colacul de salvare de care se agață pentru a nu dispărea cu totul... Aceste dependențe umplu un gol, care implică adesea probleme de pierdere, doliu sau depresie ascunsă.

Nu este ușor să-i cunoști pe acești tineri, pentru că, de cele mai multe ori, ei nu cer nimic sau, mai degrabă, cer un singur lucru: să fie lăsați în pace. Așadar, o modalitate de a face acest lucru este de a merge în domeniul lor și de a le împărtăși interesele. Ceea ce faci tu atunci când vorbești cu el despre anumite jocuri și îl întrebi dacă are un avatar. Émile! La țintă! Intuiția ta este genială și te alături suferinței lui; astfel, tânărul nu se mai simte singur.

MARCEL RUFO

CÂND ÎȚI PIERZI IMAGINEA DE SINE: ANOREXIA

De un an de zile, această tânără de 16 ani a început să slăbească, în condițiile în care înainte era plinuță. După o perioadă în care părinții au felicitat-o pentru progresele sale, situația s-a înrăutățit. Acum cântărește doar 35 de kilograme. De remarcat faptul că bunica și

mama sunt supraponderale. Medicul ei de familie a trimis-o la noi după ce i-a prescris antidepresive.

În timp ce îi ascultam povestea, am observat că anorexia ei s-a dezvoltat în trei etape: o etapă solidă, când a început să micșoreze cantitatea de alimente pe care le mânca (și pe care le clasifica drept grase, zaharoase etc.) și să cunoască exact kaloriile pe care le ingera; o etapă lichidă, când a băut doar ceai verde infuzat cu bucăți de mere; în final, o etapă de aer, când nu mai avea corp. Anorexia a luat sfârșit, iar asta îmi amintește de două anecdote. Un adolescent care voia să cântărească cât o pană mi-a spus odată: „Sunt o pasăre“, iar o adolescentă mi-a spus că poate să plutească: „Pot să îmi iau zborul, pot sări patru sau cinci etaje deodată“, ca și cum toată greutatea ar fi dispărut din reprezentarea corpului ei.

Tânăra va fi internată la spital și va fi supusă unor proceduri de alimentare specială. Datorită doctorei Corinne Blanchet, cu care am lucrat la Maison de Solenn, am aflat că nu este niciodată prea târziu pentru a introduce cateterul pentru hrănire, deoarece reduce durata de spitalizare cu câteva luni. Nu trebuie să te lași implicat în lupta propusă de persoanele anorectice. Trebuie să le spui: „Ești bolnav(ă), o să am grijă de tine. Am grijă de corpul tău și nu mă lupt cu poziția ta“. Ne vom ocupa apoi de boala psihică, de această psihoză monosimptomatică ce constă în negarea imaginii de sine, a corpului, în timp ce tot restul personalității este în regulă. Trebuie subliniată latura manipulatoare a persoanei anorectice față de părinți și îngrijitori, dar această manipulare arată că persoana în cauză este foarte vitală. Persoana anorectică manipulează și negociază cu lumea exterioară, într-o relație contractuală. Pe de altă parte, ar trebui să ne alarmăm dacă o persoană anorectică se prăbușește fără să reacționeze, pentru că atunci acționează într-un mod sinucigaș, pentru a-și ucide boala care este mai puternică decât ea. Sinuciderea

este o cauză majoră de deces în rândul persoanelor anorectice.

În timp ce se afla în spital, această tânără a fugit cu o adolescentă obeză, al cărei ritm mai lent a făcut ca ele să fie ușor ajunse din urmă.

Boala ei a evoluat bine la început, dar mai apoi s-a cronicizat. A rămas extrem de slabă, foarte preocupată de corpul ei, cu un comportament de refuz față de mâncare. Atunci când ia masa cu prietenii, decojește mâncarea sau o împinge spre marginea farfuriei, mâncând doar miezul, dacă nu este prea bogat în calorii. Între timp, a făcut doi copii cu un partener iubitor. Într-o zi, a venit să mă vadă de urgență. Mă temeam de o recidivă sau de o cădere în depresie. Dar ea îmi face cunoștință cu un băiețel de 5 ani, vesel, vorbăreț și foarte liniștit: fiul ei. Are un singur defect mare în ochii ei: este gurmand! Când își gustă eclerul cu ciocolată, spune „Hm, e bun“, în timp ce se uită la mama sa. Din acest motiv mi l-a adus și, bineînțeles, l-am felicitat pe micul gurmand. Mama îmi face cu ochiul la ieșire, pentru a-mi da de înțeles că a sesizat respectul pe care i-l port pentru patologia ei și pentru dezvoltarea copilului ei.

Pe măsură ce înaintezi în vârstă, psihiatria pediatrică devine fascinantă și îți vei da seama de asta odată cu înaintarea în vârstă, Philippe. La început, vezi părinți mai în vârstă decât tine, apoi părinți de aceeași vârstă și, în cele din urmă, ajungi în poziția de bunic sau străbunic: devii un bunic binevoitor care îi vede la consultație pe descendenții pacienților săi de altădată.

Este o meserie care durează mult timp și care mă pasionează și astăzi la fel de mult.

Philippe Duverger. Da, anorexia mentală este cel mai rău tip de tiranie! Mai ales pentru că este paradoxală și, prin urmare, de neînțeles. De ce ar trebui ca o tânără fată să ajungă într-o astfel de stare, când are tot

ce-i trebuie pentru a fi fericită? De ce nu mănâncă atunci când are cea mai bună mâncare?

Este nevoie de mult timp pentru a vindeca anorexia. Săptămâna trecută, o tânără mamă mi-a cerut o programare. Era vorba despre o femeie pe care o monitorizasem ani de zile în adolescență pentru anorexie severă. Când i-am văzut numele în agenda de consultații, m-am speriat foarte tare. În cele din urmă, era bine și m-a rugat doar să o liniștesc în legătură cu alimentația bebelușului ei. M-am bucurat să o revăd. Și am avut impresia, pentru prima dată, că aș fi în postura de bunic... Psihiatria pediatrică este o disciplină în care nu există niciodată momente de plictiseală!

MARCEL RUFO

MAMA IZOLATĂ ȘI CUPLUL MAMĂ-COPIL

Această femeie și-a ales un frumos animator de la un hotel de lux, cu care a avut o relație, pentru că voia să aibă un copil pe care să-l crească singură. Astfel s-a născut un frumos băiețel. Mama singură și fiul ei încep prin a trăi o frumoasă lună de miere. Cu toate acestea, când copilul a început grădinița, la vârsta de 3 ani, povestea a devenit mai complicată: acesta a refuzat să se separe de mama sa. Ulterior, apar temeri intense pe timpul nopții, ceea ce face ca mama și fiul să doarmă împreună. În urma consultației se constată că adolescentul, acum în vârstă de 17 ani, a păstrat acest obicei.

A avut dificultăți la școală și în plan social. I-a cerut mamei sale să-i spună cine este tatăl său, iar ea s-a oferit să se întâlnească cu acesta, dar tatăl își schimbase postul și nu se mai știa unde se afla. Tot ce avea mama era o fotografie cu bărbatul care o îmbrățișa pe marginea unei piscine.

Mama și fiul funcționează ca un cuplu. Pe măsură ce copilul a crescut, mama a întărit fuziunea, iar adolescentul nu o mai suportă. Începe prin a o insulta, reproșându-i că a făcut un copil pentru ea, și nu pentru el, ceea ce este parțial adevărat, dar ea chiar își dorise să aibă un copil. În timpul unei dispute în familie, din cauza rezultatelor școlare slabe, adolescentul își pălmuește mama. De atunci, oricare ar fi fost motivul, acesta a împins-o și a bătut-o în mod sistematic. Mama a depus o plângere pentru protecție. În prezent, tribunalul pentru minori are în vedere plasarea lui într-un centru de plasament. Acum, mama, după ce și-a dorit mult acest copil, vrea să-l abandoneze. Trebuie remarcat faptul că fiul atacă singura persoană cu care are o relație afectivă.

Întâlnirea mea cu acest adolescent violent a confirmat decizia judecătorului în favoarea unui plasament într-un cămin, care va fi de scurtă durată, deoarece asistența se va încheia la vârsta de 18 ani.

Există o diferență de gen în ceea ce privește agresivitatea adolescenților față de părinții lor: mamele sunt bătute, tații se bat.

Țin să precizez că familiile monoparentale pot funcționa foarte bine. În epidemiologie, ne confruntăm în principal cu situații dificile care implică femei izolate cu copii mari. Aceste femei sunt bolnave și anxioase, trăind fără bărbați sau figuri masculine în viața lor. Cel mai bine ar fi ca acestea să-și găsească un iubit care să adopte copilul. Deocamdată, nu putem prescrie dragoste oferită la comandă de asistența socială!

Philippe Duverger: Relațiile fuzionale mamă–fiu pot fi groaznice. În acest caz, pare incredibil că acest băiat, acum în vârstă de 17 ani, încă mai doarme în patul mamei sale! Relația incestuoasă este evidentă în mod flagrant. Cum se pot despărți fără să se sfâșie unul pe altul? Violența fuzională se transformă în violență comportamentală. Palma dată mamei este un exemplu

în acest sens. Iubirea se transformă în ură și se trece de la apropierea exagerată la respingere.

Din punctul meu de vedere, o palmă — și, de fapt, orice lovitură aplicată unui părinte de către un copil — marchează un punct de cotitură, un punct de inflexiune și o problemă foarte serioasă. În timp ce conflictul este acceptabil, lovitura este intolerabilă și trebuie abordată de urgență, deoarece prezice o escaladare a violenței. Prezența unei terțe părți (un judecător, un medic, un educator etc.) este esențială. Desigur, cel mai bine ar fi ca un bărbat, partenerul mamei, să acționeze ca o a treia parte, dar nu sunt sigur că adolescentul ar accepta acest lucru. Și mi-e teamă că e deja prea târziu...

MARCEL RUFO

PĂRINȚI BĂTUȚI DE UN AGRESOR INTIM

Acest tânăr, în vârstă de 17 ani, a renunțat la școală. Fumează mult hașiș și doarme cu fereastra deschisă, chiar și iarna, pentru a scăpa de miros, ceea ce este un semn patognomonic²⁴. A început prin a cere bani de la părinții săi și prin a spune minciuni, pretinzând, de exemplu, că vrea să returneze banii unui prieten. Apoi le-a furat cardurile bancare, ca și pe cel al bunicii sale, a făcut trafic cu substanțe ilegale și a fost citat de tribunalul pentru minori. Părinții, incapabili să negocieze cu el, trăiesc o adevărată tragedie, dormind cu portofelul sub pernă și cu ușa încuiată. Într-o zi, după ce și-a insultat mama, a împins-o violent de perete și l-a lovit cu capul pe tatăl său, care încerca să intervină. Părinții, într-o situație de respingere, cer plasarea copilului la cămin, pentru a scăpa de acest dușman intim care a devenit fiul lor.

Când l-am cunoscut, i-am sugerat să meargă la un internat pentru a-l îndepărta de familia lui. Odată ajuns în instituție, totul a mers bine la început, dar a

reușit să introducă ilegal hașiș, pe care l-a vândut celorlalți adolescenți. A fost imediat exclus.

Părinții s-au întors să mă vadă. Mama își exprimă ura față de fiul ei: „Nu-mi mai iubesc fiul“. Tatăl declară: „Pentru că ne-am bătut, nu mai este fiul meu, ci un vecin scandalagiu“.

Rămân singur cu adolescentul. În disperare de cauză, îl întreb ce pot face pentru el acum. În spatele părului său lung, pot vedea lacrimi. Îi sugerez să lucrăm asupra acestei suferințe, care îi hrănește agresivitatea și violența contra celor din jur; desigur, e de discutat și despre îndoiala care îl invadează și care duce la gesturi violente față de sine. Băiatul îmi mărturisește:

— M-am gândit să mă spânzur când eram la internat.

Odată ce suferința va ieși la suprafață și va lua locul conflictului, părinții lui vor redeveni părinți prin sprijinul pe care i-l acordă.

Această poveste datează de câțiva ani. De atunci am primit câteva vești: tânărul se descurcă foarte bine, studiază și s-a integrat complet în societate. La fel ca majoritatea dependenților de droguri, s-a lăsat de fumat la vârsta de 30 de ani.

Philippe Duverger: Ca și în cazul precedent, tirania și violența par să constituie o luptă vitală pentru a se menține pe o poziție de nesuportat; aici, se adaugă la probleme dependența de hașiș. Un astfel de consum este rareori recreațional, fiind mai degrabă autoterapeutic, permițându-le tinerilor să își calmeze anxietatea și suferința. Evident, ei nu sunt de acord cu acest lucru atunci când sunt întrebați, dar după aceea, mulți ani mai târziu (uneori douăzeci sau treizeci de ani), recunosc acest fapt.

Cu alte cuvinte, în spatele tiraniei se află întotdeauna suferința, o mare suferință. Iar acest lucru indică faptul că nu este vorba doar despre o problemă educațională, ci despre o tulburare psihologică

apărută într-un context familial fragil. Din fericire, acest tânăr și-a identificat resursele, a reușit să își (re)găsească un loc pentru el și să se integreze.

MARCEL RUFO

DOUĂ EȘECURI TERAPEUTICE

Inițial, psihiatria pediatrică era destinată să trateze cazurile sociale și copiii abandonați. Fondatorul acestei discipline, Georges Heuyer, era interesat de copiii anormali și de delincvenții juvenili; putem menționa, de asemenea, lucrările lui Jenny Aubry și Myriam David privind deficiențele emoționale la copiii mici. Cazul lui Victor, copilul sălbatic din Aveyron, relatat de dr. Itard, și lupta lui Édouard Séguin în favoarea persoanelor cu handicap mental din secolul al XIX-lea au prefigurat această mișcare. Treptat, disciplina s-a îndepărtat de domeniul social și a intrat în domeniul strict medical. Cu toate acestea, între 30% și 50% dintre adolescenții din centrele de asistență socială pentru copii au nevoie de îngrijire. Activitatea lor poate fi devastatoare în cadrul căminului. Între psihiatri și educatori, există o distanță legată de metodele de formare: educatorii sunt ostili psihiatrilor și viceversa. Acest lucru poate explica într-o oarecare măsură eșecul celor două cazuri pe care le voi discuta acum.

Părinții lui Sylvain nu-l mai pot întreține pe tânărul de 16 ani. A abandonat școala, consumă în mod regulat hașish și este violent, în special cu ei. După mai multe încercări de a-l trimite la psihoterapie, pe care acesta le-a refuzat, a fost încredințat unchiului său. Acesta e momentul în care l-am întâlnit, iar ședința a fost dificilă în ceea ce privește propunerile, pe care, evident, le-a respins. Sugerez ca el să fie evaluat într-o unitate specializată pentru adolescenți. Unchiul a fost foarte convingător, iar a doua zi am primit un mesaj

din partea adolescentului care a fost de acord să viziteze instituția pentru a vedea dacă poate primi ajutor. Unchiul și Sylvain au sosit împreună în același timp în care avea loc un grup de discuții cu adolescenți aflați în curs de evaluare și tratament. Sylvain va interveni ca un adevărat expert, pentru că a trecut prin tot felul de situații dureroase în viața lui. Farmecul său acționează asupra grupului, în special asupra adolescenților dificili și a fetelor tinere care au nevoie de sprijin. Spre marea noastră surpriză, a acceptat internarea, dar a refuzat toate activitățile. Acesta introduce produse ilicite în unitate, ascunse în haine, deoarece știe cum să păcălească percheziția, ne spune el. A respins toate sugestiile noastre, a fugit în patruzeci și opt de ore de la internare și a fost plasat de către un judecător al tribunalului pentru minori într-un mediu mai restrictiv, unde comportamentul celorlalți adolescenți i-a întărit refuzul de a se adapta la societate. S-a constatat eșecul de îngrijire în cazul acestui copil-tiran.

Germaine, adolescentă, a fost internată în spital în urma unei noi tentative de sinucidere; consumase alcool și fusese agresivă la adresa părinților ei. Aceștia cer ca fata să fie transferată în unitatea noastră. Întrevederea cu tânăra este dificilă; ea este închisă și ostilă oricărei propuneri, declarând că nu are nevoie de nimic cu excepția unui act decisiv; ceea ce contează pentru ea este moartea, nu viața. În ultimii doi ani, comportamentul ei s-a deteriorat: își neglijează corpul, își provoacă răni și nu se spală. Întotdeauna a avut probleme la școală și refuză să meargă la liceu.

S-a adaptat surprinzător de bine la colegii săi din instituția de tratament. Germaine a încălcat regulile, desigur, aducând alcool după o ieșire în permisie, dar a recunoscut acest lucru și a primit clemență. A apărut perspectiva unui stagiu de practică, dar referența educațională care se ocupa de ea a trebuit să întrerupă munca, și proiectul a căzut. Ce ghinion! Unul dintre

ucenicii de la cursul de mecanică de motociclete a refuzat să vorbească cu Germaine, considerând-o deprimată și ciudată. La rândul ei, aceasta sabotează orice relație cu el și chiar îl lovește în cap cu o cheie. Germaine nu acceptă niciun alt stagiu. Când părinții ei i-au propus să plece cu ei în vacanță în străinătate, a refuzat și a fugit. A fost găsită în stare de ebrietate în secția de urgențe a unui oraș în care fusese internată anterior.

Trecerile la act ale acestor doi adolescenți, care refuză propunerile de reintegrare, evidențiază dificultatea de a-i sprijini și de a-i însoți pe tinerii disfuncționali social, ținând cont de faptul că o mare parte dintre adolescenții plasați în căminul de recuperare sunt fugari. Procentul acestora nu este deloc neglijabil. Îngrijirea psihologică trebuie să fie completată cu un sprijin educațional și social, în beneficiul adolescenților aflați în îngrijire.

Philippe Duverger: Poveștile lui Sylvain și Germaine îmi dau ocazia să revin la această distanță și la această dispută pe care o menționezi între educatori și psihiatri. În fața multor situații în care sunt implicați copii-tirani, se pune întrebarea: Eșec educațional sau tulburare psihologică sau chiar psihiatrică? Este nevoie de un cadru educațional sau de un centru de îngrijire? Aceasta este cea mai mare neînțelegere în tratarea acestor adolescenți, care sunt descriși ca fiind tirani și violenți. Ca urmare, mulți tineri fac drumuri între cămine și spitale, între centre educaționale restrictive și unități de internare pentru adolescenți, care îi pasează ca pe niște „cartofi fierbinți“, până în punctul în care problema nu mai este de a le oferi sprijin și îngrijire, ci de a le găsi un loc unde să locuiască! Toată lumea cunoaște astfel de cazuri în care familia, dar și medicii vor să se scape de copiii-problemă.

Unii copii au „prea mulți“ părinți (relații fuzionale, abuzuri etc.), în timp ce alții au „prea puțini“ părinți

(lipsă, abandon, respingere etc.). În ambele cazuri, trebuie să inventăm în continuare cadre de îngrijire, spații de locuit și medieri în care vom ține cont de cei din jurul copilului. Și aceștia vor fi invitați să lucreze cu adolescentul, în paralel cu terapia pe care i-o oferim. Nu trebuie, deci, uitat că va trebui să lucrăm întotdeauna împreună cu părinții.

Și uneori, în ciuda eforturilor noastre, eșuăm! Aceste ultime cazuri demonstrează în mod clar acest lucru. Acest lucru ridică problema modestiei noastre profesionale și a capacității noastre de a accepta aceste eșecuri. Este important să ne amintim că eșecul nu înseamnă că nu există nicio evoluție pozitivă. Copiii și adolescenții au resurse nebănuite, iar noi trebuie să rămânem optimiști. Este ceea ce m-ai învățat și nu pot decât să-ți mulțumesc!

MARCEL RUFO

SUFERINȚA TIRANULUI

Un cuplu de părinți a venit să mă vadă fără fiul lor, în vârstă de 16 ani, care a refuzat să mă cunoască. Acesta își sună mama de zece ori pe zi pentru a-i cere bani. Spune „nu“ la orice: școală, internat, un an sabatic într-o țară străină unde are rude. Refuză îngrijirea și contactul, își persecută părinții pentru a obține sume de bani din ce în ce mai mari (fără îndoială pentru a cumpăra produse ilicite), nu vine acasă seara și distruge totul în casă atunci când i se refuză ceva. Acest adolescent își pune familia în pericol, după ce a preluat o putere monstruoasă, ocultă, tiranică și agresivă asupra ei.

Această poveste se va sfârși probabil tragic cu spitalizarea sa la cererea unei terțe părți, când va împlini 18 ani. După vârsta majoratului, dacă pacientul este în pericol și nu dorește să fie spitalizat,

familia și anturajul pot solicita spitalizarea obligatorie, susținută de un certificat medical.

I-am scris acestui tânăr pentru a-i oferi ajutor și o evaluare într-o unitate pentru adolescenți. Sper că va accepta, pentru a evita o spitalizare mai severă, mai târziu, într-o unitate de psihiatrie pentru adulți. Ultima sa șansă este să încerce să-și amelioreze starea. Sunt convins că el suferă și că al său comportament nu poate fi explicat doar prin agresivitate. Își canalizează disconfortul împotriva celorlalți sau cel puțin asta este ceea ce percep intuitiv la acest adolescent pe care nu l-am cunoscut. Deocamdată însă își continuă strategia de demolare, refuzând orice ajutor.

În acest caz, în care băiatul mă ține în șah, singura mea strategie este să subliniez suferința pe care o simte și să vorbesc cu el despre dificultățile sale, care există în mod obiectiv, în loc să mă adresez megalomaniei sale infantile. Crede că poate domina lumea când nici pe el nu se poate domina...

Philippe Duverger: Este dificil să discutăm despre acest adolescent, pentru că nu l-ai cunoscut. Cu toate acestea, sunt de acord cu ipoteza ta cu privire la suferința sa probabilă. Dar poate că nu este încă pregătit să recunoască acest lucru și să vorbească despre el, temându-se de colaps. Acești tineri foarte fragili sunt adesea tiranici și violenți. Violența aduce imprevizibilitate. Iar când vine vorba despre violență, nu știi niciodată cine va câștiga! Este înfricoșător atât pentru părinți, cât și pentru specialiști.

Cu alte cuvinte, eu cred că nu există violență care să nu-și aibă rădăcinile într-o suferință teribilă. Violența este semnul eșecului unui strigăt de ajutor către ceilalți. Ea reflectă imposibilitatea de a menține intactă distanța care guvernează relațiile umane, bazate pe recunoașterea celuiilalt ca fiind diferit. Și, uneori, în mod paradoxal, repetiția este singura modalitate de a exprima disconfortul. În orice caz, el

este încă un tânăr în așteptare. Depinde de noi să fim acolo pentru a-l întâlni!

MARCEL RUFO

ÎN FIECARE DIMINEAȚĂ, LA ORA 7:35

Motivul acestei consultații este uluitor. În fiecare dimineată, la ora 7:35, această fată de 15 ani își dă peste cap familia: insulte, scuipături, lovituri, încercări repetate de aruncare pe fereastră, consum de medicamente pentru a se sinucide.

Cu toate acestea, ea are un farmec aparte, prin modul în care se prezintă, și este fericită să fie la întrevvedere din cabinet. Are un frate mai mare care refuză să aibă vreun contact cu ea, preferând să trăiască în afara casei familiei decât să riște să o stranguleze dacă ar rămâne sub același acoperiș. Părinții, care asistă la consultație, au atitudini foarte diferite: tatăl e pe poziții, dar multă vreme a fost mai puțin prezent la această oră fatidică, până când soția sa i-a cedat responsabilitatea de a gestiona excesele fiicei lor.

Ca și fratele ei, această fetiță a fost adoptată în Sankt-Petersburg la vârsta de 6 luni. Am început prin a-i explica problemele extraordinare pe care le prezintă anumiți copii adoptați atunci când ajung la adolescență. Toate statisticile arată că cei adoptați sunt deosebit de vulnerabili la această vârstă: ei caută în mod inconștient să fie abandonați — e un test prin care vor să obțină dovada iubirii părinților lor adoptivi, care le pot suporta orice. Această adolescentă își insultă mama pentru că este infertilă: „un pântec gol și trist“, spune ea. Aceasta din urmă nu-și poate stăpâni lacrimile, care se amplifică atunci când îi spun fetei că riscă faptul că mama ei să nu o mai iubească, să o respingă și să o abandoneze. Dar adolescenta reacționează cu seninătate la cuvintele mele.

Aflu că familia locuiește la etajul al șaptelea și că apartamentul are un mezanin vast dedicat în întregime copiilor. Dar nu există decât o singură cabină de duș la etajul al șaptelea, iar tânăra se încuie acolo în fiecare dimineață la ora 7:35, exasperându-și fratele care nu se poate pregăti. Îmi permit o interpretare care va fi de scurtă durată: etajul șapte, mezanin, ora 7:35... Fata ridică din umeri. Odată aflați față în față, mi-a dat o explicație bazată pe singurele date de identificare pe care le știa: fusese descoperită, nou-născută, la ușa unei mănăstiri, sub câteva păături care o protejau de frig, în timp ce se afla în hipotermie. Abia se născuse și era ora 7:35 dimineața! În fiecare dimineață, ea își re trăiește abandonul cu agresivitate.

În mod surprinzător, aceasta cere să fie internată într-o unitate pentru adolescenți până când se va simți mai bine. A doua zi după această consultație, a fost internată pentru evaluare.

Philippe Duverger: Povestea ta îmi amintește de o alta, cea a unui tânăr obez (cu obezitate morbidă, ceea ce indică necesitatea unei intervenții chirurgicale bariatrice) care, în timpul primului consult, exclamă: „Doctore, problema mea este că m-am născut la 12 fără un sfert, adică la ora de prânz!”

Iar acest lucru ne amintește că, pentru a ne maturiza și a ne gândi la viitor, trebuie să ne „încheiem socotelile” cu trecutul. În acest sens îi putem ajuta pe cei mai vulnerabili, pe cei care nu reușesc să-și lase în urmă copilăria. Această relectură comună ajută la reanimarea unei gândiri poate confuze, pentru a da vieții un nou sens, o gură de aer proaspăt. Este fascinant să revizitezi copilăria pentru că ea nu încetează niciodată să palpitate și să șoptească în noi. Este fundamentală: este perioada în care se formează viziunea noastră asupra lumii, în care limbajul germinează în noi. Trebuie să te ocupi de ea!

MARCEL RUFO

SOMATIZAREA: CÂND VORBEȘTI CU AJUTORUL CORPULUI TĂU, ȘI PĂRINȚII TĂI NU TE MAI ÎNȚELEG

O tânără în primul an de postliceală vine să mă vadă împreună cu tatăl ei, care are în prezent probleme cu soția sa. Familia funcționează pe bază de conflict, bunicii divorțând târziu în viață.

Este copil unic, la fel ca și tatăl ei. Are o capacitate deosebită de comunicare cu ajutorul corpului său, de a manifesta conversii somatice. Are probleme de auz de foarte mult timp, cum ar fi otită cronică acută, pentru care copiii poartă un sistem de drenaj care, de cele mai multe ori, sunt inutile. Aceste tipuri de somatizări au fost remarcate la vârste fragede, după cum arată remarcabila carte *L'enfant et son corps*, de Michel Soulé, pe care am menționat-o deja. Această cărticică este esențială pentru toți psihiatrii interesați de bebeluși. Revenind la tânăra mea pacientă, ea pare să prezinte și pierdere în greutate, dureri abdominale, diaree, vărsături, amețeli, dureri de cap etc. Un prim și apoi un al doilea ORL-ist au exclus orice anomalie auditivă, eliminând astfel ipoteza unei mai vechi tulburări de auz.

Din fericire, este tratată de un specialist care lucrează cu corpul, un kinetoterapeut care a lucrat deja cu ea în trei rânduri. Este de preferat ca pacienții care somatizează să urmeze un tratament fizic mai degrabă decât psihiatric, deoarece aceștia nu pot tolera interpretările psihologice și doresc ca tulburările lor să fie de origine medicală. Suferă, iar durerea lor este de nesuportat.

Fata are o relație bună cu kinetoterapeutul ei. Intenționez să mă mai întâlnesc cu ea din când în când pentru a afla dacă tratamentul prin intermediul corpului a vindecat-o. Ne putem pune în locul

părinților care au avut numeroase consultații medicale, rapoarte de expertiză și, în cele din urmă, o consultație la un psihiatru, în încercarea de a înțelege ceea ce este de neînțeles: vorbesc cu ajutorul corpului meu, pentru că nu mi-am asumat responsabilitatea pentru mine, am o problemă de stimă de sine, prefer să sufăr decât să fiu eu însămi.

Philippe Duverger: Sunt într-un tot de acord cu tine în ceea ce privește problema somatizării și a pericolului de a gândi „totul psihic”. Lucrând zilnic cu pediatrii, sunt foarte familiarizat cu problema limbajului corporal. Într-adevăr, corpul vorbește... și e guraliv! Dar este nevoie de o predispoziție organică, de o vulnerabilitate somatică, pentru a declanșa o tulburare psihosomatică. Dacă nu înțelegem acest lucru, punem totul pe seama psihicului, ceea ce este greșit, și îl facem pe copil să se simtă vinovat. Acest lucru este deosebit de evident în cazul durerii copilului. Specialiștii în psihomotricitate sunt foarte familiarizați cu această interfață între corp și psihic, iar mie îmi place să lucrez cu ei. Mă învață foarte multe!

MARCEL RUFO

DIN EȘEC ÎN EȘEC

Debutul consultației este destul de dificil. Această tânără a fost spitalizată într-o secție pe care am condus-o și era monitorizată în mod regulat de către una dintre studentele mele. A venit tocmai din nordul Franței pentru a pune o întrebare fascinantă: vrea să înțeleagă de ce starea de rău pe care o simte o împiedică să funcționeze așa cum ar trebui.

Vorbește cu ușurință despre evoluția ei. A urmat mai întâi o terapie de familie, care nu a avut succes, apoi psihanaliza, dar fără succes. A fost tratată de un prieten de-ai mei, psihanalist, dar ea credea că acesta

dormea în timpul ședinței. (Ca o glumă, subliniez că psihanalistii dau adesea această impresie!) Îi ofer apoi posibilitatea de a alege între două opțiuni: fie spitalizare pentru evaluare într-o unitate pentru adolescenți, fie terapie individuală cu un terapeut care este bine pregătit în terapia psihanalitică și care îi va accepta unicitatea. Pe tot parcursul întrevederii, am avut impresia că ea deținea controlul, că ea conducea ședința, și nu eu. Atât de mult încât închei prin a spune:

— Dacă nu funcționează nimic, ne vom întâlni din nou.

Când mi-a spus că ar prefera să meargă să își reîncarce bateriile pentru câteva zile, singură, la casa de la țară a familiei sale, i-am sugerat să nu mai ia medicamentele, temându-mă că ar putea avea idei suicidare. Părinții erau și ei ezitanți, dar tânăra a fost atât de convingătoare, încât m-a făcut și pe mine să mă îndoiesc de justetea rezervei mele.

În drum spre casă, mi-a trimis un e-mail în care m-a informat despre decizia ei de a accepta spitalizarea. Dar, imediat ce părinții o duc la unitate, refuză să rămână acolo și pleacă la casa ei izolată de la țară, de unde se întoarce trei zile mai târziu, spunând că nu se mai simte bine nici acolo.

Este clar că acest tiran al psihiatrilor înaintează propuneri doar pentru a le vedea eșuate. I-am spus, în cele din urmă, că sunt la dispoziția ei pentru a eșua din nou, dacă își dorește să mă mai vadă vreodată!

Philippe Duverger: Nu văd niciun comportament tiranic la această tânără fată.

Dacă nu cumva tirania este de partea psihiatrului (și a oricărui alt adult binevoitor) care încearcă să găsească o soluție care nu va funcționa niciodată pentru această tânără fată... Oare starea sa de rău se bazează pe tirania dorinței sale? Pe plăcerea ce rămâne mereu nesatisfăcută? Și, în final, pe eșecul repetat al celuilalt?

PHILIPPE DUVERGER

„OH, FURIE! OH, DEZNĂDEJDE!“

Secretara îmi înmânează un fax de la un medic de familie. Acesta mă roagă să îl primesc cât mai repede pe tânărul Maxime, în vârstă de 15 ani, din cauza comportamentului său extrem de agresiv față de cei din jur, în special față de tatăl său. În weekendul precedent, băiatul l-ar fi insultat tată și, într-un acces de furie, ar fi spart niște vase. Atmosfera de familie este nesănătoasă. Situația școlară nu pare să fie mai bună: Maxime are puțini prieteni și chiulește din ce în ce mai des de la școală. Tatăl face tot ce-i stă în putință pentru a găsi o modalitate să comunice cu fiul său, dar nu reușește să facă acest lucru, iar atmosfera se deteriorează pe zi ce trece.

Așadar, am stabilit imediat o întâlnire și, în aceeași dimineață, mă aflu în fața lui Maxime și a părinților săi. Încă de la început, tatăl îmi spune că există dezacorduri majore în fiecare zi:

— Este un infern, spune el. Suntem la marginea prăpastiei.

Și îmi explică:

— Există mai multe probleme cu Maxime. Prima este comportamentul său de acasă, unde este mereu pus pe ceartă. Vrea să decidă totul și își subliniază dorința de independență. Ne respinge și refuză tot ceea ce îi cerem. Este ca și cum ar avea nevoie să ia tot timpul o poziție fermă. Acest lucru provoacă furie; recent a ridicat mâna la mine. Suntem speriați. În plus, Maxime a început să fumeze tutun și probabil și canabis.

Maxime intervine și spune:

— O grămadă de prostii! Cum poți să spui așa ceva?

— Și mai e și liceul, continuă tatăl. Este din ce în ce mai greu. Maxime nu depune niciun efort, iar rezultatele sale au de suferit.

Se oprește, apoi, punându-și mâna cu tandrețe pe brațul soției sale, adaugă:

— Trebuie spus că am avut un an complicat. Soția mea a fost operată de cancer. Situația este mai bună acum, dar am avut parte de momente de cumpănă. În prezent, tensiunea de acasă este extremă. Maxime nu suportă constrângerile, și izbucnesc insultele. Ieri m-a făcut nemernic. Nu știm ce să facem. Nu mai putem petrece momente frumoase împreună. Toată lumea se enervează și se declanșează un adevărat infern.

Maxime ia apoi cuvântul:

— Părinții mei greșesc. Sunt numai prostii. M-am săturat! Tot ce vreau este să fiu lăsat în pace. Dar ei nu pot înțelege acest lucru.

Mama își șterge lacrimile tăcute. Maxime vede acest lucru, dar nu reacționează. Cum poate fi așa de insensibil? Și, dincolo de toate astea, cum poate fi atât de tiranic?

În timpul acestei prime etape a consultării, tensiunile sunt mari. Dar observ și sentimente de teamă: Maxime și tatăl său au fost cu siguranță foarte speriați când a intervenit cancerul; tatăl este foarte speriat de fiul său; iar fiul pare să fie și el speriat, dar nu știu încă de ce... Așadar, am vrut să aflu mai multe despre Maxime.

CEL AGRESAT DEVINE AGRESOR

Am aflat că a fost victimă a hărțuirii în primii ani de liceu. A fost insultat și umilit în mai multe rânduri, suferință care este încă foarte prezentă. La acea vreme, nu a consultat un psiholog sau un psihiatru; s-a refugiat în computere și jocuri video și s-a izolat. Uneori asculta muzică ore în șir, singur, cu căștile pe urechi. Lucrurile s-au îmbunătățit treptat, dar Maxime a fost foarte afectat. Nici astăzi nu are prea mulți prieteni.

Hărțuirea este o formă de violență deosebit de distructivă. De câțiva ani încoace, vedem copii care

ajung la serviciile de urgență pediatrică cu probleme majore legate de bullying. Acesta a fost cazul lui Jérémie, în vârstă de 11 ani, internat pentru refuzul anxios de a merge la școală; băiatul a recunoscut că a fost hărțuit timp de mai multe luni pentru că era supraponderal. La fel s-a întâmplat și în cazul lui Calypso, în vârstă de 14 ani, care a fost spitalizată pentru o tentativă de sinucidere. Cu câteva zile înainte, aceasta cedase la propunerea unui băiat de care era îndrăgostită și acceptase să se lase fotografiată la bustul gol. Întreaga școală a avut acces la fotografie în doar câteva ore, iar de atunci Calypso a fost numită „curvă”. Este și cazul lui Christelle, în vârstă de 15 ani, internată pentru că-și provoca singură răni prin tăieturi: ea a mărturisit că a fost hărțuită timp de mai bine de un an pe rețelele de socializare de un grup de fete din clasa ei, lucru despre care nu a îndrăznit niciodată să vorbească.

Desigur, violența există dintotdeauna, dar trebuie să recunoaștem că societatea devine din ce în ce mai violentă și mai brutală, pe toate fronturile. Nici copiii nu sunt cruțați. Trebuie amintit faptul că între 10% și 12% dintre elevii de liceu din Franța se confruntă cu probleme legate de hărțuire, ceea ce reprezintă aproape 1,2 milioane de elevi în Franța. În timp ce hărțuirea fizică este vizibilă și detectabilă, cea psihologică și morală este mai insidioasă. Batjocura, insultele, amenințările, umilința, șantajul, zvonurile false, discriminarea și provocarea sexuală sunt ceva obișnuit, uneori în curtea școlii, alteori prin intermediul telefonului mobil, pe rețelele de socializare (*cyberbullying*). Să fie ele doar niște simptome ale urii obișnuite?

Relația tiran-victimă este veche de când lumea. Intimidarea la școală este o formă actuală de hărțuire. Și sunt mereu frapat de această dinamică ce combină:

- Tabuul denunțului. Se instalează tăcerea, atât din partea victimei — care se teme de represalii

—, cât și din partea adulților, care preferă liniștea (fără valuri!). Dar tăcerea este o formă de întemnițare.

- Paradoxul rușinii, pentru că a te plânge este un semn de slăbiciune și o incapacitate de a te apăra.
- Problema supunerii.

Este exact ceea ce i s-a întâmplat lui Maxime în clasa a VI-a. El a păstrat tăcerea, iar părinții lui nu și-au dat seama decât peste câteva luni. A trăit cu rușine și vinovăție, într-o paralizie psihologică ce a dus la excludere și, prin urmare, la singurătate. Fuga și evitarea au devenit rutina lui zilnică. Această suferință tăcută și traumatizantă a reapărut câțiva ani mai târziu sub forma inversată a tiraniei. Cel hărțuit a devenit hărțuitor.

Descrierea pe care părinții mi-o fac despre fiul lor nu se oprește la criticile negative; nemulțumirile merg mână în mână cu o preocupare reală pentru sănătatea lui. Amândoi au subliniat că sunt îngrijorați de starea lui de oboseală.

— Avem impresia că se simte din ce în ce mai rău, că renunță la activitățile sale obișnuite și că se lasă dus de val. Chiulește de la școală pentru a evita testele și eventualele note proaste. Nu suportă presiunea de la școală. Mai mult, are probleme cu somnul în fiecare noapte. Ce se întâmplă cu el?

Îmi dau impresia că sunt confuzi și că nu știu cum să se găsească unul pe celălalt: de îndată ce unul încearcă să facă un pas spre celălalt, este considerat un atac. Relațiile sunt marcate de proiecții și distanțare și îmi dau seama că fiecare suferă în felul său. Anxietatea este palpabilă și simt că sunt în aceeași oală sub presiune alături de ei.

Așadar decid să vorbesc cu Maxime singur.

DEPRESIE MASCATĂ

Maxime este un tânăr chipeș și seducător. Nu a părut impresionat de consultație și nu a arătat aproape nicio emoție pe tot parcursul întrevederii. Acesta ia foarte repede cuvântul și pare să vrea cu orice preț să-și impună punctul de vedere. Când menționez perioada în care a fost hărțuit, o bagatelizează. Când îi menționez cancerul mamei sale, îl minimalizează. Când ridic problema școlarizării sale, o evită. Iar când, în cele din urmă, îl întreb despre situația din familie, se justifică. Era ca și cum totul era sub control, iar el, la vârsta de 15 ani, stăpânea totul.

Încearcă să-mi ofere o imagine aproape idilică despre el însuși: totul merge bine în relațiile sale cu fetele și în proiectele sale. Are o mulțime de prieteni și, deși recunoaște că îi plac foarte mult jocurile video (uneori se joacă până la șapte ore pe zi), se grăbește să adauge că poate suspenda această activitate oricând dorește.

Maxime este subtil și încearcă să-mi dea o aparență de seninătate. Repetă de mai multe ori că, în ceea ce-l privește, totul este în regulă, dar că părinții lui îl tot bat la cap. Este foarte critic la adresa lor; ei nu înțeleg nimic, iar el nu cere decât un lucru: să facă ceea ce vrea. Deși recunoaște că se enervează deseori, aceasta este doar din vina părinților săi:

— Eu nu am nicio problemă. Problema sunt părinții mei. În plus, ar fi mai bine să-și rezolve singuri problemele; în felul ăsta m-ar lăsa în pace.

Este foarte iscusit în modul său de a discuta. De fiecare dată când relativizez cuvintele sale liniștitoare, el mă critică și încearcă, cu argumente extrem de intelectualizate, să-mi demonstreze că mă înșel. Raționamentul său acționează ca un scut, permițându-i să controleze cealaltă persoană și să o țină la distanță. Discuțiile noastre devin adevărate turniruri oratorice.

Dar am impresia că Maxime se ascunde în spatele unei carapace. Vrea să se protejeze. Bănuiesc că, dacă se distanțează treptat de ceilalți copii de vârsta lui și se izolează, nu este pentru că este respins de ei, ci pentru că îi respinge fără să-și dea seama. Se afirmă ca un tânăr tiran, susținând că nimeni nu-l iubește. Se simte în continuare amenințat, așa cum se simțea în zilele în care era hărțuit la școală? Se luptă cu un sentiment copleșitor de depresie, cu un pericol de prăbușire? Evită oare emoțiile care ar putea fi dureroase? Se teme că va fi judecat și că va eșua?

Este foarte dificil pentru mine să îl cunosc pe Maxime, care neagă toate dificultățile și refuză să înfrunte realitatea. El trăiește un sentiment insuportabil de nedreptate și se pune în postura de a avea întotdeauna dreptate. Raportarea sa la reguli mă îngrijorează. Nu ascultă și nu pare sensibil la ceea ce au de spus ceilalți. Pare un tânăr ale cărui răni sunt încă deschise. Narcisismul său este afectat și reprezintă o sursă de mare anxietate. Și a găsit în tutun și, fără îndoială, și în alte produse o modalitate de a-și calma anxietatea. Acest lucru nu mă liniștește deloc...

Confruntat cu această imagine, m-am îngrijorat și i-am propus să ne revedem curând. Din păcate, nu se va mai întoarce. Reprezintă, fără îndoială, un risc pentru mecanismele sale de apărare și pentru echilibrul său psihic. El își justifică acest refuz spunând că nu suportă să se simtă judecat și că oricum nu este pregătit să „își bată capul cu un psihiatru“.

SURPRIZĂ!

Au trecut multe luni și nu am mai avut vești de la Maxime. Doar mama lui mă mai ține la curent din când în când.

Apoi, într-o după-amiază de miercuri, în timp ce sala de așteptare era plină până la refuz, Maxime intră însoțit de o tânără fată. Mă bucur să îl văd și mă duc

spre el să îl salut. Încă de la început, mi-a spus că nu a venit pentru el, ci pentru prietena lui, care nu se simțea deloc bine. Mă întreabă dacă sunt de acord să o cunosc. Este genul de moment pe care nu vrei să îl ratezi. Așa că, deși sunt foarte în întârziere cu consultațiile, îi invit pe amândoi să vină la mine în cabinet.

Maxime îmi explică faptul că este foarte îngrijorat pentru Marie, care este tristă de câteva săptămâni, mănâncă din ce în ce mai puțin și se scarifică. Fata de lângă el stă nemișcată, tăcută, cu privirea plecată. Au venit la inițiativa lui Maxime, fără ca părinții lor să știe.

Iată-mă! Eram îngrijorat pentru Maxime, iar acum sunt și mai îngrijorat pentru Marie.

Am cerut imediat să vorbesc cu ea între patru ochi; având în vedere suferința sa, cu acordul său și al părinților săi, pe care am reușit să-i contactez între timp, am convenit să o internăm în clinica pentru adolescenți pe care o conduc. Marie a acceptat această propunere cu pasivitate, dar cu mare ușurare. Am încredințat-o unui coleg și m-am întors la Maxime, care era singur în sala de așteptare. Îl întreb dacă este în regulă să schimbăm câteva cuvinte. A fost de acord și ne-am dus în cabinetul meu.

ALIANȚA CU ADOLESCENTUL

În primul rând, îi mulțumesc lui Maxime pentru tot ceea ce a făcut pentru această tânără fată. Îmi permit să subliniez că are un adevărat talent de a descoperi vulnerabilitățile altor persoane. Adoptând o atitudine de erou, îmi spune că era firesc să îi vină în ajutor. În fine, dacă a venit să îmi încredințeze sănătatea uneia dintre prietenele sale, înseamnă că are încredere în mine, iar asta contează mult.

Se întâmplă foarte rar ca un psihiatru să aibă o a doua șansă cu un adolescent. De data asta sunt norocos. Sunt foarte atent și evit să fiu prea intruziv,

deoarece acest lucru ar putea fi perceput ca un semn de agresivitate. Îmi permit doar să-l întreb cum se simte. Îmi spune că totul este în regulă și că nu mai este nimic de adăugat. Mă tem că în orice moment va pune capăt conversației noastre. Și mă aud spunându-i că mă bucur să îl revăd.

Dar în acel moment îmi mărturisește că, atunci când se simțea atât de deprimat în clasa a VI-a, i-ar fi plăcut ca un alt elev să îi acorde atenție și să îl ajute. Discutăm apoi din nou, în liniște, despre acea perioadă cumplită pe care a trăit-o în tăcere. Își îngăduie să-mi împărtășească neliniștile, tristețea, sentimentele de vinovăție și rușine și chiar, uneori, gândurile sale de sinucidere. Îl ascult cu mare atenție. Maxime este încă profund afectat de acel episod din viața sa, iar a vorbi despre el este o sursă de mare suferință pentru el. Îi curg lacrimi pe obraji, pe care nici măcar nu se obosește să le șteargă.

Este departe de rolul de tiran pe care l-a jucat cu câteva luni mai devreme. Am în fața mea un adolescent dezarmat, care a acceptat să iasă din carapacea sa. Ca urmare, el este și mai vulnerabil și este de datoria mea să fiu foarte atent. Faptul de a vorbi poate fi o hemoragie narcisică și o adevărată vulnerabilitate în sine.

La sfârșitul întrevederii, nu i-am propus lui Maxime să ne revedem, ci am așteptat să aflu ce își dorește. În mod spontan, a cerut o întâlnire pentru săptămâna următoare, precizând, bineînțeles, că era pentru a se interesa de Marie.

UMILINȚA SUFERITĂ NU SE UITĂ NICIODATĂ

În timpul acestei ședințe, Maxime a vorbit despre amestecul confuz de rușine și vinovăție care l-a cuprins atunci când a început primul an de gimnaziu.

Vinovăția se bazează întotdeauna pe un „eu“ (eu sunt vinovat); este un sentiment interior. Rușinea, pe de altă parte, este un sentiment social (ne este rușine

în fața altora). În rușine, ne pierdem reputația, ne trezim goi când credeam că suntem îmbrăcați; ceva este dezvăluit în mod brutal și devine o sursă de umilință. Opusul vinovăției este inocența. Opusul rușinii este mândria. Cum se tratează o astfel de problemă?

Vinovăția, fie ea conștientă sau inconștientă, are nevoie de mult timp pentru a se vindeca. Ea poate fi transformată și elaborată. Pe de altă parte, este foarte dificil de tratat sentimentul de rușine, deoarece acesta își are originea în Celălalt. Mai mult, rușinea copleșește, distruge și conduce la violență, cu scopul de a-l distruge pe acest Celălalt. Iată cum, după ce ai fost umilit, poți deveni un tiran!

Multă vreme, Maxime și-a inhibat agresivitatea și nu și-a permis să-și exprime furia. „Țineam totul în mine“, spune el. Așteptând nu să se facă dreptate, ci să fie auzit, apreciat și sprijinit. Și i-a fost foarte greu să exprime în cuvinte ceea ce trăia. Încă își învinovățește părinții că nu l-au protejat. În același timp însă recunoaște că nu a reușit să iasă din cercul vicios în care s-a aflat captiv. La acea vreme, își pierduse orice urmă de încredere în adulți.

IEȘIREA DIN CRIZĂ

„Eram furios!“, mi-a spus Maxime de mai multe ori. Furie care, de-a lungul anilor, s-a transformat treptat în furie tiranică, în ură față de ceilalți și într-o forță distructivă oarbă. Între creație și distrugere, acest moment crucial atestă vulnerabilitatea subiectului. Ce putem face pentru a ne asigura că această furie găsește o cale constructivă și devine o forță motrice pentru împlinirea de sine? Cum putem opri această spirală distructivă?

Îmi amintește de nuvela lui Gustave Flaubert, *Furia*²⁵. Este povestea unui om îngropat de viu care încă mai speră să fie scos din mormânt, să fie readus la viață și să se dovedească faptul că înhumarea lui a fost

o greșeală. La fel simte și un copil de 15 ani, care se îndoiește, se sufocă, simte că moare, dar totuși vrea să trăiască. Furia este uneori ceea ce ne susține și ne ține în viață.

Maxime intuia violența eliberatoare a furiei sale, dar era reticent să se definească drept furios; prefera să considere că această furie venea din exterior, că el nu era nici autorul ei, nici responsabilul pentru ea, că toată vina aparținea părinților săi, și în special tatălui său. Multă vreme, această furie i-a permis să rămână în picioare, să se afirme și să se recunoască; a fost sursa din care a izvorât narcisismul său.

Așadar, îl revăd regulat pe Maxime timp de câteva luni, lăsându-l pe acesta să decidă dacă dorește să continue tratamentul sau să îl suspende. Pentru el, este o modalitate de a păstra controlul; iar pentru mine, este o oportunitate de a-i oferi spațiu, fără a fi intruziv sau a-l abandona. Întotdeauna trebuie să ne păstrăm la o distanță adecvată față de adolescenții vulnerabili: nici prea aproape, nici prea departe.

În ceea ce mă privește, în loc să mă simt vizat de agresivitatea lui, am preferat să-i ascult imensa suferință și marea nevoie de recunoaștere. Împreună, am numit nenorocirea care l-a distrus și, totodată, puterea sa distructivă și tirania. Și în acest demers mi-am propus să-i permit lui Maxime să regăsească o anumită mândrie — o mândrie care nu trebuie să-i strivească pe ceilalți, pentru a se dezvălui și a se manifesta. Maxime s-a relaxat, s-a destins și și-a recăpătat încet-încet încrederea în sine. În același timp, el și-a redescoperit simțul umorului. Umorel (și uneori ironia) este un mod esențial de a vorbi despre tine însuși, după cum știu adolescenții care sunt bine.

Nu i-am atras atenția, dar este evident: ajutând-o pe Marie, Maxime se repară pe el însuși. Într-un fel, el își exprimă dorința de autoreparare cu ajutorul unui intermediar. Cel mai important lucru este că reușește să aibă grijă de el însuși, indiferent de mijloace sau de distrageri.

Astăzi, Maxime nu mai este un tiran pentru părinții săi. Tiranul este plin de sine, Maxime este mândru de el. Și-a redescoperit capacitatea de a se preocupa de ceilalți. De altfel, în timpul unei ședințe, mi-a spus că vrea să devină psihiatru. Mai ales acum, că știe că Marie se simte mai bine și că el ar putea avea o legătură cu acest lucru.

Marcel Rufo: Șapte ore pe zi de jocuri video reprezintă un simptom major. Povestea lui Maxime este reprezentativă pentru daunele pe care le poate provoca hărțuirea. În timpul unei vizite pe care am făcut-o la o școală din Bastia, discuția a dus la o propunere din partea elevilor, de a numi „ambasadori“ care să intervină pentru a-i apăra pe cei hărțuiți și pentru a discuta cu cei care îi hărțuiesc despre motivele comportamentului lor. Acest sistem i-ar fi fost foarte util lui Maxime, după cum el însuși recunoaște!

Coterapia nu este ceva neobișnuit în unitățile de îngrijire pentru adolescenți. Recent am regăsit în sala de așteptare un fost pacient, a cărui evoluție a fost dificilă și care a fost un adevărat tiran față de părinții săi adoptivi. Acesta se întorsese la clinică împreună cu fiica sa, care suferea de tulburări de somn. A început întrevederea cu aceste cuvinte: „Este util să vorbești“. Am fost de acord — sperând că va fi mai ușor de data aceasta.

Din fericire, psihiatrii de copii primesc uneori o a doua șansă! În legătură cu acest subiect, aș dori să îl menționez pe profesorul Hubert Flavigny, care a fost șef de secție la Spitalul Universitar din Paris și care obișnuia să spună: „Adolescența este o a doua șansă“. Iată o vorbă mult mai stimulantă și mai inspirată decât comentariile pesimiste ale celor care văd doar situații imposibile sau fără speranță. Acest maestru și-a pus ideile în practică și, prin intermediul rețelelor sale de prieteni, a încurajat integrări remarcabile; mă gândesc, în special, la comunitatea din Valea Roya,

unde niște marginali puțin ciudați au găsit un loc de trai autentic. M-a rugat să îl însoțesc în Drôme (departament din sud-estul Franței — *n.red.*), pentru un weekend cu un tânăr psihotic pe care îl aveam în grijă. Îi mulțumesc și pe această cale!

---

²⁴ Semn care caracterizează în mod specific o anumită boală și care permite stabilirea cu certitudine a diagnosticului acesteia.

²⁵ Gustave Flaubert, *Œuvres complètes*, Gallimard, „Bibliothèque de la Pléiade“, vol. I, 2001.

Dragi părinți,

Vă mulțumim că ne-ați însoțit în consultațiile și tratamentele noastre de-a lungul acestei cărți. Situațiile patologice pe care am ales să vi le prezentăm sunt adesea mult mai complexe decât cele pe care le experimentați zilnic cu propriii copii. Dar lupa psihopatologiei ne oferă, fără îndoială, o mai bună înțelegere a ceea ce este normal.

În prezent, vedem din ce în ce mai mulți copii — de toate vârstele, de la prima copilărie până la adolescență — cu simptome de tiranie, fie că este vorba despre tiranie asupra lor înșiși (ca în cazul anorexiei sau al tulburării obsesiv-compulsive), fie asupra celor din jurul lor. Este acesta un simptom nou la copii? Este oare o problemă nouă? Sau este efectul indirect al unui „disconfort în civilizație“, pentru a folosi titlul unei lucrări celebre a lui Freud?

În zilele noastre, părinții sunt suprainformați și se îndoiesc de ei înșiși. Se simt obligați să fie perfecți, ceea ce este imposibil. Ei vor să-și seducă copilul, pentru a-i câștiga aprobarea, pentru a-l proteja excesiv, dar riscă să-l pună în postura de copil-rege sau de tiran. Părinții nu ar trebui să-și dorească să fie perfecți. Ar fi de nesuportat să avem părinți perfecți. Un părinte bun este un părinte acceptabil. În plus, este esențial ca, pe măsură ce cresc, copiii să fie capabili să identifice greșelile părinților lor.

Aceste întrebări, pe care le-am abordat fără a da răspunsuri definitive, sunt esențiale, deoarece, așa cum spunea Camus, „a numi lucrurile în mod greșit înseamnă a spori nefericirea lumii“. Oricare ar fi răspunsul pe care l-am putea oferi, acești copii nu au de ales; ei nu adoptă în mod deliberat comportamente pe care adulții le descriu ca fiind „tiranice“. De cele mai multe ori, este o modalitate de a-și exprima dificultățile și suferința. Scopul nostru nu este să îi judecăm sau să îi criticăm, ci să le înțelegem situația, să le alinăm suferința și să îi ajutăm să iasă dintr-un

impas care este la fel de insuportabil pentru ei ca și pentru părinții lor.

Donald W. Winnicott, marele clinician, a teoretizat noțiunea de consultație terapeutică și a arătat că aceasta poate îmbunătăți, ameliora și uneori chiar vindeca, în unele cazuri în doar o singură întâlnire. Dacă simptomele sunt primul lucru care apare în timpul consultației, trebuie să luăm distanță față de ele și să încercăm să le înțelegem semnificația, oricât de dificil ar fi. Dacă, din întâmplare, cu răbdare și puțin talent, reușim să facem copilul sau adolescentul și familia acestuia să își însușească interpretarea propusă, atunci am câștigat! Pentru că nimic nu este bătut în cuie, totul se reazăază mereu. De aceea trebuie să ne ferim de pesimism și să avem încredere în resursele copiilor. Să nu facem previziuni triste: puștiul răzgâiat și insuportabil poate trece printr-o adolescență senină; la fel, această tânără cu atâtea afecțiuni psihosomatice va ajunge să studieze medicina cu brio, specializându-se în managementul durerii.

Această carte poartă un minunat mesaj de alianță cu copiii, părinții și clinicienii. Sprijinindu-i pe părinți, îi putem ajuta mai bine pe copii.

Experiența noastră cu copiii-tirani, care suferă de o problemă de stimă de sine ce exacerbează comportamentul lor de opoziție, ne arată importanța a trei concepte în educația oricărui copil: autoritate, pudoare și politețe.

Prin pudoare, copiii devin conștienți de faptul că sunt proprietarii propriului corp; ei învață să se respecte pe ei înșiși și pe ceilalți.

Prin politețe, atât de dragă lui Claude Halmos (celebră specialistă în psihologia copilului — *n.red.*), copilul arată că îl recunoaște pe Celălalt, ca fiind echivalent cu el însuși. Politețea la un copil este un semn că Supraeul este la locul lui. De asemenea, îi sprijină pe părinți în rolul lor de părinți, deoarece este

întotdeauna plăcut să fii felicitat pentru că ai un copil bine-crescut.

În cele din urmă, autoritatea. Autoritatea nu înseamnă cruzime. Trebuie să rămâneți calm pentru a vă ajuta copilul. Trebuie să știți cum să spuneți „nu” pentru ca acesta să învețe să spună „da”. Așadar, muștrați-l cu răbdare, fără să ridicați vocea, și îl veți ajuta să se maturizeze. Refuzând să-l lăsați să fie atotputernic, megaloman și tiranic, îl veți angrena în viața socială.

Sperăm că exemplele de cazuri clinice pe care le-am descris vă vor ajuta să vă înțelegeți mai bine copiii și simptomele lor. În caz contrar, ar fi indicat să consultați un specialist. Într-o relație dificilă, prezența unei terțe părți este întotdeauna utilă. Nu ezitați să apelați la ajutor.

În final, dorim să le mulțumim copiilor dumneavoastră, pentru ceea ce ne oferă nouă, specialiștilor, dar și dumneavoastră, pentru încrederea acordată. Este o mare onoare și o mare responsabilitate.

M. R. & Ph. D.

CĂRȚI DE MARCEL RUFO

Tu réussiras mieux que moi, Anne Carrière, 2013 ; LGF, „Le livre de poche“, 2015.

Grands-parents, à vous de jouer, Anne Carrière, 2012 ; LGF, „Le livre de poche“, 2014.

Tiens bon!, Anne Carrière, 2011 ; LGF, „Le livre de poche“, 2012.

L'Abécédaire. Comprendre pour éduquer, Anne Carrière, 2010; Marabout, 2012.

Chacun cherche un père, Anne Carrière, 2009; LGF, „Le livre de poche“, 2011.

Regards croisés sur le handicap, colaborare cu Luc Leprêtre, Anne Carrière, 2008.

La Vie en désordre, Anne Carrière, 2007; LGF, „Le livre de poche“, 2009.

Regards croisés sur l'adolescence, colab. cu Marie Choquet, Anne Carrière, 2007; LGF, „Le livre de poche“, 2008.

Détache-moi ! Se séparer pour grandir, Anne Carrière, 2005; LGF, „Le livre de poche“, 2007.

Tout ce que vous ne devriez jamais savoir sur la sexualité de vos enfants, Anne Carrière, 2003; LGF, „Le livre de poche“, 2005.

Frères et soeurs, une maladie d'amour, colaborare cu Christine Schilte, Fayard, 2002; LGF, „Le livre de poche“, 2003.

Vouloir un enfant, în colaborare cu René Frydman și Christine Schilte, Hachette Pratique, 2001.

Oedipe toi-même! Consultations d'un pédopsychiatre, Anne Carrière, 2000; LGF, „Le livre de poche“, 2002.

CĂRȚI DE PHILIPPE DUVERGER

La Petite Voiture rouge au fond de mon tiroir et autres rencontres extraordinaires, Anne Carrière, 2014; Pocket, 2016.

Mes parents sont fragiles, Anne Carrière, 2016; Pocket 2017.